

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΗΛΕΚΤΡΟΛΟΓΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟΥ (ΣΕΜΦΕ)

**Η ψηφιακή τεχνολογία, το διαδίκτυο και η κοινωνική
δικτύωση: Η διάδραση μεταξύ των ιστοτόπων, των μέσων
κοινωνικής δικτύωσης και των κοινωνικών κινημάτων**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Φωτεινή Ν. Παναγιωτοπούλου

Επιβλέπων : Κώστας Θεολόγου
Επ. Καθηγητής Ε.Μ.Π.

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2015

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΗΛΕΚΤΡΟΛΟΓΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟΥ (ΣΕΜΦΕ)

**Η ψηφιακή τεχνολογία, το διαδίκτυο και η κοινωνική
δικτύωση: Η διάδραση μεταξύ των ιστοτόπων, των μέσων
κοινωνικής δικτύωσης και των κοινωνικών κινημάτων**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Φωτεινή Ν. Παναγιωτοπούλου

Επιβλέπων : Κώστας Θεολόγου
Επ. Καθηγητής ΕΜ.Π.

Εγκρίθηκε από την τριμελή εξεταστική επιτροπή την 11^η Σεπτεμβρίου 2015

.....
Κ. Θεολόγου
Επ. Καθηγητής Ε.Μ.Π

.....
Ι. Γκόνοσ
Επ. Καθηγητής Ε.Μ.Π

.....
Π. Στεφανέας
Λέκτορας Ε.Μ.Π

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2015

.....
Φωτεινή Ν. Παναγιωτοπούλου

Διπλωματούχος Ηλεκτρολόγος Μηχανικός και Μηχανικός Υπολογιστών Ε.Μ.Π.

Copyright © Φωτεινή, Παναγιωτοπούλου, 2015.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου.

Περίληψη

Η ανθρώπινη δικτύωση αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο κάθε ανθρώπινης κοινωνίας και επομένως η μελέτη των μέσων και των τρόπων εφαρμογής της χρήζει ιδιαίτερης σημασίας. Η ανάπτυξη της ηλεκτρονικής τεχνολογίας επικοινωνιών επέκτεινε την ανθρώπινη δικτύωση από την επικοινωνία “ένας με έναν” στην “πολλοί με πολλούς”. Στο επίκεντρο της σύγχρονης δικτυωμένης κοινωνίας βρίσκονται σήμερα τα μέσα και οι ιστότοποι κοινωνικής δικτύωσης. Η επιστήμη της ανάλυσης των κοινωνικών δικτύων αποδεικνύεται ιδιαίτερα χρήσιμη στη μελέτη αυτού του νέου τρόπου κοινωνικής συνύπαρξης.

Τα κοινωνικά κινήματα, ιδιαίτερα στη σύγχρονη εποχή της ηλεκτρονικής τεχνολογίας, αναπτύσσονται περισσότερο ως δίκτυα παρά ως ιεραρχικές δομές. Η ευθεία σχέση μεταξύ της ηλεκτρονικής τεχνολογίας και της παγκοσμιοποίησης αποτελεί παράγοντα δημιουργίας και εξέλιξης των κοινωνικών κινήματων όσον αφορά τη διάδοση των αξιών και ιδεών, τη διαμόρφωση συλλογικής ταυτότητας και τη δικτύωση των νέων για τη διοργάνωση δυναμικών ή εναλλακτικών συλλογικών δράσεων.

Η μελέτη της διάδρασης των κοινωνικών κινήματων με το διαδίκτυο αποκαλύπτει τη σημασία των μέσων και ιστοτόπων κοινωνικής δικτύωσης στο πεδίο της ενημέρωσης και της πληροφόρησης. Η ανάλυση της Αραβικής Άνοιξης, του κινήματος των Αγανακτισμένων και άλλων κινήματων ανά τον κόσμο καθιστά εμφανείς τις πολλές ομοιότητες και διαφορές πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών και πολιτισμικών παραγόντων που επιδρούν στην ανάδυση των σύγχρονων κοινωνικών κινήματων με τη συμβολή του διαδικτύου.

Λέξεις κλειδιά: κοινωνικά δίκτυα, διαδίκτυο, ψηφιακή τεχνολογία, μέσα κοινωνικής δικτύωσης, ιστότοποι κοινωνικής δικτύωσης, κοινωνικά κινήματα, παγκοσμιοποίηση, Αραβική Άνοιξη, Αγανακτισμένοι

Abstract

Human networking is integral to every human society. Therefore studying the means and methods of it is proved of special importance. The development of electronic communications technology has expanded the network of human communication from "one to many" to "many to many". Today, the social media and the social networking sites exist at the heart of the modern networked society. The science of social network analysis is particularly useful in the study of this new mode of social coexistence.

Social movements, especially in modern times, are developed more as networks rather than hierarchies. The direct connection between electronic technology and globalization is a factor of the creation and the development of social movements as far as it concerns the spread of values and ideas, the creation of a collective identity and the networking of youth for the organization of more aggressive or alternative collective actions.

The study of the interaction between social movements and the Internet media reveals the importance of social media in the field of information. The analysis of the Arab Spring, the Indignant Movement and other movements around the world makes visible many similarities and differences between the political, economic, social and cultural factors that affect the emergence of modern social movements with the contribution of the Internet.

Keywords: social networks , internet, digital technology, social media, social network sites, social movements, globalization, Arab Spring, Indignados

Ευχαριστίες

Θα ήθελα καταρχήν να ευχαριστήσω τον καθηγητή μου κ. Κώστα Θεολόγου για τη δυνατότητα που μου έδωσε να ασχοληθώ στο πλαίσιο αυτής της διπλωματικής με ένα αντικείμενο, που άπτεται μεν της επιστήμης μου, προσεγγίζοντάς το μάλιστα με μια κοινωνιολογική οπτική. Η ενθάρρυνση του από την αρχή της συνεργασίας μας και η εμπιστοσύνη που μου έδειξε με ενέπνευσαν να πιστέψω περισσότερο στις δυνατότητές μου. Η στήριξη του για τις μετέπειτα σπουδές μου υπήρξε επίσης καθοριστική και για την οποία τον ευχαριστώ.

Επίσης θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στον συμφοιτητή μου Γιάννη για την αμέριστη υποστήριξη του στην περάτωση των σπουδών μου καθώς και στον συνάδελφο Γιώργο, που πρώτος μου μίλησε για τα κοινωνικά δίκτυα.

Σε όλους όσοι καίγονται για να γίνουν τα σκοτάδια λάμψη.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή	11
Σκοπός	12
Αρχικές παρατηρήσεις	13
Δομή	20
1. Κοινωνικά δίκτυα και μέσα κοινωνικής δικτύωσης	23
1.1 Τι είναι τα κοινωνικά δίκτυα	24
1.2 Η ανάπτυξη της ψηφιακής τεχνολογίας.....	30
1.3 Κοινωνικά δίκτυα και μέσα κοινωνικής δικτύωσης (ΜΚΔ)	34
1.4 Οι τεχνικές προϋποθέσεις των μέσων κοινωνικής δικτύωσης ...	40
1.5 Χαρακτηριστικά των ΜΚΔ	44
2. Κοινωνικά κινήματα	49
2.1 Τι είναι τα κοινωνικά κινήματα	50
2.2 Η περίοδος πριν από την εμφάνιση των ΙΚΔ και ΜΚΔ	56
2.3 Η ανάπτυξη των μέσων κοινωνικής δικτύωσης	62
2.4 Η σχέση κοινωνικών κινήματων και παγκοσμιοποίησης	65
2.4.1 Παγκοσμιοποίηση από κάτω	69
2.4.2 Η ευρωπαϊοποίηση και η οικονομική κρίση	70
2.4.3 Εναλλακτικές μορφές διαμαρτυρίας	73
2.4.4 Η οικουμενικότητα της νεανικής συμμετοχής	76
3. Περιπτώσεις εφαρμογής σε όλο τον κόσμο	81
3.1 Η Αραβική Άνοιξη	82

3.2 Occupy Wall Street	87
3.3 Οι φοιτητικές καταλήψεις στην Αγγλία	93
3.4 Διάφορες περιπτώσεις	97
3.4.1 Ιράν	97
3.4.2 Πακιστάν	99
3.4.3 Χιλή	104
3.4.4 Τουρκία	107
4. Η περίπτωση της Ελλάδας	115
4.1 Η δολοφονία του Αλέξανδρου Γρηγορόπουλου	116
4.2 Η κρίση στην Ελλάδα και στον ευρωπαϊκό νότο	120
4.2.1 Τα ΜΚΔ και οι «αγανακτισμένοι»	123
5. Συμπεράσματα και ζητήματα που αναδείχθηκαν.....	141
Βιβλιογραφία	149

Εισαγωγή

*Όταν ερευνούμε τις ζωές και τις προσπάθειές μας σύντομα παρατηρούμε
ότι οι ενέργειες και οι επιθυμίες μας είναι, σχεδόν στο σύνολο τους,
συνδεδεμένες με την ύπαρξη των άλλων ανθρώπων .*

*Albert Einstein,
The World As I See It, 1949*

Σκοπός

Η κοινωνική δικτύωση αποτελεί αναπόσπαστο χαρακτηριστικών των ανθρώπινων κοινωνιών και ενισχύεται σήμερα, σε έναν πολύ σημαντικό βαθμό, από την ψηφιακή τεχνολογία και το διαδίκτυο. Το πεδίο σύνδεσης των μέσων και των ιστοτόπων κοινωνικής δικτύωσης με την ανάδυση και την εξέλιξη κοινωνικών κινημάτων σε όλον τον κόσμο διαφοροποιείται από χώρα σε χώρα και εξαρτάται τόσο από την εκάστοτε ιστορική στιγμή όσο και το γενικότερο κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο. Η διεθνής έρευνα στον συγκεκριμένο τομέα έχει εκπονηθεί μέσα από κοινωνιολογικές, πολιτικές, ψυχολογικές αλλά και μαθηματικές προσεγγίσεις, τα συμπεράσματα της ωστόσο επιδέχονται περαιτέρω διερεύνησης λόγω του διαρκούς εμπλουτισμού των δεδομένων του πεδίου της μελέτης.

Σκοπός αυτής της εργασίας είναι η ανάλυση της σχέσης και διάδρασης των μέσων και ιστοτόπων κοινωνικής δικτύωσης με διάφορες τοπικές, εθνικές ή παγκόσμιες συλλογικές δράσεις και την κοινωνική αλλαγή, ανάλογα με τις ιδιάζουσες συνθήκες που μπορεί να πλαισιώνουν ένα πολύπλοκο σύστημα όπως ένα κοινωνικό κίνημα. Η εργασία βασίζεται πρωτίστως σε θεωρητικό επίπεδο στη βιβλιογραφική μελέτη, σύνθεση και παρουσίαση των βασικών στοιχείων της θεωρίας των κοινωνικών δικτύων και των κοινωνικών κινημάτων. Στη συνέχεια επεκτείνεται στη μελέτη διάφορων περιπτώσεων ανά το κόσμο καταλήγοντας σε μια σύντομη ανάλυση και γραφική απεικόνιση ενός διαδικτυακού κοινωνικού δικτύου ακτιβιστών στην Ελλάδα.

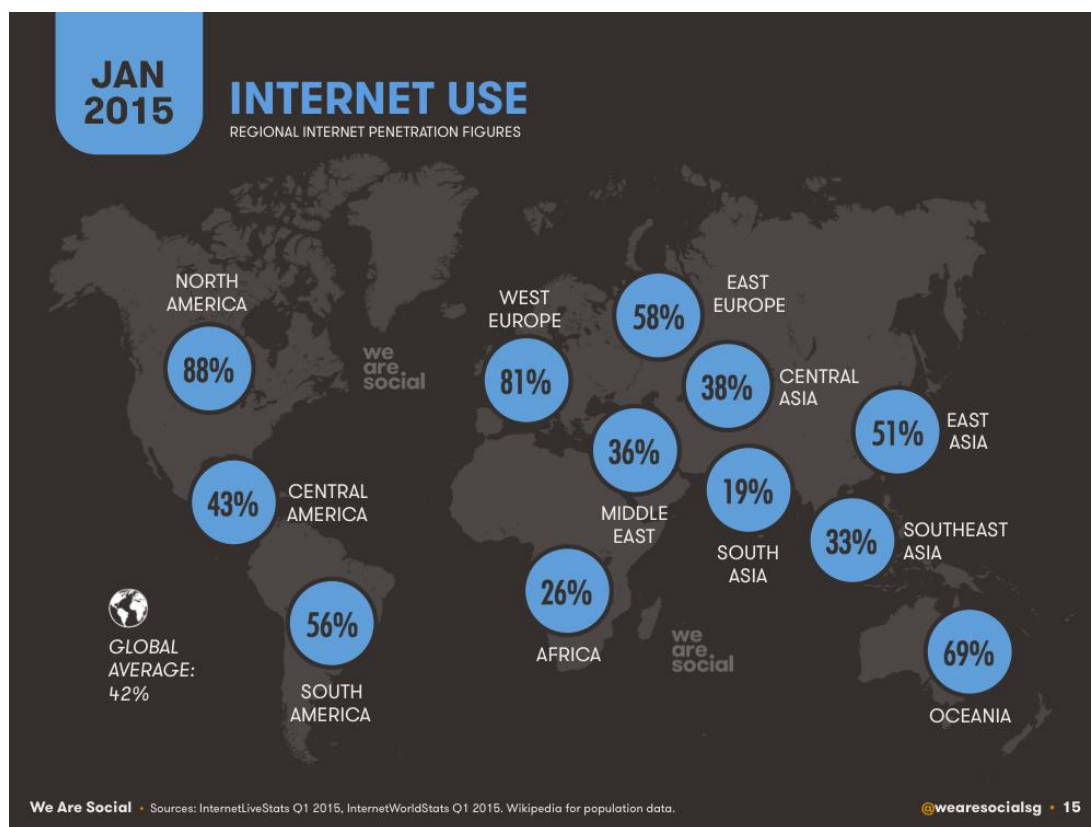
Αρχικές παρατηρήσεις

Η εμφάνιση της ψηφιακής τεχνολογίας επέδρασε σημαντικά σε κάθε πτυχή και έκφανση της κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής ζωής, μεταβάλλοντας τον τρόπο με τον οποίο ζουν και εξελίσσονται οι άνθρωποι. Η σύγχρονη παγκόσμια κοινωνία οργανώνεται πλέον με την μορφή ενός αποκεντρωμένου δικτύου, μέσα στο οποίο διάφοροι κοινωνικοί δράστες αλληλεπιδρούν με πολλούς διαφορετικούς τρόπους ώστε να επιτύχουν συλλογικούς ή ατομικούς στόχους. Ένας από τους στόχους αυτούς είναι η οργάνωση κοινωνικών κινήματων, τοπικής, εθνικής και παγκόσμιας εμβέλειας που άπτονται πολλών διαφορετικών προβληματικών σε όλον τον κόσμο όπως η φτώχεια, η ανεπαρκής εκπαίδευση, η άνιση κατανομή του πλούτου, η καταστροφή του περιβάλλοντος και η έλλειψη ελευθερίας.

Στην διαδικασία της σύγχρονης κοινωνικής δικτύωσης κρίσιμο ρόλο διαδραματίζει η τεχνολογία του διαδικτύου και ειδικότερα τα μέσα και οι ιστοτόποι κοινωνικής δικτύωσης, που αποτελούν σήμερα τις νέες μορφές ηλεκτρονικής αλληλεπίδρασης. Δημιουργημένα πάνω στην βάση της τεχνολογίας Web 2.0, τα μέσα και οι ιστοτόποι κοινωνικής δικτύωσης προσφέρουν την δυνατότητα σε ανθρώπους από όλον τον κόσμο να επικοινωνήσουν και να αλληλεπιδράσουν δημιουργώντας διαδικτυακά κοινωνικά δίκτυα. Ενώ αρχικά η χρήση των μέσων αυτών περιοριζόταν σε μερικές μονάχα χώρες παγκοσμίως και σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες, σταδιακά επεκτάθηκε αποκτώντας μια παγκόσμια εμβέλεια.

Οι εικόνες των σχημάτων 1, 2, 3 και 4 δίνουν μια συνολική στατιστική περιγραφή της παγκόσμιας χρήσης του διαδικτύου και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, όπως προέκυψε από έρευνα που δημοσιεύθηκε τον Ιανουάριο 2015. Δίνουν μια εικόνα για το ποσοστό του πληθυσμού μιας χώρας που χρησιμοποιεί τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ή γενικότερα το διαδίκτυο, καθώς και τον χρόνο που δαπανούν άνθρωποι από όλων τον κόσμο στην ενασχόληση με τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

Παρατηρώντας το σχήμα 1 καταλήγουμε στο ότι η εντονότερη χρήση του διαδικτύου γίνεται εν γένει στις ΗΠΑ και στην Δυτική Ευρώπη.¹

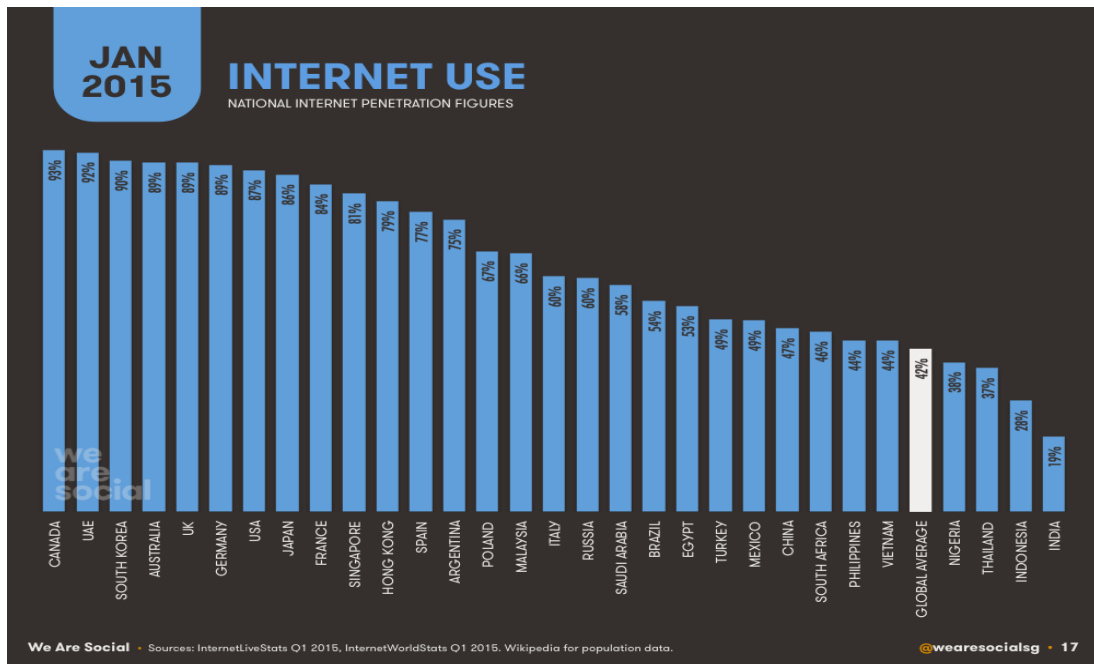

Σχήμα 1: παγκόσμιος χάρτης με ποσοστά χρήσης του διαδικτύου²

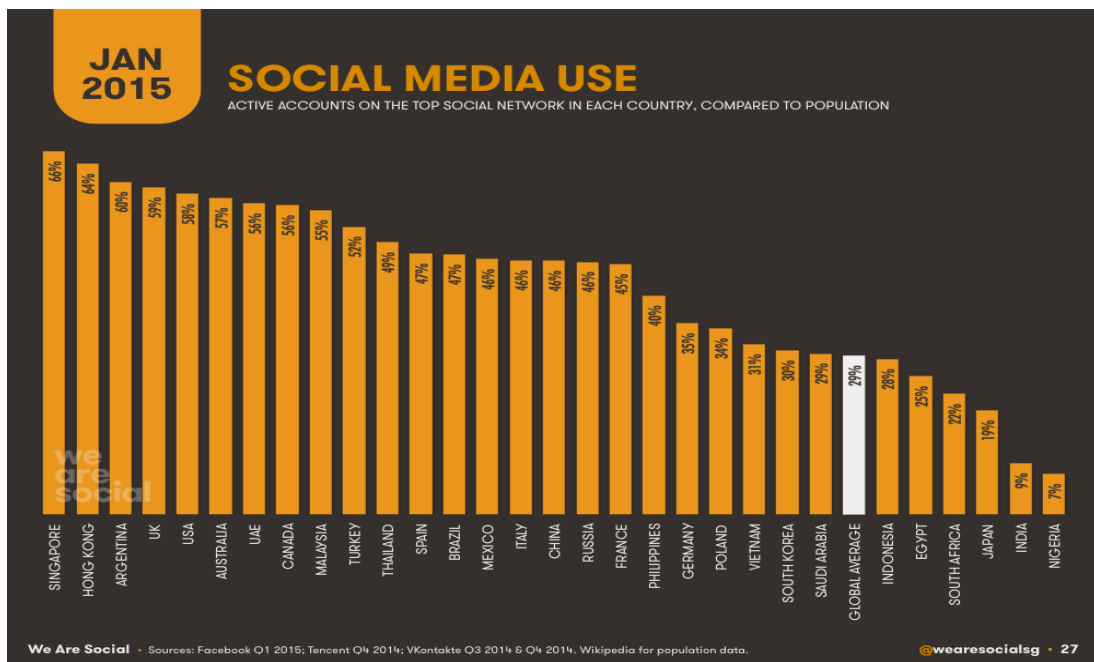
Μια αναλυτικότερη περιγραφή όσον αφορά διάφορες χώρες παγκοσμίως απεικονίζεται παρακάτω.

¹ We are social, Digital, Social & Mobile Worldwide in 2015, <http://wearesocial.net/blog/2015/01/digital-social-mobile-worldwide-2015/>, 22 Αυγούστου 2015

² We are social, Internet Use, World Map <http://wearesocial.net/blog/2015/01/digital-social-mobile-worldwide-2015/>, 22 Αυγούστου 2015

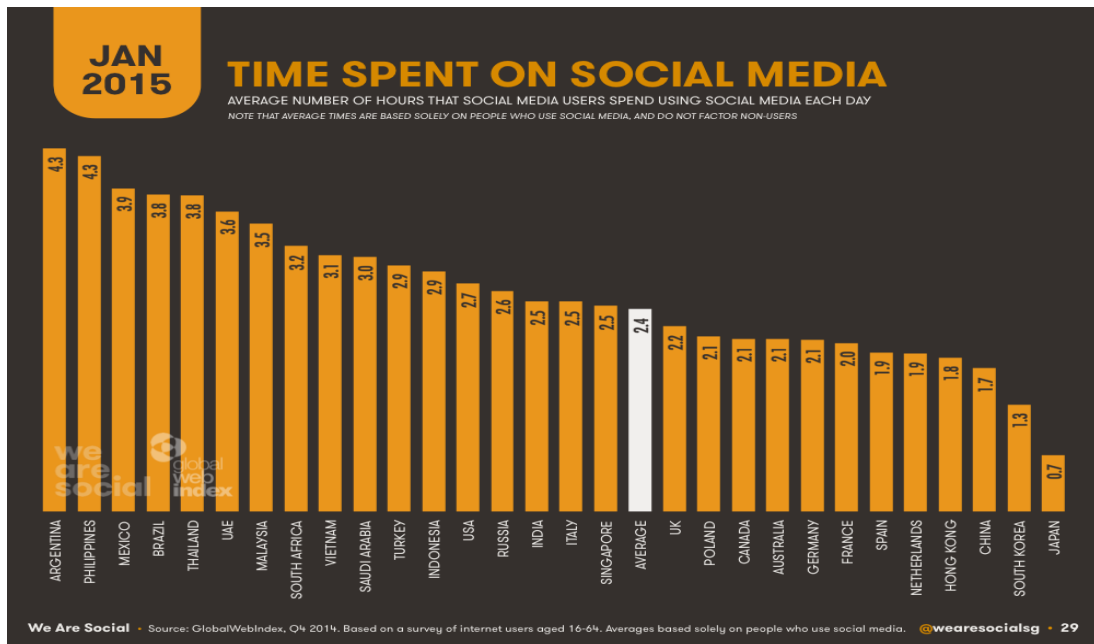
Σχήμα 2: ποσοστά χρήσης του διαδικτύου σε διάφορες χώρες ανά τον κόσμο, 2015 ³

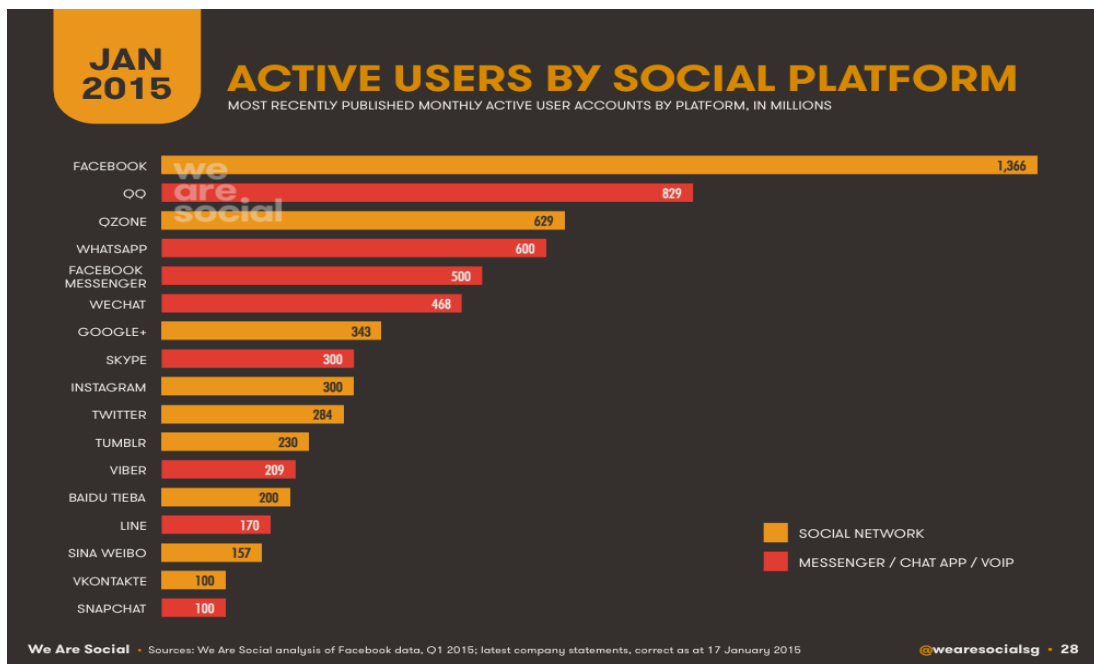
Σχήμα 3: ποσοστά χρήσης των μέσων κοινωνικής δικτύωσης σε διάφορες χώρες ανά τον κόσμο, 2015 ⁴

³ We are social, Internet Use, Countries
<http://wearesocial.net/blog/2015/01/digital-social-mobile-worldwide-2015/>, 22 Αυγούστου 2015

⁴ We are social, Social Media Use, Countries
<http://wearesocial.net/blog/2015/01/digital-social-mobile-worldwide-2015/>, 22 Αυγούστου 2015

Σχήμα 4: χρόνος ενασχόλησης με τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης σε διάφορες χώρες ανά τον κόσμο, 2015 ⁵

Σχήμα 5: συνολικός αριθμός χρηστών διαφορετικών μέσων κοινωνικής δικτύωσης παγκοσμίως, 2015 ⁶

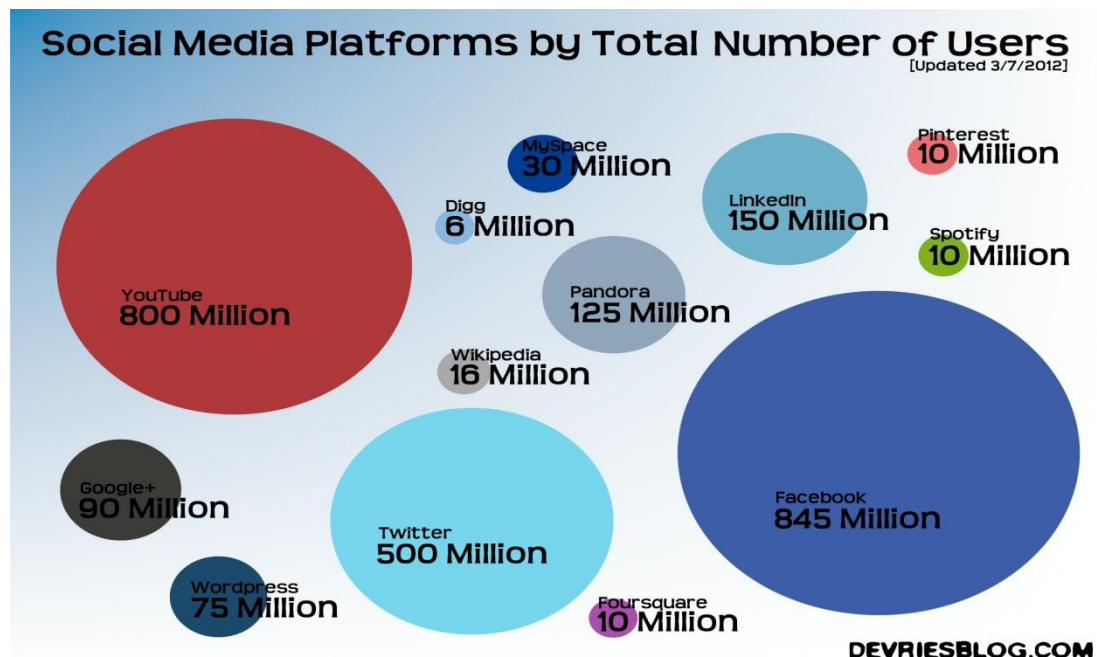
⁵ We are social, Time Spent on Social Media, Countries
<http://wearesocial.net/blog/2015/01/digital-social-mobile-worldwide-2015/>, 22 Αυγούστου 2015

⁶ We are social, Active Users by Social Platform
<http://wearesocial.net/blog/2015/01/digital-social-mobile-worldwide-2015/>, 22 Αυγούστου 2015

Παρατηρώντας και συγκρίνοντας τα σχήματα 1, 2, 3 και 3 εξάγονται ενδιαφέροντα συμπεράσματα σχετικά με την παγκόσμια χρήση του διαδικτύου και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης καθώς και του χρόνου που αφιερώνουν παγκοσμίως οι χρήστες στο διαδίκτυο. Αν και οι ΗΠΑ και η Ευρώπη (ειδικά η Αγγλία) βρίσκονται, όπως προαναφέρθηκε, ως ποσοστά πολύ ψηλά στην παγκόσμια χρήση, ένα επίσης σημαντικό ποσοστό χρηστών παρατηρείται και στις περιοχές της Λατινικής Αμερικής (και ειδικότερα της Αργεντινής), της Αυστραλίας, της Ρωσίας και της Ανατολικής Ασίας, ενώ στην Αφρική το αντίστοιχο ποσοστό είναι 26% ενώ στην Νότια Ασία ανέρχεται μόλις σε 19%. Επίσης, αρκετά μεγάλη είναι η χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης αλλά και του διαδικτύου στην Αίγυπτο και στην Τουρκία.

Οι θεμελιώδεις αυτές διαπιστώσεις αποτελούν έμπνευση για την μελέτη της σύνδεσης των μέσων κοινωνικής δικτύωσης με τα κοινωνικά κινήματα της Αραβικής Άνοιξης και της εξέγερσης στο πάρκο Gezi της Τουρκίας μαζί με κινήματα όπως το αυτό των Αγανακτισμένων, το κίνημα των φοιτητικών καταλήψεων στην Αγγλία και το κίνημα Occupy Wall Street. Η απουσία μικρότερων χωρών όπως η Χιλή, το Ιράν ή το Πακιστάν από τα γραφήματα δημιουργεί επίσης την ανάγκη εξέτασης κινήματων στις χώρες αυτές, στις οποίες πραγματοποιήθηκαν την τελευταία δεκαετία καθοριστικές συλλογικές δράσεις.

Τέλος, το σχήμα 5 οδηγεί στο αναμενόμενο συμπέρασμα της υψηλής δημοτικότητας του Facebook έναντι των υπόλοιπων ιστοτόπων, όπως το Twitter, το οποίο ωστόσο κατείχε νευραλγική θέση στην διοργάνωση και εξέλιξη κοινωνικών κινήματων σε όλον τον κόσμο τα τελευταία χρόνια, όντας πριν από μόλις τρία χρόνια ήδη αρκετά ψηλά στην παγκόσμια κατάταξη, όπως φαίνεται παρακάτω στο Σχήμα 6.

Σχήμα 6: συνολικός αριθμός χρηστών διαφορετικών μέσων κοινωνικής δικτύωσης παγκοσμίως, 2012 ⁷

Η διάδραση του διαδικτύου με τις κοινωνικές αλλαγές και διαδικασίες οδήγησε ανθρώπους σε όλον τον κόσμο στην ενασχόληση τόσο με τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης όσο και με τις συλλογικές κοινωνικές δράσεις. Κάτι τέτοιο μπορεί να θεωρηθεί προφανές για τις ΗΠΑ ή για χώρες της Ευρώπης δεν ισχύει όμως το ίδιο για χώρες της Αφρικής ή της Ασίας όπου ο εκσυγχρονισμός και η τεχνολογική ανάπτυξη συντελούνται με αργούς ρυθμούς λόγω πολλών πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών παραγόντων. Εν τούτοις, όπως αναδεικνύουν τα Σχήμα 7 και 8, στις χώρες της Μέσης Ανατολής, οι πολίτες -που ανάμεσα σε άλλους λόγους χρησιμοποιούν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και για την ενημέρωση του/3 πάνω σε θέματα πολιτικής- υποστηρίζουν σε ένα σημαντικό ποσοστό πώς τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης επιφέρουν κοινωνική αλλαγή στις χώρες τους.

⁷Chart – Social Media Platforms by Number of Users, <http://devriesblog.com/2012/03/08/chart-social-media-platforms-by-number-of-users/>, 22 Αυγούστου 2015

Social Networking Usage

	% Saying they use social networking sites*	Do you ever use social networking sites to share your views about...**				
		Music and movies	Community issues	Sports	Politics	Religion
	%	%	%	%	%	%
U.S.	50	63	47	49	37	32
Britain	52	49	36	35	30	8
France	39	59	14	40	18	8
Germany	34	50	42	29	27	7
Spain	49	62	48	48	34	13
Italy	38	75	64	44	36	16
Greece	29	83	51	41	34	13
Poland	40	55	40	35	19	9
Czech Rep.	49	61	45	37	27	9
Russia	50	67	34	38	31	15
Turkey	35	78	63	61	57	53
Egypt	30	67	74	53	63	63
Jordan	29	68	80	68	60	62
Lebanon	34	48	81	22	68	8
Tunisia	34	77	82	64	67	63
Pakistan	3	--	--	--	--	--
China	31	86	50	50	35	10
India	6	85	41	82	45	40
Japan	30	59	32	33	22	1
Brazil	40	74	38	51	31	43
Mexico	33	84	40	42	21	15
MEDIAN	34	67	46	43	34	14

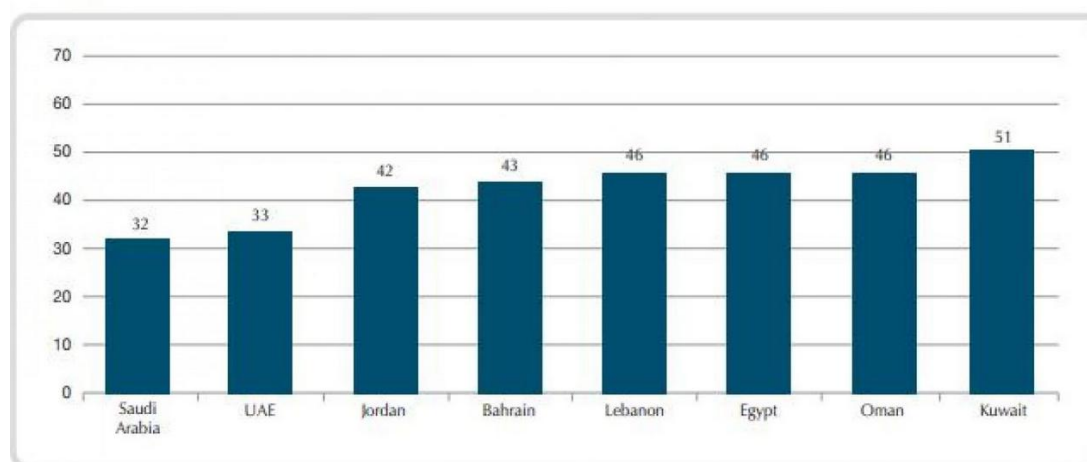
*Based on total sample.

**Based on those who use social networking sites. Pakistan not shown due to sample size.

PEW RESEARCH CENTER Q79 & Q80a-e.

Σχήμα 7: ποσοστά χρήσης των ιστοτόπων κοινωνικής δικτύωσης για διαφορετικούς σκοπούς, 2012 ⁸

Figure 1: "Social media played a role in empowering me to influence change in my community/ country (% of respondents)"

Σχήμα 8: ποσοστά χρηστών που δήλωσαν πώς τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ενθάρρυναν την συμμετοχή τους στην κοινωνική αλλαγή σε χώρες της Μέσης Ανατολής, 2012 ⁹

⁸ How the Middle East uses social media, Social Networking Usage, <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2012/12/19/how-the-middle-east-uses-social-media-in-four-charts/>, 22 Αυγούστου 2015

⁹ How the Middle East uses social media, Social Networking Usage, <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2012/12/19/how-the-middle-east-uses-social-media-in-four-charts/>, 22 Αυγούστου 2015

Δομή

Στο **πρώτο κεφάλαιο** αναλύεται ιστορικά, κοινωνικά και πολιτικά η έννοια της κοινωνικής δικτύωσης και των ιδιοτήτων που χαρακτηρίζουν ένα κοινωνικό δίκτυο, τους κόμβους του και τις μεταξύ τους σχέσεις. Δίνεται επίσης ιδιαίτερη σημασία στην ανάπτυξη της ψηφιακής τεχνολογίας και των πρώτων διαδικτυακών κοινοτήτων και δικτύων, που αποτέλεσαν τους προγόνους των σημερινών πλατφόρμων κοινωνικής δικτύωσης. Επεξηγούνται οι διαφορές και οι ομοιότητες των μέσων κοινωνικής δικτύωσης και των ιστοτόπων κοινωνικής δικτύωσης, τόσο σε επίπεδο τεχνικών χαρακτηριστικών όσο και σε επίπεδο κοινωνιολογικής υφής. Παρουσιάζεται επίσης η σύνδεση και ο βαθμός αλληλοεπικάλυψης των πραγματικών και των εικονικών κοινωνικών δικτύων τόσο σε τοπικό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο. Αναλύονται τέλος τα κίνητρα και ορισμένα χαρακτηριστικά συμπεριφοράς των χρηστών των μέσων και ιστοτόπων κοινωνικής δικτύωσης.

Στο **δεύτερο κεφάλαιο** αναλύεται μέσα από διάφορες θεωρητικές προσεγγίσεις το φαινόμενο των κοινωνικών κινήματων, εστιάζοντας στα κίνητρα, τις ιδεολογικές προεκτάσεις και τις πηγές κινητοποίησης αυτών. Η θεωρητική αυτή ανάλυση εμπλέκεται με την ανάπτυξη της ψηφιακής τεχνολογίας και του διαδικτύου ενώ διακρίνονται και παρουσιάζονται οι περίοδοι πριν και μετά την εμφάνιση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Τα κοινωνικά κινήματα προσεγγίζονται έτσι ως κοινωνικά δίκτυα, που αλληλεπιδρούν μεταξύ τους μέσα στην παγκόσμια κοινότητα. Ιδιαίτερη μνεία γίνεται στις διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης και της ευρωπαϊκοποίησης, με έμφαση στις παγκόσμιες συλλογικές δράσεις των πολιτών οι οποίες συντελούνται από κάτω προς τα πάνω με τη συμβολή του διαδικτύου ενάντια στα παγκόσμια δίκτυα πολιτικής και οικονομικής δύναμης και την οικονομική ευρωπαϊκή κρίση. Παρουσιάζεται ο διαχωρισμός των δράσεων σε περισσότερες επιθετικές και εναλλακτικές αλλά και σε διαδικτυακές και μη ενώ γίνεται αναφορά στην σημασία της νεανικής συμμετοχής σε διάφορα κοινωνικά κινήματα.

Στο **τρίτο κεφάλαιο**, το οποίο χωρίζεται σε δύο μέρη, εξετάζονται διάφορες περιπτώσεις κοινωνικών κινήματων από όλον τον κόσμο και η διάδρασή τους με το διαδίκτυο, τα μέσα και τους ιστοτόπους κοινωνικής δικτύωσης. Στο πρώτο μέρος παρουσιάζεται η περίπτωση της Αραβικής Άνοιξης στην Αίγυπτο και την Τυνησία, κάτω από ένα κοινό πολιτισμικό πρίσμα, όπως και το κίνημα των φοιτητικών καταλήψεων στην Αγγλία και το παγκόσμιο κίνημα Occupy Wall Street. Στο δεύτερο μέρος εξετάζονται τρία κοινωνικά κινήματα στο Ιράν και στο Πακιστάν και ερευνάται η σχέση τους με τις ιδιόζουσες τεχνολογικές, κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες αυτών των χωρών. Ακολουθεί η παρουσίαση της νεανικής συμμετοχής σε δύο κοινωνικά κινήματα στη Χιλή και της εξέγερσης στο πάρκο Gezi της Τουρκίας. Σε κάθε περίπτωση γίνεται προσπάθεια να διερευνηθεί ιδιαίτερα το θέμα της λογοκρισίας και η σχέση μεταξύ των μέσων και των ιστοτόπων κοινωνικής δικτύωσης με την παραδοσιακή ενημέρωση.

Στο **τέταρτο κεφάλαιο** η εργασία εστιάζει στην περίπτωση της Ελλάδας ξεκινώντας από την εξέγερση του Δεκέμβρη του 2008, που ακολούθησε τη δολοφονία του Αλέξανδρου Γρηγορόπουλου, και δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στον ρόλο του διαδικτύου και της ψηφιακής τεχνολογίας στην διάδοση των ειδήσεων και την οργάνωση των συλλογικών δράσεων. Στη συνέχεια αναλύεται η κοινωνική αντίδραση στην Ελλάδα και την Ισπανία κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης ενάντια στις πολιτικές λιτότητας. Ειδικότερα εξετάζεται η σύνδεση των ιστοτόπων κοινωνικής δικτύωσης με το κίνημα των Αγανακτισμένων (Indignados), τόσο μέσω βιβλιογραφικής ανασκόπησης όσο και μέσω μιας σύντομης γραφικής μελέτης μιας σελίδας των Αγανακτισμένων πολιτών στο Facebook. Για τον σκοπό αυτό απεικονίζεται γραφικά το κοινωνικό δίκτυο των συμμετεχόντων στον δημόσιο διάλογο και αναλύεται βάσει κάποιων βασικών μεγεθών της ανάλυσης κοινωνικών δικτύων.

Στο **πέμπτο κεφάλαιο** παρουσιάζονται τα συμπεράσματα που προέκυψαν από την εργασία και τα ζητήματα που αναδείχθηκαν. Στο τέλος παρατίθενται όλες οι βιβλιογραφικές πηγές που χρησιμοποιήθηκαν κατά τη συγγραφή.

Κεφάλαιο 1

Κοινωνικά δίκτυα και μέσα κοινωνικής δικτύωσης

“Ο κόσμος είναι τόσο άδειος, αν κάποιος σκέφτεται μόνο τα βουνά, τα ποτάμια και τις πόλεις· αλλά να ξέρουμε ότι κάποιος που σκέφτεται και αισθάνεται μαζί μας, και ο οποίος, αν και μακρινός, είναι πνευματικά κοντά μας, αυτό κάνει για μας τη Γη έναν κατοικημένο κήπο.”

Johann Wolfgang von Goethe,

Τα χρόνια μαθητείας του Γουλιέλμου Μάιστερ, 1795

1.1 Τι είναι τα κοινωνικά δίκτυα

Από την αρχή της ύπαρξης τους πάνω στη γη οι άνθρωποι αλληλεπιδρούν δημιουργώντας σχέσεις, δεσμούς και κοινότητες και επινοώντας τρόπους, εργαλεία και τεχνικές, ώστε να συντηρούν τις υπάρχουσες κοινωνικές ομάδες ή να δημιουργούν νέες (Vallor, 2012). Εν τούτοις, το εάν η έννοια της κοινωνική δικτύωση είναι σύμφυτη με την ανθρώπινη φύση είναι ένα ερώτημα που δεν έχει απαντηθεί. Ο Αριστοτέλης θεωρούσε ότι ο άνθρωπος είναι ον κοινωνικό, καλό και κακό μαζί (Miller, 2012), ενώ ο Rousseau αντιτάχθηκε σε αυτό υποστηρίζοντας ότι οι άνθρωποι είναι εγγενώς καλοί, μα διαφθείρονται μέσα από την κοινωνική αλληλεπίδραση (Rasit, 2013: 59). Η τάση όμως της κοινωνικής δικτύωσης, που ενυπάρχει σε κάθε κοινωνική δομή, και οι διεργασίες που οδηγούν τους ανθρώπους να εντάσσονται σε κοινότητες και να τις διαμορφώνουν διαρκώς, αποτελούν σημαντικά ζητήματα μελέτης των κοινωνικών επιστημών (Backstrom, Huttenlocher, Land & Kleinberg, 2006: 44). Το κατά πόσο και με ποιον τρόπο οι δράσεις και οι σχέσεις των ανθρώπων επηρεάζουν τη μορφή ενός δικτύου στο οποίο ανήκουν· ενώ συνάμα οι ίδιοι επηρεάζονται από αυτό συνιστούν το βασικό αντικείμενο της θεωρίας ανάλυσης κοινωνικών δικτύων (ΑΚΔ).

Ως διεπιστημονικό πεδίο, η ΑΚΔ συνδέει διάφορες μικρο- και μακρο-κοινωνιολογικές προσεγγίσεις (Granovetter, 1973: 1361), αλλά και ψυχολογικές και μαθηματικές θεωρίες. Εξετάζει τη μορφολογία και τα

ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των κοινωνικών δικτύων τοποθετώντας τα την ίδια στιγμή στο γενικότερο κοινωνικό, ιστορικό και οικονομικό πλαίσιο στο οποίο δημιουργούνται. Ιστορικά, οι βάσεις της τέθηκαν τον 19^ο αιώνα όταν ο Émile Durkheim διερεύνησε την επιρροή των εξωτερικών συνθηκών και καταστάσεων σε αντιπαραβολή με τις εσωτερικές ψυχολογικές διεργασίες στην πορεία δράσης ενός ατόμου μέσα στο κοινωνικό πλέγμα (Appelrouth & Edles, 2011: 5) Την ίδια σχεδόν περίοδο, ο George Simmel μελέτησε τις δυαδικές και τριαδικές αλληλεπιδράσεις σε σχέση με τις αιτίες των κοινωνικών φαινομένων, καταλήγοντας στο ότι το αστικό σύστημα αποτελείται από αλληλοεπικαλυπτόμενους κύκλους ή αλλιώς δίκτυα (Forno, 2011: 4).

Από εκείνη την εποχή, πολλές προσπάθειες έγιναν, ώστε να περιγραφεί μια αντιστοιχία ανάμεσα στα κοινωνικά δίκτυα και τα φυσικά δίκτυα, καθώς τα τελευταία είχαν μελετηθεί και αναλυθεί πολύ περισσότερο -από την εποχή του πατέρα της τοπολογίας Euler και το περίφημο πρόβλημα των επτά γεφυρών του Königsberg- και τα ευρήματα των ερευνών θα μπορούσαν να προσφερθούν στην ΑΚΔ. Ο Durkheim είχε παραλληλίσει τα κοινωνικά δίκτυα με τα βιολογικά συστήματα ενώ, 50 χρόνια μετά, ο Jacob Moreno, βασισμένος στις αρχές της κοινωνικής φυσικής και της κοινωνιομετρίας, χρησιμοποίησε τις έννοιες των χημικών ατόμων και της βαρυτικής δύναμης για να περιγράψει ένα ανθρώπινο κοινωνικό δίκτυο (Borgatti, Mehra, Brass & Labianca, 2009: 893). Το 1934, ο ίδιος θέσπισε έναν ορισμό του κοινωνικού δικτύου, ο οποίος παραμένει εν ισχύ και σήμερα (Chung, Hossain & Davis, 2005: 1).

Σύμφωνα με αυτόν, ένα κοινωνικό δίκτυο αποτελείται από δύο μέρη: τους κόμβους (nodes) ή οντότητες (entities) του δικτύου και τους μεταξύ τους συνδέσμους (links). Ως κόμβοι ορίζονται οι κοινωνικοί δράστες (social actors) που συνδέονται μέσα στο δίκτυο και μπορεί να είναι μεμονωμένα άτομα, ευρύτερες ομάδες, οργανισμοί ή ολόκληρες κοινωνίες. Οι σχέσεις (relations) μεταξύ αυτών των κοινωνικών δραστών ονομάζονται δεσμοί του δικτύου και αναφέρονται τόσο στη σύνδεση δύο ατόμων όσο και στη σύνδεση ανάμεσα σε ένα άτομο και μια ομάδα, (Katz, Lazer, Arrow & Contractor,

2004: 308). Παραδείγματα κοινωνικών δικτύων είναι μία οικογένεια, μία παρέα φίλων, ένα σχολείο ή οι κάτοικοι μίας γεωγραφική περιοχής που, με τη σειρά τους, μπορούν να συνδεθούν μεταξύ τους, ώστε να σχηματίσουν αναδρομικά ένα ευρύτερο κοινωνικό δίκτυο (Bandyopadhyay, Rao & Sinha, 2011: 1). Ένα δίκτυο αποτελεί μια ξεχωριστή οντότητα, που υπερβαίνει το άθροισμα των μερών της και ακολουθεί μια δυαδική λογική κατά την οποία κάτι νέο εισέρχεται ή εξέρχεται ή, πιο επακριβώς, το δίκτυο, με κριτήριο τους στόχους του, επιλέγει αν θα το αποδεχθεί ή αν θα απορρίψει (Castells, 2000: 11).

Ερευνώντας τη διεθνή βιβλιογραφία, διαπιστώνεται εύκολα πως η σημασία των δεσμών κατέχει καθοριστικό ρόλο στην ανάλυση των κοινωνικών δικτύων. Η διάταξη των κόμβων σε ένα δίκτυο, όπως διαμορφώνεται από τις μεταξύ τους συνδέσεις, δημιουργεί μια συγκεκριμένη δικτυακή τοπολογία. Η μελέτη αυτής της τοπολογίας και η παρατήρηση της εξέλιξής της μέσα στον χρόνο μπορούν να οδηγήσουν σε σημαντικά συμπεράσματα για τη λειτουργία του δικτύου και για τον ρόλο των κοινωνικών δραστών που συμμετέχουν σε αυτό.

Πιο συγκεκριμένα, σε ένα ανθρώπινο δίκτυο οι άνθρωποι συνδέονται μεταξύ τους με πολλούς και διαφορετικούς τρόπους. Αυτή η διαφορετικότητα της ανθρώπινης αλληλεπίδρασης και των ανθρώπινων σχέσεων έχει αποτυπωθεί και στην ανάλυση των κοινωνικών δικτύων. Αν και όλοι οι κόμβοι και δεσμοί απαρτίζουν εξίσου το δίκτυο, κάποιοι δράστες διαδραματίζουν έναν σημαντικότερο ρόλο στη ζωή του δικτύου, ενώ όσοι δεν χρησιμεύουν στη διατήρηση του αφαιρούνται (Castells, 2000: 11). Το ίδιο συμβαίνει και με τους δεσμούς.

Ο Mark Granovetter (1973) έδωσε ιδιαίτερη προσοχή στην ισχυρότητα των δεσμών, τονίζοντας πως πολλές φορές οι ασθενείς ή υπόγειες σχέσεις μέσα σε ένα δίκτυο ενδέχεται να είναι περισσότερο καθοριστικές από τους ισχυρούς δεσμούς στη διάδοση μιας ιδέας και στην άσκηση επιρροής, όπως θα καταγραφεί και στα επόμενα κεφάλαια. Μεγάλη σημασία έχει επίσης δοθεί στις ιδιότητες που μπορεί να έχουν οι δεσμοί μέσα σε ένα κοινωνικό δίκτυο. Τέτοιες ιδιότητες μπορούν να είναι το ίδιο το

είδος της σχέσης που απεικονίζει ένας κοινωνικός δεσμός (πχ. συγγενείς, φίλοι, συνεργάτες κτλ) ή κάποιος θετικός ή αρνητικός χρωματισμός που μπορεί να χαρακτηρίζει το δεσμό, σε έναν μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό (πχ. φίλοι-εχθροί, σύμμαχοι-αντίπαλοι) (Pescosolido, 2007: 210). Ένα δίκτυο χαρακτηρίζεται επίσης ως μη-κατευθυνόμενο ή κατευθυνόμενο ανάλογα με το αν οι δεσμοί είναι αντίστοιχα αμφιμονοσήμαντοι ή όχι (Scott, 2000: 13).

Η έλευση της θεωρίας γράφων το 1940 βοήθησε στο να παρασταθούν μεγάλα κοινωνικά δίκτυα με μαθηματικές τεχνικές (Pescosolido, 2007: 209), όπως ο πίνακας γειτνίασης ή η διάταξη του δέντρου (Henry & Fekete, 2007: 292). Αυτή η μαθηματική και οπτική αναπαράσταση διευκόλυνε τον προσδιορισμό κάποιων τοπολογικών χαρακτηριστικών των δικτύων, τα οποία δίνουν πληροφορίες για τη δικτυακή λειτουργία και αναδεικνύουν τη σημαντικότητα της θέσης των κόμβων και των δεσμών μέσα στο δίκτυο. Εδώ θα αναφερθούν επιγραμματικά τα κυριότερα από αυτά τα χαρακτηριστικά που είναι η κεντρικότητα (centrality), η κεντροποίηση (centralization), η πυκνότητα (density), η εγγύτητα (closeness) και η ενδιάμεσότητα (betweenness) και κατέχουν σημαίνουσα θέση στην ΑΚΔ.

Σύμφωνα με τον ορισμό του δικτύου, όπως αναφέρεται στον Castells (2000: 11), ένα δίκτυο δεν έχει κέντρο, σε αντίθεση με τις παλιότερες άκαμπτες ιεραρχικές κοινωνικές δομές. Θα μπορούσαμε, ωστόσο, να πούμε πως σε ένα δίκτυο υπάρχουν πολλά μικρά ή μεγαλύτερα κέντρα που συνυπάρχουν και προσδιορίζονται αρχικά από την έννοια της κεντρικότητας. Ως κεντρικότητα ορίζεται ο αριθμός των δεσμών στους οποίους συμμετέχει ένας κόμβος του δικτύου ή, αλλιώς, το πλήθος των σχέσεων που δημιουργεί ένας κοινωνικός δράστης. Η κεντρικότητα μπορεί να μελετηθεί τόσο τοπικά όσο και σε όλη την εμβέλεια του δικτύου, ανάλογα με το αν μας ενδιαφέρουν μόνο οι άμεσες ή και οι έμμεσες σχέσεις που μπορεί να συνάψει ένα μέλος του δικτύου. Από αυτήν προκύπτει και η εγγύτητα (closeness) ενός κόμβου ανάλογα από το πόσο κοντά βρίσκεται στους υπόλοιπους κόμβους (Chung και συν., 2005: 6).

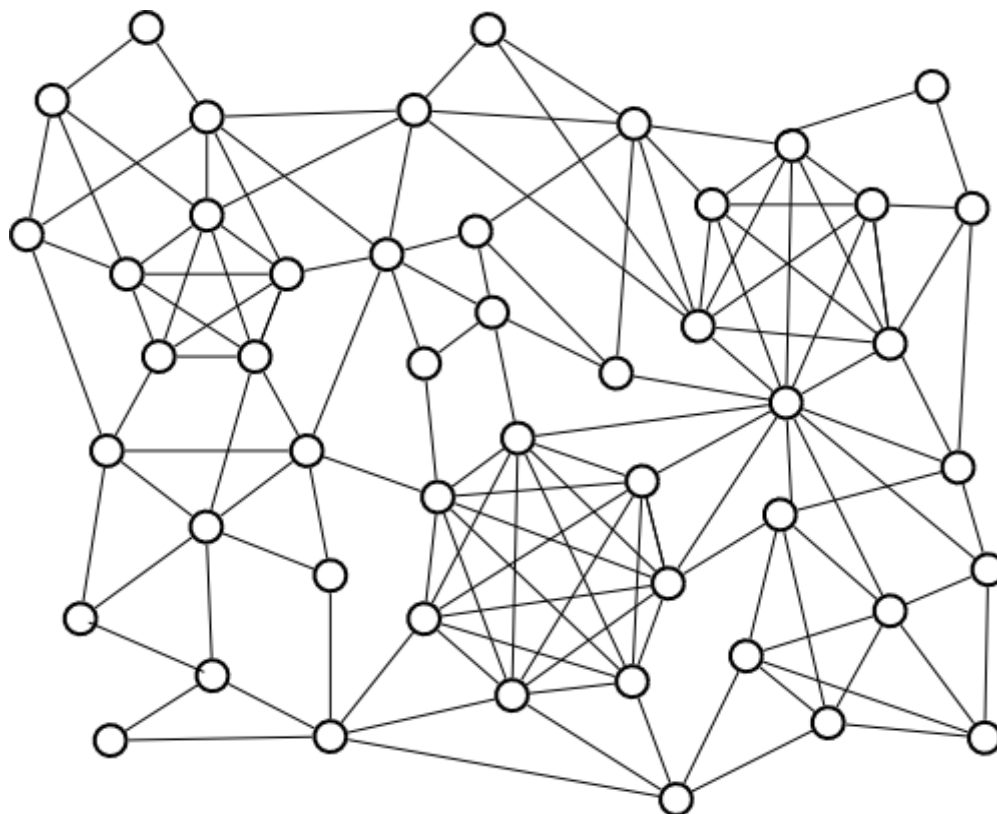
Η κεντροποίηση και η πυκνότητα είναι έννοιες αλληλένδετες. Η πυκνότητα απεικονίζει το πόσο πυκνοί είναι οι δεσμοί ενός κοινωνικού δικτύου σε σχέση με τους δεσμούς που θα είχε το δίκτυο αν ήταν πλήρως συνδεδεμένο, δηλαδή αν κάθε κόμβος του συνδεόταν άμεσα με κάθε άλλον κόμβο (Chung και συν., 2005: 6). Για παράδειγμα, μια οικογένεια είναι πλήρως συνδεδεμένη ως προς τη σχέση της συγγένειας. Κάθε μέλος της συνδέεται με κάθε άλλο μέλος με μια τέτοια σχέση και άρα η πυκνότητα των δεσμών είναι εδώ η μέγιστη δυνατή. Δεν συμβαίνει όμως το ίδιο στις σχέσεις φιλίας μέσα σε μια πόλη. Σε κάποιες γειτονιές οι φιλίες μπορεί να είναι πιο πυκνές και σε άλλες όχι ενώ, σε κάθε μία από αυτές τις περιοχές, κάποιος θα έχει περισσότερους φίλους από τους υπόλοιπους.

Αυτή η σχέση ανάμεσα στην πυκνότητα των δεσμών σε κάποιο σημείο του δικτύου και την κεντρικότητα ενός πολύ συνδεδεμένου κόμβου ορίζει την κεντροποίηση (Chung και συν., 2005: 6). Τέλος, ο όρος της ενδιαμεσότητας, που προκύπτει μέσα από τον συνδυασμό των προηγούμενων μεγεθών, αναφέρεται στο κατά πόσο ένας κόμβος βρίσκεται ανάμεσα σε άλλους (Freeman, 1978: 230), και είναι ίσως το καλύτερο μέγεθος για να υποδείξει κάποιον κόμβο που τείνει να βρεθεί, έστω και στιγμιαία, στο κέντρο ενός δικτύου, όχι τόσο με τη γεωγραφική του όσο με τη λειτουργική του σημασία, όπως επισημαίνει και ο Stalder (2006: 153).

Τα στοιχεία αυτά δίνουν μια μαθηματική βάση πάνω στην οποία μπορούν να στηριχθούν οι κοινωνικές επιστήμες, στην προσπάθειά τους να παρατηρήσουν τη δημιουργία ομάδων και υποομάδων μέσα σε ένα κοινωνικό δίκτυο, τη διάχυση των ιδεών ή την κοινωνική ισορροπία ή ανισορροπία. Εν γένει, σε ένα κοινωνικό δίκτυο συνυπάρχουν ομάδες κόμβων μέσα στις οποίες η πυκνότητα των ακμών είναι αυξημένη και οι δεσμοί είναι ισχυροί ή θετικοί ενώ μεταξύ των ίδιων ομάδων οι ακμές είναι περισσότερο αραιές και οι δεσμοί ασθενείς ή αρνητικοί.

Όπως αναφέρει ο Scott (2000: 12-26), οι ομάδες αυτές, όταν είναι επιπλέον ισχυρά συνδεδεμένες - δηλαδή στο εσωτερικό τους όλοι οι κόμβοι συνδέονται με όλους τους άλλους- ονομάζονται κλίκες (cliques) οι οποίες

άλλοτε ισορροπούν μεταξύ τους και άλλοτε όχι, ανάλογα και με τις υπόλοιπες ιδιότητες του δικτύου.

Σχήμα 1-1: “Κάθε υποσύνολο δεσμών, από τους οποίους όλοι συνδέονται με διακριτούς κόμβους, μπορεί να ονομάζεται ένα δίκτυο ή κλίκα. Στην περίπτωση αυτή, ένα δίκτυο μπορεί να αντιπροσωπεύει μια ομάδα καθηγητών που δημοσιεύουν τακτικά άρθρα από κοινού.”¹⁰

Επίσης, η στατιστική επεξεργασία των μαθηματικών δεδομένων αναδεικνύει κάποια κοινωνιολογικά χαρακτηριστικά όλων των κοινωνικών δικτύων. Για παράδειγμα, έχει παρατηρηθεί ότι ένα κοινωνικό δίκτυο παρουσιάζει ανθεκτικότητα (resilience) ως προς την αφαίρεση των κόμβων του. Με άλλα λόγια, η τυχαία αφαίρεση κόμβων δεν συνεπάγεται παραδόξως τη διάλυση του δικτύου, παρά μόνο αν στοχευμένα αφαιρείται κάθε φορά ο περισσότερο συνδεδεμένος κόμβος. Επίσης, τα δίκτυα, όσο και αν δείχνουν

10

Quora, Most intriguing mathematical concept, Clique, <http://www.quora.com/What-is-the-most-intriguing-mathematical-concept-you-have-ever-encountered>, 19 Απριλίου, 2015

να επεκτείνονται με νέους δράστες, τείνουν να *συρρικνώνονται* (shrink) ως προς τη διάμετρο τους ενώ, έτσι, πυκνώνουν διαρκώς (Lescovec, Kleinberg & Feloutsos, 2005:178). Αυτό συμβαίνει διότι, οι κοινωνικοί δράστες επιλέγουν συνειδητά ή ασυνείδητα τη σύνδεση με άλλους δράστες με παρόμοια κοινωνικά χαρακτηριστικά, ένα φαινόμενο που στην ΑΚΔ ονομάζεται ομοιοφιλία (homophily). Ως αποτέλεσμα, οι σχέσεις παρουσιάζουν τη μεταβατική ιδιότητα (transitivity) και μοιάζει σαν να ταξιδεύουν μέσα στο δίκτυο από κόμβο σε κόμβο· ο φίλος του φίλου μας είναι πολύ πιθανό να γίνει και δικός μας φίλος (Christakis & Fowler, 2011:14-20).

Τέλος, είναι χρήσιμη μια σύντομη αναφορά στις έννοιες της *κοινωνικοκεντρικής* και της *εγωκεντρικής* προσέγγισης ενός κοινωνικού δικτύου, όπως αναπτύχθηκαν τη δεκαετία του 1930 από δύο ερευνητικές ομάδες των πανεπιστημίων του Harvard και του Manchester. Η κοινωνικοκεντρική προσέγγιση αναλύει διάφορα σχήματα κοινωνικής αλληλεπίδρασης και αναζητά υποδίκτυα με σαφή όρια που δημιουργούνται μέσα σε άλλα μεγαλύτερα δίκτυα εστιάζοντας συχνά σε ολόκληρη την κοινωνία. Αντίθετα, η εγωκεντρική προσέγγιση θέτει στο επίκεντρο της έρευνας ένα μεμονωμένο άτομο ή μια ομάδα και εξερευνά τις σχέσεις που αναπτύσσονται γύρω αυτόν τον κοινωνικό δράστη, δίνοντας στη σύγχρονη ΑΚΔ μια καινούργια διάσταση (Chung και συν., 2005:1).

1.2 Η ανάπτυξη της ψηφιακής τεχνολογίας

Στα μέσα του 20^{ου} αιώνα, η βιομηχανική εποχή έδωσε τη θέση της στην *εποχή της πληροφορίας* (Information Age). Την *άφιξη* της σηματοδότησε η ψηφιακή επανάσταση που επέφερε μεγαλύτερες αλλαγές, στην ιστορία της τεχνολογικής εξέλιξης, από τη βιομηχανική επανάσταση του 19^{ου} αιώνα και από την πολύ παλαιότερη ανακάλυψη της τυπογραφίας. Τα βασικά τεχνικά χαρακτηριστικά αυτής της νέας περιόδου είναι η συνεχώς αυξανόμενη χρήση μικροηλεκτρονικών κυκλωμάτων και ψηφιακών

τεχνολογιών πληροφόρησης και επικοινωνίας. Χάρη σε αυτά, η γνώση μπορεί πλέον να παράγεται και να μεταδίδεται με πολύ γρήγορους ρυθμούς μέσα σε ένα ψηφιακό δίκτυο πληροφορίας (Castells, 2000: 9-10). Ταυτόχρονα, η πληροφορία μπορεί να ανασυνδυάζεται και να αναμεταδίδεται μέσα από μία παγκόσμια διαδραστική επικοινωνία, στο κέντρο της οποίας βρίσκεται το διαδίκτυο (Castells, 2004: 14). Η εμφάνιση του διαδικτύου επέφερε τεράστιες αλλαγές σε πολλές πτυχές της ανθρώπινης αλληλεπίδρασης και οργάνωσης, και ειδικά στις έννοιες της κοινωνικοποίησης και της διάχυσης πληροφορίας (Hughes, Rowe, Batey και Lee, 2012: 561).

Η αρχή της διαδικτυακής επικοινωνίας έγινε το 1971, όταν ο Ray Tomlison εφηύρε το διαδικτυακό ηλεκτρονικό email, ένα μήνυμα που μπορούσε να σταλεί από έναν ηλεκτρονικό υπολογιστή σε έναν άλλον μέσα στο ARPANET, το πρώτο διαλειτουργικό δίκτυο (Advanced Research Projects Agency Network) (Sajithra & Rajindra, 2013: 70). Τρία χρόνια μετά, όταν οι συνδεδεμένοι υπολογιστές στο δίκτυο είχαν αυξηθεί σημαντικά, οι Vint Cerf και Robert Cahn ανέπτυξαν μια ομάδα πρωτοκόλλων (TCP/IP Protocols) που αποτελούν μέχρι και σήμερα τους κανόνες σύνδεσης δύο υπολογιστών και της μεταξύ τους ανταλλαγής μηνυμάτων (Cohen-Almagor, 2011: 50). Οι Cerf και Cahn, διένειμαν ελεύθερα μέσα στο δίκτυο αυτά τα πρωτόκολλα και, πάνω σε αυτήν τη βάση, δημιουργήθηκε το ελεύθερο Διαδίκτυο, το οποίο ανέδειξε τη σημασία των προσωπικών ηλεκτρονικών υπολογιστών στην ανθρώπινη επικοινωνία (Castell, 2004: 20-21).

Μέχρι το 1980 αυτή η ψηφιακή επικοινωνία αφορούσε την ανταλλαγή μηνυμάτων ενός χρήστη προς μόνο έναν άλλο. Το 1980 δημιουργήθηκε το USENET, ένα δίκτυο ομάδων δημόσιας συζήτησης (newsgroups), στο οποίο οι χρήστες είχαν τη δυνατότητα να ανταλλάσσουν κατηγοριοποιημένα μηνύματα γράφοντας τα ή διαβάζοντας τα από έναν τοπικό κεντρικό υπολογιστή. Ακόμη και τότε όμως, αν ένας χρήστης επιθυμούσε να διανείμει το μήνυμά του σε πολλούς άλλους χρήστες τότε έπρεπε να ζητήσει τη διαμεσολάβηση του διαχειριστή της αντίστοιχης

διαδικτυακής λίστας. Το πρόβλημα αυτό λύθηκε το 1984, όταν ο Eric Thomson δημιούργησε το πρώτο σύστημα ηλεκτρονικής λίστα μηνυμάτων, LISTSERV. Μέσω της εφαρμογής αυτής ένας χρήστης μπορούσε να στείλει μήνυμα απευθείας σε μια μεγάλη ομάδα άλλων χρηστών (Sajithra & Rajindra, 2013: 70-71).

Οι έννοιες της διαμεσολάβησης, της απόστασης μετάδοσης της πληροφορίας, αλλά πρωτίστως ο αντίστοιχος χρόνος είναι κρίσιμες σε κάθε διαδικασία αλληλεπίδρασης δύο ηλεκτρονικών υπολογιστών, καθώς αντανακλούν όχι μόνο την τεχνολογική εξέλιξη αλλά και μια βαθιά αλλαγή στην ανθρώπινη επικοινωνία και την κοινωνική δομή. Όσο πιο άμεση, σε μεγαλύτερη απόσταση και γρήγορη είναι η μετάδοση μιας πληροφορίας τόσο η έννοια της γεωγραφικής θέσης των δύο συνομιλητών παύει να αποτελεί χαρακτηριστικό της επικοινωνίας. Στη νέα αυτή διαμόρφωση της σύγχρονης κοινωνίας ο επικοινωνιακός χώρος μεταμορφώνεται όλο και περισσότερο από γεωγραφικό σε ιδεατό.

Ο νέος αυτός χώρος χτίζεται μεν πάνω στην υλική υποδομή και τοπολογία των τεχνικών δικτύων επικοινωνίας, απεικονίζεται όμως ως μια μαζική διάχυση πληροφορίας από μονάδες που αλληλεπιδρούν μεταξύ τους σχηματίζοντας ένα όλον (Stalder, 2006: 154). Έτσι, η πρότερη έννοια της κοινωνικής δικτύωσης ως μορφή οργάνωσης και επικοινωνίας αποκτά πλέον μια νέα διάσταση. Η ανθρώπινη αλληλεπίδραση, με τη βοήθεια της τεχνολογίας, στοχεύει πλέον στη δημιουργία δικτύων πληροφορίας. (Castells, 2000: 15). Οι άνθρωποι σχετίζονται όλο και πιο εύκολα μέσα από τη δικτυακή τεχνολογία και αυτό, σε συνδυασμό με την τάση συρρίκνωσης ενός κοινωνικού δικτύου, κάνει τον κόσμο να φαίνεται πιο μικρός από ποτε.

Όλα αυτά ξεκίνησαν το 1988, όταν η επικοινωνία με ανταλλαγή μηνυμάτων διευρύνθηκε με την υπηρεσία άμεσης συνομιλίας του IRC (Internet Relay Chat). Ο μέχρι τότε μηχανισμός διανομής μηνυμάτων απέκτησε έναν περισσότερο συλλογικό χαρακτήρα. Οι χρήστες του δικτύου μπορούσαν πλέον να συμμετέχουν σε δημόσιες συζητήσεις, να ανταλλάσσουν προσωπικά μηνύματα και δεδομένα αλλά κυρίως να συνομιλούν άμεσα (chat) (Sajithra & Rajindra, 2013: 71). Η άμεση συνομιλία διέφερε

σημαντικά από το email. Σε επικοινωνιακό επίπεδο, οι δύο σημαντικότερες διαφορές είναι ότι στην άμεση συνομιλία πρώτον οι χρήστες επιλέγουν ποιός μπορεί να μιλήσει μαζί τους και δεύτερον η επικοινωνία πραγματοποιείται σε σχεδόν πραγματικό χρόνο, προσομοιώνοντας έτσι μέσω υπολογιστή την επικοινωνία τηλεφώνου. Αυτή η σύνθετη επικοινωνία είναι ένα χαρακτηριστικό της δικτυακής κοινωνίας, όπου οι άνθρωποι έχουν τη δυνατότητα, σε παγκόσμιο επίπεδο, να διαδρούν συνεχώς, είτε σε μια επιλεγμένη από αυτούς στιγμή είτε σε πραγματικό χρόνο (Castells, 2004: 15,32).

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 έως το 2000, το διαδίκτυο έγινε άμεσα προσβάσιμο στο ευρύ κοινό. Εκατομμύρια άνθρωποι στον κόσμο, ενθουσιασμένοι με την πρωτόγνωρη εμπειρία δημόσιας ελεύθερης έκφρασης και διακίνησης της πληροφορίας, συμμετείχαν σε δημόσιες συζητήσεις και δικτυακά φόρουμ και συνομιλούσαν ταυτόχρονα και άμεσα με πολλούς άλλους χρήστες. Παράλληλα, δημιούργησαν προσωπικές ιστοσελίδες (personal websites), διαδικτυακά ημερολόγια (online diaries), και ιστολόγια, δηλαδή σελίδες προσωπικών και ειδησεογραφικών αναρτήσεων σε αντίστροφη χρονολογική σειρά (blogs) (Sajithra & Rajindra, 2013: 72). Την ίδια περίοδο εμφανίσθηκαν οι πρώτες σελίδες κοινωνικής δικτύωσης, μέσω των οποίων οι χρήστες μπορούσαν να συνδεθούν με άλλους ανθρώπους, που γνώριζαν ήδη στην πραγματική (offline) τους ζωή ή ανήκαν στο ευρύτερο κοινωνικό και εργασιακό περιβάλλον τους (Boyd, 2007: 213), διευκολύνοντας έτσι τη μετάβαση από τη μαζική επικοινωνία σε μια μαζική συνεργασία.

Αυτή η έννοια της συνεργασίας έδωσε στο διαδίκτυο τον χαρακτήρα ενός κοινωνικοτεχνικού συστήματος μέσα στο οποίο άνθρωποι αλληλεπιδρούν τόσο μεταξύ τους όσο και με την τεχνολογία. Η κοινωνική διάσταση του διαδικτύου συνυπάρχει έτσι με την τεχνική, καθώς ο αλληλεπιδράσεις μεταξύ των ανθρώπων οδηγούν σε κοινωνικές ανάγκες ο οποίες εγείρουν συνεχώς νέες τεχνολογικές απαιτήσεις αλλά και αντίρροπα η ανάπτυξη της τεχνολογίας προσφέρει την ευκαιρία για νέες κοινωνικές διεργασίες (Coenen, Van den Bosch και Van der Sluys, 2009: 620). Η

διασύνδεση αυτή της πραγματικής κοινωνίας με τον εικονικό χώρο του διαδικτύου βρίσκει πρόσφορο έδαφος στα νέα μέσα κοινωνικής δικτύωσης (ΜΚΔ) και στους ιστοτόπους κοινωνικής δικτύωσης (ΙΚΔ) που θα αναλυθούν παρακάτω.

1.3 Κοινωνικά Δίκτυα και Ιστοτόποι Κοινωνικής Δικτύωσης

Η σύνδεση ανάμεσα στα διαδικτυακά κοινωνικά δίκτυα και στα ανθρώπινα κοινωνικά δίκτυα, έτσι όπως έχουν περιγραφεί σε προηγούμενη ενότητα, παρουσιάζει πολλές και ενδιαφέρουσες πτυχές. Η αρχική προσδοκία η οποία ακολούθησε την εμφάνιση των ΙΚΔ ήταν πως το καινοτόμο αυτό μέσο δικτύωσης θα οδηγούσε στη δημιουργία νέων διαδικτυακών σχέσεων, οι οποίες και θα επέκτειναν δραστικά το κοινωνικό δίκτυο των συμμετεχόντων (Coenen και συν., 2009: 621). Πράγματι, σε κάποιες περιπτώσεις οι ΙΚΔ προσφέρουν τη δυνατότητα για εξ' ολοκλήρου νέες σχέσεις βασισμένες σε κοινά ενδιαφέροντα, δραστηριότητες ή αντιλήψεις (Boyd και Ellison, 2007: 210). Ωστόσο, όπως αποδεικνύεται στην πορεία, η σύναψη σχέσεων, έστω και διαδικτυακών, δεν είναι το πρωταρχικό ζητούμενο όλων αυτών των ιστοτόπων.

Σε πολλούς από αυτούς, όπως για παράδειγμα στο Facebook, η πλειοψηφία των χρηστών προτιμά να συνδέεται ηλεκτρονικά με ανθρώπους που ήδη γνωρίζει εκτός διαδικτύου. Η διαδικασία αυτή αποτελεί την πρόσθεση διαδικτυακών Φίλων (Friends) και διαφοροποιεί τους ΙΚΔ από προηγούμενες μορφές διαδικτυακής επικοινωνίας όπως τα newsgroups (Boyd και Ellison, 2007: 221). Η αμφιμονοσήμαντη αυτή σχέση της Φιλίας στο Facebook, όπου ο ένας ζητάει τη σύναψη του δεσμού μέσα στο δίκτυο ενώ ο άλλος την αποδέχεται, παρατηρείται και σε πολλούς άλλους ΙΚΔ όπου οι δεσμοί είναι μη κατευθυνόμενοι, όπως το Myspace. Στον αντίποδα αυτής της αμφιμονοσήμαντης δικτύωσης, το Twitter ενθαρρύνει τη δημιουργία κατευθυνόμενων δεσμών, όπου ένας συμμετέχων ακολουθεί κάποιον άλλον (follower), συνήθως χωρίς την προϋπαρξη μιας σχέσης εκτός διαδικτύου

(Bollen και συν., 2011: 239) ενώ το ίδιο συμβαίνει και σε άλλους ΙΚΔ όπου οι κατευθυνόμενοι δεσμοί μπορεί να ονομάζονται εξίσου Φιλία (Boyd και Ellison, 2007: 212).

Η έννοια Φίλος όμως δημιουργεί συχνά μια σύγχυση, ειδικά όταν συγκρίνεται με την καθημερινή λέξη φίλος, καθώς η διαδικτυακή Φιλία δεν αντιπροσωπεύει πάντα μια πραγματική φιλία της πραγματικής ζωή ενός συμμετέχοντα στο διαδίκτυο, έστω κι αν αντιπροσωπεύει μια προϋπάρχουσα σχέση (Boyd και Ellison, 2007: 212). Κάθε άλλο, οι λόγοι για τους οποίους ένας χρήστης του ΙΚΔ θα κάνει Φίλο κάποιον άλλο μπορούν να αντιπροσωπεύουν πολλά διαφορετικά κίνητρα -ειδικά από τη στιγμή που δεν υπάρχει η δυνατότητα στην πλειοψηφία των ΙΚΔ για άλλα είδη ή βάρη δεσμών- ένα από τα οποία είναι οίγουρα η ανάγκη για ένα κοινό που θα παρακολουθεί τις διαδικτυακές κινήσεις του συμμετέχοντα (Boyd και Ellison, 2007: 210,220). Έτσι, συχνά οι χρήστες των κοινωνικών δικτύων αποκτούν πολύ περισσότερους διαδικτυακούς Φίλους από όσους θα μπορούσαν να έχουν στην πραγματική τους ζωή, καθώς πάντα υπάρχουν κάποια νοητικά όρια στο πλήθος των στενών σχέσεων που μπορεί να διατηρεί και να καλλιεργεί ενεργά ένας άνθρωπος (Hogan, 2010: 382).

Η θέαση όμως της διαδικτυακής Φιλίας, όχι ως μια στενή σχέση, αλλά ως μια ευκαιρία απόκτησης πρόσβαση στα προσωπικά στοιχεία και στο προσωπικό περιεχόμενο κάποιου άλλου χρήστη, αναθεωρεί το τι είναι φίλος στο διαδίκτυο (Hogan, 2010: 383). Σύμφωνα με τη θεατρική μεταφορά του Erving Goffman, αυτή η διαδικασία έκθεσης και έκφρασης μέσα από τους ΙΚΔ μπορεί να παρομοιασθεί με μία πραγματική θεατρική παράσταση όπου κάποιες πράξεις διαδραματίζονται επί σκηνής, στην οποία ο χρήστης παρουσιάζει επιλεκτικά μπροστά στο διαδικτυακό κοινό κάποιες πτυχές της ταυτότητας του ή έναν ιδανικό εαυτό μπροστά, ενώ κάποιες άλλες πράξεις λαμβάνουν χώρα στα παρασκήνια και αποτελούν την προετοιμασία του «ηθοποιού» στην πραγματική του ζωή (Zhao και συν., 2013: 1).

Αυτή η προσέγγιση κατά τη οποία το άτομο βρίσκεται στο κέντρο των ΙΚΔ αντανακλά επίσης μια σημαντική αλλαγή στον χώρο της διαδικτυακής επικοινωνίας. Σε αντίθεση με προηγούμενες διαδικτυακές κοινότητες, όπως

το Usenet, όπου οι σχέσεις διαμορφώνονταν ιεραρχικά γύρω από ένα κεντρικό θέμα, οι ΙΚΔ αποτελούνται από πολλά εγωκεντρικά δίκτυα. Σε αυτά, ο κάθε συμμετέχων αποτελεί το κέντρο της δικιάς του κοινότητας και όπως συμβαίνει και στις σύγχρονες κοινωνικές δομές η διαδικτυακή κοινωνία αποτελείται πλέον περισσότερο από δίκτυα (networks) παρά ομάδες (groups) (Boyd και Ellison, 2007: 221).

Στα καθημερινά κοινωνικά δίκτυα εκτός διαδικτύου, οι άνθρωποι επαφίενται σε διάφορους κοινωνικούς, συναισθηματικούς και ψυχολογικούς μηχανισμούς όπως η ομοιοφιλία για να δημιουργήσουν σχέσεις, να μοιραστούν τις υποκειμενικές τους εμπειρίες και να επηρεαστούν από εκείνες των άλλων. Αν και τα κοινωνικά δίκτυα που προκύπτουν μέσα στους ΙΚΔ υπακούουν στους ίδιους σχεσιακούς κανόνες, ο βαθμός στον οποίο αυτό συμβαίνει είναι κάτι που απαιτεί περαιτέρω διερεύνηση, σύμφωνα με τους Bollen και συν. (2011: 237-238). Επίσης, οι δεσμοί που συνάπτονται εκτός διαδικτύου μεταξύ των ανθρώπων αφορούν πολλών ειδών διαφορετικές σχέσεις, οι οποίες μπορούν να αναπτύσσονται παράλληλα και σε πολλά διαφορετικά κοινωνικά περιβάλλοντα, όπως το σχολείο η οικογένεια, ο εργασιακός χώρος ή μια ομάδα. Ωστόσο, το να μπορεί κανείς να παρουσιάζει διαδικτυακά τον εαυτό του σε πολλούς από αυτούς τους ανθρώπους της πραγματικής του ζωής μπορεί να αποτελέσει μια μεγάλη πρόκληση (Ellison και Boyd, 2013: 153).

Εν τούτοις, αυτό που αποδεικνύεται πολύ σημαντικό σε όλους τους ΙΚΔ είναι η δυνατότητα των χρηστών να απεικονίσουν διαδικτυακά τον κοινωνικό τους κύκλο και να δουν τον κοινωνικό κύκλο των Φίλων τους ή άλλων ανθρώπων (Boyd και Ellison, 2007: 211). Βέβαια, όσο οι άνθρωποι διευρύνουν τους διαδικτυακούς κοινωνικούς τους κύκλους με όλο και περισσότερους ανθρώπους, με τους οποίους διατηρούν κάποια σχέση στην πραγματική τους ζωή, τόσο οι σχέσεις αυτές παύουν να διαφοροποιούνται μέσα στο διαδικτυακό περιβάλλον, με αποτέλεσμα να μην απεικονίζεται η μερική επικάλυψη αλλά και ο διαχωρισμός των κοινωνικών κύκλων στη ζωή ενός ανθρώπου (Hogan, 2010: 383). Για παράδειγμα, κάποιος μπορεί να έχει έναν συνάδελφο ο οποίος ταυτόχρονα είναι και φίλος, διαδικτυακά όμως θα

είναι ένας Φίλος όπως και κάθε άλλος γνωστός από την πραγματική ή την εικονική ζωή. Η τάση των χρηστών των ΙΚΔ να μην διαγράφουν τις παλιές τους διαδικτυακές Φιλίες, ακόμη κι αν έχουν χάσει πλέον επαφή με τους εν λόγω ανθρώπους, δυσχεραίνει αυτό το άβολο φαινόμενο της πρόσβασης όλων σε όλα, με έναν τρόπο που κάνει το περιεχόμενο να χάνει την ιδιαίτερη σημασία που θα είχε αν απευθυνόταν σε έναν ή περισσότερους συγκεκριμένους ανθρώπους (context collapse) (Ellison και Boyd, 2013: 153).

Όπως προαναφέρθηκε, η παροχή προσωπικών πληροφοριών σε τρίτους μπορεί να αποτελεί το κίνητρο συμμετοχής σε ένα ΙΚΔ. Ωστόσο, ένα εξίσου ισχυρό κίνητρο είναι η διατήρηση, μέσα από μια περιέργεια για τη ζωή των άλλων, σχέσεων οι οποίες προϋπάρχουν στην πραγματική ζωή μέσα, ειδικά με τη μορφή ασθενών δεσμών. Η περιέργεια αυτή οδηγεί σε μια κοινωνική αναζήτηση (social searching) πάνω σε γεγονότα, απόψεις ή φωτογραφίες που οι άλλοι συμμετέχοντες αποκαλύπτουν στο διαδίκτυο και ορισμένες φορές ενδυναμώνει μία σχέση η οποία διαφορετικά θα έσβηνε (Vom Brocke και συν., 2009: 39).

Ακόμη όμως και αν κάποιος συμμετέχων επιλέξει να δημιουργήσουν καινούργιες σχέσεις εντός διαδικτύου, η έμφαση που δίνεται δεν είναι τόσο στην ποιότητα των σχέσεων αυτών όσο στην ποσότητα. Έτσι και εδώ, σπάνια οι προκύπτοντες νέοι δεσμοί είναι ισχυροί, ειδικά σε σύγκριση με την ισχυρότητα των δεσμών που διαμορφώνονται, συνήθως εκτός διαδικτύου, γύρω από μία συλλογική δράση (Coenen και συν., 2009: 631). Παρ' όλα αυτά, οι Postmes και Brunsting (2002: 294), διερωτώμενοι πώς το διαδίκτυο, ενώ θεωρείται από πολλούς ένα ατομικιστικό περιβάλλον και ένα μέσο απομόνωσης, στο οποίο ο καθένας δρα μόνος του μέσα από τον ηλεκτρονικό του υπολογιστή, μπορεί σε πολλές περιπτώσεις να ενώσει συλλογικά τους ανθρώπους, κατέληξαν σε ενδιαφέροντα συμπεράσματα.

Η υπόθεση ότι το διαδίκτυο καταλύει τις ανθρώπινες σχέσεις στη ζωή ενός χρήστη, τόσο εντός όσο και εκτός διαδικτύου, ενώ συνάμα τον απομονώνει κοινωνικά και μειώνει τον βαθμό αλληλεπίδρασης του με άλλους, καταρρίπτεται από τις πολλές περιπτώσεις συλλογικής δράσης μέσω

διαδικτύου. Αυτή η μετάβαση από το ατομικό στο συλλογικό εντός διαδικτύου ενισχύει την άποψη ότι η κοινωνική και σχεσιακή συμπεριφορά δεν βασίζεται μονάχα στη φυσική εγγύτητα δύο προσώπων αλλά και σε διάφορα στοιχεία της σχέσης και της μεταξύ τους επικοινωνίας τα οποία ενσωματώνονται στην ταυτότητα των προσώπων και συνεχίζουν να υπάρχουν ακόμη και όταν η σχέση χαρακτηρίζεται από γεωγραφική απόσταση (Postmes και Brunsting, 2002: 294-295).

Εν τούτοις, όπως καταλήγουν οι Kulshrestha, Kooti, Nikraves, Gummadi (2012: 1-2), εξερευνώντας τις εθνικές αλλά και διακρατικές διαστάσεις των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων μέσα στο δίκτυο του Twitter, στο οποίο περισσότερο από τον ένα τρίτο των δεσμών αφορούν συνδέσεις μεταξύ συμμετεχόντων από διαφορετικές χώρες, η σημασία της γεωγραφικής απόστασης, των εθνικών συνόρων και της γλώσσας δεν παύει να υφίσταται όσον αφορά τη δημιουργία διαδικτυακών κοινωνικών δικτύων. Αντίθετα, οι κοινές πολιτισμικές, εθνικές ή πολιτικές αντιλήψεις που συχνά εκφράζουν άνθρωποι από την ίδια γεωγραφική περιοχή, αλλά και η κοινή τους γλώσσα, λειτουργούν διευκολυντικά ως προς τη σύναψη δεσμών με σκοπό τη σύνδεση, την επικοινωνία και την ανταλλαγή πληροφοριών. Επιπλέον, όπως επισημαίνει ο Castells (1999: 1), ανεξάρτητα από το γεγονός πως οι νέες τεχνολογίες έχουν επεκταθεί παγκοσμίως, ο βαθμός αφομοίωσης τους ποικίλει ανάλογα με τη χώρα, τον πολιτισμό ή μια κοινωνική ομάδα η οποία έρχεται σε επαφή μαζί τους.

Μέσα σε αυτήν λοιπόν τη γεωγραφική διαίρεση του δικτύου του Twitter, όπως πραγματοποιήθηκε από τους Kulshrestha και συν. (2012: 1-2), γίνεται εύκολα εμφανής η υπερίσχυση κάποιων εθνικών πληθυσμών, από τους οποίους, αν και αποτελούν ένα μικρό τμήμα του παγκόσμιου πληθυσμού, προέρχονται οι περισσότεροι διαδικτυακοί χρήστες και εκείνοι που ασκούν τη μεγαλύτερη δικτυακή επιρροή. Αυτή η διάκριση αντανakλά έναν πραγματικό τεχνολογικό γεωγραφικό διαχωρισμό σύμφωνα με τον οποία κάποιες χώρες (αναπτυσσόμενες και ανεπτυγμένες) δεν έχουν εύκολη πρόσβαση στις νέες τεχνολογίες κοινωνικής δικτύωσης (Kulshrestha και συν., 2012: 3).

Επιπροσθέτως, οι εθνικές, κοινωνικές ή και φυλετικές ανισότητες σε κάποιες χώρες ή μεταξύ κάποιων χωρών αποτυπώνονται και στη χρήση του διαδικτύου από τη σκοπιά της τεχνικής εξειδίκευσης αλλά και στις απαιτούμενες πολιτισμικές και γνωσιακές ικανότητες που απαιτούνται για την εύρεση και την επεξεργασία της πληροφορίας (Castells, 1999: 6). Ειδικά όσον αφορά τις πολιτικές διεργασίες, εκείνοι που βρίσκονται στο περιθώριο της τεχνολογικής έξαρσης των ΙΚΔ, δίχως πρόσβαση σε αυτούς, δεν επιδιώκουν την ανάπτυξη νέων τεχνολογιών ή τη χρήση τους για συλλογικούς σκοπούς, εκτός και αν κάποιος εξωτερικός παράγοντας τους διασφαλίσει ότι η χρήση τους θα αποφέρει κάποιο οικονομικό ή πολιτικό όφελος. Την ίδια στιγμή, πολλές πλούσιες και ανεπτυγμένες χώρες επιζητούν διαρκώς ένα όλο και πιο γρήγορο και εξελιγμένο διαδίκτυο (Unwin, 2012: 4-5).

Έτσι, παρόλο που η ανωνυμία και η ομοιομορφία των εργαλείων αυτοπροβολής του διαδικτύου διευκολύνουν την ισότητα των χρηστών, οι οικονομικές ανισότητες μεταξύ διαφορετικών λαών γίνονται περισσότερο εμφανείς μέσα στο διαδίκτυο. Πιο συγκεκριμένα, τα περισσότερα tweets δημιουργούνται αλλά και διαβάζονται από χρήστες που κατοικούν σε χώρες οι οποίες βρίσκονται ψηλά στην παγκόσμια οικονομική κατάταξη, με τις Ηνωμένες Πολιτείες να αποτελούν την πρώτη χώρα σε παραγωγή tweets τα οποία όμως διαβάζονται από συμμετέχοντες σε πολλές απομακρυσμένες χώρες παγκοσμίως (Kulshrestha και συν., 2012: 7,8). Αξιοσημείωτο είναι επίσης ότι το 2012 λίγο λιγότερος από τον μισό πληθυσμό που χρησιμοποιούσε το facebook, προερχόταν από μονάχα πέντε χώρες της υφηλίου (Unwin, 2012: 5). Συνάμα, σε εκείνους οι οποίοι δεν έχουν πρόσβαση στην τεχνογνωσία και χρήση των ΙΚΔ, προστίθενται και εκείνοι οι οποίοι δεν επιθυμούν τη συμμετοχή τους στη διαδικτυακή κοινότητα των ΙΚΔ, έστω και αν δεν τους είναι δύσκολο να την αποκτήσουν.

Με λίγα λόγια, οι ΙΚΔ δεν αποτελούν μια πιστή απεικόνιση της πραγματικής κοινωνίας, ειδικά σε διακρατικό και παγκόσμιο επίπεδο, όπως προκύπτει μέσα από μια σύγκριση με την καθημερινή φυσική αλληλεπίδραση. Ακόμη και εκεί που καταφέρνουν να αναπαραστήσουν τις

συνδέσεις μέσα σε ένα φυσικό ανθρώπινο κοινωνικό δίκτυο, οι προκύπτοντες διαδικτυακοί δεσμοί στερούνται σχεσιακού βάθους καθώς αποτυγχάνουν στο να προσδιορίσουν το βάθος και τη φύση των πραγματικών αλληλεπιδράσεων, και επομένως να βρεθούν σε μια ευθεία αντιστοιχισή με τα τρέχοντα κοινωνικά γεγονότα. Ιδιαίτερο παράδειγμα αποτελεί το Twitter όπου οι κατευθυνόμενοι δεσμοί δίχως κανένα βάρος ή χρωματισμό αποκλίνουν σημαντικά από τους αντίστοιχους ενός καθημερινού κοινωνικού δικτύου, στο οποίο οι σχέσεις είναι συμμετρικές και διαφοροποιούνται σε ένταση (Bollen και συν., 2011: 238).

Όλα αυτά καθιστούν τους ΙΚΔ περισσότερο ένα ιδανικό μέσο επικοινωνίας και πληροφόρησης για γεγονότα, αντιλήψεις ή ακόμη και άλλους ανθρώπους μέσα από μια καθημερινή συζήτηση και πολύ λιγότερο έναν εικονικό κόσμο με τον οποίο μπορεί κάποιος να αντικαταστήσει το κοινωνικό δίκτυο που τον περιβάλλει στην πραγματική του ζωή, τις διεργασίες που συντελούνται μέσα σε αυτό και τις εμπειρίες που μπορεί να αποκομίσει από αυτό. Έστω και αν διαδικτυακά καταφέρει να “δει” περισσότερο μακριά δεν παύει συνήθως να παραμένει πάνω στην επιφάνειά του κοινωνικού δικτύου.

1.4 Οι τεχνικές προϋποθέσεις των ΜΚΔ και ΙΚΔ

Η σημαντικότερη ώθηση στην εμφάνιση και την εξέλιξη των μέσων κοινωνικής δικτύωσης και των αντίστοιχων ιστοσελίδων υπήρξε η έλευση των εφαρμογών Web 2.0, οι οποίες σηματοδότησαν την έναρξη μιας δεύτερης διαδικτυακής περιόδου (Sajithra και Rajindra, 2013: 72). Μέσα σε αυτήν, η πληροφορία δεν είναι πια μια στατική κατασκευή, αντίθετα υφάινεται δυναμικά μέσα από τη συγχρονισμένη διαδραστική αλληλεπίδραση και επικοινωνία των χρηστών. Οι νέες αυτές εφαρμογές δεν βασίστηκαν τόσο σε κάποια τεχνική ανάπτυξη. Εστίασαν περισσότερο στη διαλειτουργικότητα και τη διαδραστικότητα τοποθετώντας στο κέντρο των υπηρεσιών τον χρήστη, ο οποίος, σε αντίθεση με τα πρότερα χρόνια της παθητικής

παρακολούθησης του διαδικτύου, μπορεί πλέον να συμμετέχει ενεργά στην παραγωγή πληροφορίας (Sajithra και Rajindra, 2013: 72-73). Έτσι, ο δημόσιος διάλογος των μέσων κοινωνικής δικτύωσης αντικαθιστά μέσα στο διαδίκτυο τον μονόλογο της παλαιότερης μορφής ενημέρωσης.

Σε τεχνικό και επιχειρηματικό επίπεδο, η Web 2.0 τεχνολογία προσέφερε τη δυνατότητα στο διαδικτυακό περιεχόμενο και στις σχετικές με αυτό υπηρεσίες και ιστοσελίδες, που ως τότε δημιουργούνταν κυρίως σε έναν κεντρικό υπολογιστή (server) από μεγάλες εταιρείες, για αποκλειστικά εμπορικούς σκοπούς, να μπορούν πλέον να κατασκευασθούν σε οποιονδήποτε μικρό υπολογιστή μέσα από γλώσσες προγραμματισμού όπως η Javascript ή περιβάλλοντα ανάπτυξης web εφαρμογών όπως το Ruby on Rails. Το γεγονός αυτό απελευθέρωσε τη δημιουργία διαδικτυακών εφαρμογών και μετέτρεψε το διαδίκτυο σε έναν χώρο μόνιμου πειραματισμού (perpetual beta), στον οποίο η ανάπτυξη του λογισμικού επαναλαμβάνεται διαρκώς ενώ από τεχνολογικής άποψης η δύναμη έχει μετατοπισθεί σημαντικά προς τη μεριά των χρηστών. Ως προγραμματιστές ή δημιουργοί λογισμικού και εφαρμογών, οι χρήστες μπορούν πλέον να συνεργάζονται αυτόνομα και να επεμβαίνουν στην παραγωγή της διαδικτυακής τεχνολογίας (Ellison, 2013: 9-10).

Η νέα αυτή λογική που χαρακτηρίζει τη σύγχρονη δημιουργία διαδικτυακών υπηρεσιών αντικατοπτρίζεται πολύ καλά στην κατασκευή, επέκταση και συντήρηση σχεδόν όλων των ιστοτόπων και μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Οι τελικές πλατφόρμες των ΙΚΔ δεν σχεδιάζονται στο σύνολό τους εκ των προτέρων από έναν μόνο άνθρωπο ή μια ομάδα ανθρώπων με σκοπό να υλοποιηθούν αργότερα. Οι ούτως ή άλλως αέναες και δυναμικές αλλαγές και μεταβολές τους χρειάζεται να ακολουθούν σε πολύ μεγάλο βαθμό τις ανάγκες, τα κίνητρα και τις διαθέσεις των χρηστών τους, γεγονός που θα εξασφαλίζει τη συνέχιση της χρήσης τους από αυτούς. Έτσι, σήμερα, πολλοί διαφορετικοί χρήστες, διευκολυνόμενοι από την τεχνολογία Web 2.0, κατασκευάζουν μόνοι τους, βάσει των δικών τους αναγκών ή των αναγκών μιας ευρύτερης ομάδας χρηστών, εκείνες τις εφαρμογές και υπηρεσίες που θα προσαρτηθούν τελικά στην αρχική βασική πλατφόρμα ή

θα ενοποιηθούν για να δημιουργήσουν μια περισσότερο πολύπλοκη υπηρεσία. Με αυτόν τον τρόπο, το διαδικτυακό λογισμικό «χτίζεται» πλέον περισσότερο βήμα-βήμα από κάτω προς τα πάνω (Bottom Up), με τη συνένωση των δυνάμεων και τη συνεργασία πολλών διαφορετικών χρηστών, παρά το αντίθετο (Top Down) (Vom Brocke και συν., 2009: 45). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η απόφαση των δημιουργών του Facebook να επιτρέψουν την άμεση επέκτασή της πλατφόρμας μέσω εφαρμογών των ίδιων των χρηστών, τις οποίες ούτε οι ίδιοι δεν θα μπορούσαν να είχαν προβλέψει, γεγονός που οδήγησε στη μεγάλη αύξηση της απήχησης του συγκεκριμένου ΙΚΔ (Coenen και συν., 2009: 632).

Αυτή η συμμετοχική διαδικασία από την πλευρά των χρηστών στην κατασκευή και εξέλιξη των ΜΚΔ και ΙΚΔ παρουσιάζει ενδιαφέρον τόσο από τεχνική όσο και από κοινωνική σκοπιά. Όσοι πλοηγούνται πλέον στο διαδίκτυο μπορούν να του δώσουν νόημα τόσο μέσα από τη χρήση του όσο και τη δημιουργία του και να θέσουν άτυπους διαδικτυακούς κανόνες. (Vom Bricke, 2009: 45) Εκτός από το να επιλέγουν το περιεχόμενο που θέλουν να παρακολουθήσουν, οι χρήστες μπορούν να γράφουν τα δικά τους μικρά ή μεγάλα κείμενα, να δημιουργούν προσωπικές ιστοσελίδες (profiles), να αναρτούν βίντεο και φωτογραφίες αλλά και να φτιάχνουν το δικό τους λογισμικό και τις δικές τους εφαρμογές.

Έτσι, όπως θα αναλυθεί και παρακάτω, τα κίνητρα της σύνδεσης στο διαδίκτυο που είναι συχνά η ανάγκη για κοινωνικοποίηση και πληροφορία, διευρύνονται με την ανάγκη για έκφραση, έκθεση και δημιουργία διαδικτυακού περιεχομένου και εμπλέκονται εν τέλει με την κινητοποίηση των ανθρώπων στο να επεμβαίνουν δραστικά στο διαδικτυακό τοπίο και να το διαμορφώνουν ξεκινώντας από τις τεχνολογικές του παρυφές. Με αυτόν τον τρόπο, η ελεύθερη πρόσβαση στην πληροφορία και η ελεύθερη διακίνησή της -για την εξασφάλιση των οποίων έχουν συνενωθεί κινηματικά πολλές φορές άνθρωποι σε όλον τον κόσμο ενάντια στην εμπορευματοποίηση του διαδικτύου (Postmes και Brunsting, 2002: 290)- προσφέρει επιπλέον τη δυνατότητα συνεργασίας τόσο για την επικοινωνία και την ανταλλαγή πληροφοριών όσο και για την ίδια τη διαχείριση και επέκτασή των

υπηρεσιών. Ιδανικός χώρος για τη συνάντηση όσων αναζητούν πολλά από το διαδίκτυο είναι τα ΜΚΔ και οι ΙΚΔ.

Σε αυτό το σημείο χρειάζεται να επεξηγηθούν οι όροι μέσα κοινωνικής δικτύωσης (social media) και ιστότοποι ή υπηρεσίες κοινωνικής δικτύωσης (social networking sites/services - SNS). Οι δύο έννοιες συχνά συγχέονται, καθώς οι διαφορές τους είναι μικρές. Ως μέσα κοινωνικής δικτύωσης αναφέρονται μορφές ή εργαλεία ψηφιακής μαζικής επικοινωνίας μέσω των οποίων οι άνθρωποι διαμοιράζονται μέσα σε δικτυακές εικονικές κοινότητες διάφορες πληροφορίες και ιδέες, όπως επίσης και μηνύματα γραπτού κειμένου ή ηχητικού και οπτικού υλικού (Edosomwan και συν., 2011: 80). Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα μέσου κοινωνικής δικτύωσης είναι η υπηρεσία του Youtube.com.

Οι ιστότοποι κοινωνικής δικτύωσης, εμπεριέχουν μεν τέτοιου είδους υπηρεσίες, προσφέρουν όμως επίσης, σε έναν πολύ μεγαλύτερο βαθμό, τη δυνατότητα της δικτύωσης, η οποία αποτελεί τη σημαντικότερη κοινωνική διεργασία του διαδικτύου (Boyd, 2007: 211). Πιο συγκεκριμένα, τα ΜΚΔ αποτελούν ένα ιδανικό σύστημα διαδικτυακής μαζικής μετάδοσης της πληροφορίας σε απομακρυσμένες περιοχές ενώ οι ΙΚΔ μπορούν να περιγραφούν ως διαδικτυακοί τόποι όπου οι άνθρωποι συναντιούνται για να συνάψουν διαπροσωπικές σχέσεις, μέσα από μια αμφίδρομη επικοινωνία στην καρδιά της οποίας βρίσκεται η συζήτηση (Edosomwan και συν., 2011: 83-84).

Σε αντίθεση όμως με προηγούμενες μορφές μαζικής διαδικτυακή επικοινωνίας, όπως το USENET, όπου οι χρήστες μπορούσαν να επικοινωνούν και να συζητούν για τα κοινά τους ενδιαφέροντα και οι ασύγχρονες λίστες οργανώνονταν γύρω από αυτόν τον σκοπό, η καινοτομία των ΜΚΔ και ΙΚΔ δεν περιορίστηκε μονάχα σε τεχνικό επίπεδο αλλά αποτέλεσε μια πραγματική κοινωνική δυναμική αλλαγή καθώς μετατόπισε το επίκεντρο της δικτύωσης από διάφορα θέματα κοινού ενδιαφέροντος στη δημιουργία συνεχώς μεταβαλλόμενων διαπροσωπικών σχέσεων. Η καινούργια αυτή διάσταση του διαδικτύου, μέσα στο οποίο οι άνθρωποι μπορούν πλέον εύκολα να αλληλεπιδρούν σε διαδικτυακές κοινότητες

επέφερε μια σημαντική πολιτισμική αλλαγή (Ellison, 2013: 9-10). Παρακάμπτοντας τη δυσκολία της γεωγραφικής απόστασης, οι νέες αυτές τεχνολογίες δικτύωσης επέτρεψαν στο χωροχρονικό συνεχές της ανθρώπινης αλληλεπίδρασης να δημιουργείται μέσα σε έναν δημόσιο χώρο ο οποίος προσδιορίζεται πλέον ηλεκτρονικά και όχι τοπικά (Theologou, 2014: 1).

Προηγουμένως αναφέρθηκε ότι οι κοινωνικοί δράστες που συμμετέχουν σε ένα κοινωνικό δίκτυο είναι άνθρωποι ή ομάδες ανθρώπων. Εν τούτοις, κείμενα, τεχνουργήματα ή ακόμη και ιδέες μπορούν να αποτελούν τις οντότητες δηλαδή τους κόμβους που συνυπάρχουν σε ένα κοινωνικό δίκτυο, όπως θα αναλυθεί και σε επόμενα κεφάλαια (Butts, 2008). Το αποτέλεσμα επομένως και στις δύο περιπτώσεις, τόσο αυτή των μέσων κοινωνικής δικτύωσης όσο και σε αυτήν ενός ιστοτόπου κοινωνικής δικτύωσης, είναι πάντα ένα διαδικτυακό κοινωνικό δίκτυο. Στο πλαίσιο αυτής της εργασίας θα προτιμηθεί μία εστίαση στους ιστοτόπους κοινωνικής δικτύωσης (ΙΚΔ). Οι σημαντικότερες πλατφόρμες κοινωνικής δικτύωσης που αναπτύχθηκαν είναι το Facebook, το Twitter, το Instagram, το Myspac, το LinkedIn, το Pinterest και το Google+, κάποια εκ των οποίων θα αναλυθούν περισσότερο παρακάτω.

1.5 Χαρακτηριστικά των ΙΚΔ

Οι ιστοτόποι κοινωνικής δικτύωσης παρουσιάζουν πολλές διαφορετικές πτυχές και λειτουργίες αλλά και διαφορετικά χαρακτηριστικά, τα οποία άλλοτε είναι κοινά σε περισσότερες από μία δικτυακές πλατφόρμες και άλλοτε διαφέρουν σημαντικά. Οι ομοιότητες και διαφορές αυτές δεν εντοπίζονται μονάχα σε επίπεδο σχεδιασμού και τεχνικής λειτουργίας αλλά και σε επίπεδο ιδεών, χρήσης των υπηρεσιών και συμπεριφοράς και αλληλεπίδρασης των χρηστών. Ορισμένα από τα χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν τους ΙΚΔ είναι η δυνατότητα ανάρτησης φωτογραφιών και βίντεο, η πρόσβαση μέσω κινητού τηλεφώνου και διάφορες επικοινωνιακές

εφαρμογές σε συνδυασμό με τις πληθυσμιακές ομάδες στις οποίες οι ιστότοποι αυτοί απευθύνονται ή τις διάφορες εθνικές, θρησκευτικές, πολιτικές ή γλωσσικές κουλτούρες που εκπροσωπούνται μέσω αυτών (Boyd και Ellison, 2007: 210-211).

Η σύνδεση που εξετάστηκε σε προηγούμενη ενότητα μεταξύ των ΙΚΔ και διαφόρων ανθρώπινων ομάδων καθιστά τις πολιτισμικές διαφορές και τη γεωγραφική τοποθεσία βασικά κριτήρια για την επιλογή των ΙΚΔ από τους χρήστες, κριτήρια που σε πολλές περιπτώσεις γίνονται αναπόσπαστα χαρακτηριστικά των εν λόγω ΙΚΔ. Έτσι κάποιοι ΙΚΔ ανθίζουν περισσότερο σε κάποιες γεωγραφικές περιοχές, ενώ άλλοι καλύπτουν ένα μεγαλύτερο μέρος της παγκόσμιας κοινωνίας (Vom Brocke και συν., 2009: 45). Σε όλους ωστόσο τους ΙΚΔ οι χρήστες μπορούν να δημιουργήσουν ένα δημόσιο ή ημι-δημόσιο προφίλ με διάφορες προσωπικές πληροφορίες και προτιμήσεις και να κάνουν διαδικτυακούς φίλους, που είτε γνωρίζουν ήδη στην πραγματική ζωή είτε όχι. Συγκεκριμένα στο Facebook, οι χρήστες αποκαλύπτουν συνήθως προσωπικές πληροφορίες σχετικά με την εκπαίδευση και την εργασία τους, ενδιαφέροντα και προτιμήσεις ή ακόμα και πολιτικές ή θρησκευτικές αντιλήψεις (Hughes και συν., 2012: 562).

Εν γένει, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, βασικός σκοπός των χρηστών σε κάποιους ΙΚΔ είναι η διατήρηση ήδη υπάρχοντων δεσμών, ενώ σε κάποιους άλλους ιστότοπους δίνεται η δυνατότητα για τη δημιουργία νέων διαδικτυακών σχέσεων και κατ' επέκταση τη διεύρυνση του διαδικτυακού κοινωνικού κύκλου. Οι διαφορετικές αυτές κοινωνικές διεργασίες αντανακλώνται με χαρακτηριστικό τρόπο από την τεχνολογία των ΙΚΔ και την αντίστοιχη διαμόρφωση και τοπολογία του προκύπτοντος κοινωνικού δικτύου μέσα από κατευθυνόμενους ή μη δεσμούς. (Boyd, 2007: 3).

Έτσι, αρχικά οι δεσμοί στους ΙΚΔ ήταν αμφιμονοσήμαντοι και μη κατευθυνόμενοι, κάτι το οποίο απεικονίζεται ακόμη στο Facebook μέσα από την αμοιβαία Φιλία. Αργότερα, το Twitter, μέσω των ακόλουθων (followers), εισήγαγε την έννοια της κατευθυνόμενης μονοσήμαντης σχέσης την οποία επέκτεινε η Google+. Στη συγκεκριμένη διαδικτυακή πλατφόρμα ο χρήστης

μπορεί να συνάψει κατευθυνόμενους δεσμούς με άλλους κόμβους του δικτύου ενώ η έννοια της ασύμμετρης σύνδεσης ενισχύεται από την οργάνωση των φίλων σε «κύκλους» που αντικατοπτρίζουν ακόμη περισσότερο την έννοια της εισόδου και εξόδου περιεχομένου μέσα στο κοινωνικό δίκτυο (Ellison, 2013: 5-6).

Μία εξίσου σημαντική παράμετρος για την εξέταση των ΙΚΔ είναι οι έννοιες της σύγχρονης και ασύγχρονης επικοινωνίας, όπως αυτές αναφέρονται στις δράσεις των χρηστών μέσα στο δίκτυο και στα αποτελέσματα των δράσεων αυτών από τον Hogan (2010: 377). Όλοι οι ΙΚΔ προσφέρουν τη δυνατότητα για ιδιωτική ή δημόσια αλληλεπίδραση και συνομιλία ενώ κάποιοι, όπως το Facebook, επιτρέπουν συνάμα την ανταλλαγή άμεσων μηνυμάτων (instant messaging) σε πραγματικό χρόνο (Hughes και συν., 2012: 561, 563).

Αυτές οι δύο διεργασίες, της ιδιωτικής συνομιλίας και της ανάρτησης πληροφορίας με σκοπό την αλληλεπίδραση με άλλους, οι οποίες λαμβάνουν χώρα σε πραγματικό χρόνο αλλά σε διαφορετικό διαδικτυακό τόπο, η μία σε κοινή θέα ενώ η άλλη στο παρασκήνιο, αποτελούν δράσεις οι οποίες συντελούνται σύγχρονα. Ο δράστης της πράξης και ο παραλήπτης του περιεχομένου της μπορούν να συνυπάρχουν μέσα στο δίκτυο και να αλληλεπιδρούν σε πραγματικό χρόνο. Εν τούτοις, οι δημόσιες εκφράσεις και κινήσεις των χρηστών στους ΙΚΔ αφήνουν πίσω τους ψηφιακά ίχνη και τεχνουργήματα που διαμορφώνουν σταδιακά μια διαδικτυακή συμμετοχική έκθεση, η οποία διατηρείται στη συνέχεια μέσα στο δίκτυο σε αντίστροφη χρονολογική σειρά και μπορεί να εξερευνηθεί από άλλους χρήστες σε έτερο χρόνο, δηλαδή ασύγχρονα (Hogan, 2010: 377).

Όσον αφορά τα κίνητρα σύνδεσης των ανθρώπων στους ΙΚΔ, αυτά χαρακτηρίζουν σε μεγάλο βαθμό τη φύση και τη λειτουργία των εν λόγω ιστοτόπων. Οι άνθρωποι χρησιμοποιούν τους ΙΚΔ, όπως και όλες τις διαδικτυακές υπηρεσίες, εξίσου για την κάλυψη της ανάγκης τους για κοινωνικοποίηση και για την εύρεση και τη διάχυση σημαντικών για αυτούς πληροφοριών. Η διαδικασία της περιήγησης αλλά και η αντίστοιχη συμπεριφορά των ανθρώπων μέσα στον διαδικτυακό χώρο είναι

εναρμονισμένες με τις ατομικές τους διαφορές και την ιδιαίτερη προσωπικότητά τους, δίχως βέβαια να υπάρχει μια ευθεία και απόλυτη αντιστοιχία ανάμεσα στην προσωπικότητα των χρηστών και τη χρήση των ΙΚΔ (Hughes και συν., 2011: 1,19).

Ωστόσο, συγκρίνοντας τη χρήση των Facebook και Twitter ως προς την κοινωνική και πληροφοριακή τους διάσταση, διαφορετικοί άνθρωποι επιλέγουν διαφορετικούς ΙΚΔ για διαφορετικούς σκοπούς (Hughes και συν. 2011: 15, 19). Παράλληλα, η κοινωνικοποίηση και η διακίνηση της πληροφορίας γίνεται διαφορετικά στον κάθε ΙΚΔ, ενώ συχνά η αναζήτηση πληροφοριών σε έναν από αυτούς αποκλείει μια ανάλογη αναζήτηση σε κάποιον άλλον (Hughes και συν., 2011: 18-19). Είναι επομένως η σύνδεση μεταξύ της προσωπικότητας του χρήστη ή της διάθεσης του κάποια δεδομένη στιγμή και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών ενός ΙΚΔ που προσδιορίζουν τη χρήση τους για ενημερωτικούς ή κοινωνικούς σκοπούς.

Πιο συγκεκριμένα, το Facebook είναι περισσότερο δημοφιλές στους νέους και σε εκείνους που αναζητούν την κοινωνικοποίηση και επομένως διατίθενται να επικοινωνήσουν άμεσα με άλλους χρήστες, τόσο για τη σύναψη διαδικτυακών σχέσεων, όσο και για την απόκτηση της πληροφορίας. Αντίθετα, το Twitter αποδεικνύεται ιδανικό για όσους επιθυμούν μια νοητική διέγερση ή μια συγκεκριμενοποιημένη και γρήγορη πληροφόρηση μέσω αναρτημένων συνδέσμων, η οποία μπορεί να άπτεται των ακαδημαϊκών, πολιτικών ή επαγγελματικών ενδιαφερόντων τους και να μην τους αποσπά από το καθημερινό τους πρόγραμμα. Η σχετική αποσύνδεση του Twitter από την ανάγκη της κοινωνικοποίησης έγκειται στο γεγονός ότι το Twitter, σε αντίθεση με το Facebook, δίνει, όπως προαναφέρθηκε, έμφαση στην ενημέρωση και προσφέρει μεγαλύτερη ανωνυμία, εστιάζοντας έτσι περισσότερο στα νοητικά και λεκτικά δημιουργήματα των χρηστών παρά στους ίδιους και στις κοινωνικές τους σχέσεις (Hughes και συν., 2011: 17-19).

Κεφάλαιο 2

Κοινωνικά κινήματα

*“Δεν υπάρχουν ιδέες, υπάρχουν μονάχα άνθρωποι που κουβαλούν τις ιδέες,
κι αυτές παίρνουν το μπόι του ανθρώπου που τις κουβαλάει.”*

Νίκος Καζαντζάκης, Αδερφοφάδες

2.1 Τι είναι τα κοινωνικά κινήματα

Γενικά, τα κοινωνικά κινήματα μπορούν να ειπωθούν ως κοινωνικά συστήματα, τα οποία αλλάζουν δυναμικά μέσα στο χρόνο ενώ βρίσκονται σε μια ανοιχτή επικοινωνία με το υπόλοιπο κοινωνικό σύνολο. Αναπτύσσονται -συνήθως μέσα σε ένα δημοκρατικό πολιτικό σύστημα- ως αυτό-οργανωμένες μορφές σύγκρουσης και αντίθεσης με τις υπάρχουσες εξουσιαστικές κοινωνικές δομές ή ως τακτικές αντίδρασης στα κοινωνικά προβλήματα και διαμορφώνουν μια δικιά τους ταυτότητα προωθώντας νέες και διαφορετικές αντιλήψεις. Το πολιτικό περιβάλλον επιδρά πάντα στην εμφάνιση αλλά και στην ανάπτυξη ή στην καταστολή των κοινωνικών κινήματων, με τα αυταρχικά καθεστώτα να στέκονται πολύ σκληρότερα απέναντι τους όταν τα δημοκρατικά κράτη επιλέγουν να επεμβαίνουν σε περιπτώσεις άμεσης ή μεγάλης απειλής. Παρ’ όλα αυτά, αν και η δημοκρατία ευνοεί περισσότερο τη δημιουργία κοινωνικών κινήματων, η συχνότητα και η ένταση τους ποικίλει ανάλογα με τη δημοκρατική χώρα στην οποία αυτά εμφανίζονται (Swain, 2002: 3-4).

Στη βάση όλων των κοινωνικών κινήματων βρίσκεται η διαρκής αλληλεπίδραση και επικοινωνία μεταξύ μεμονωμένων ατόμων και κοινωνικών δομών, όπως περιγράφεται από τον Anthony Giddens ως διτότητα της δομής, με στόχο τη συλλογική δράση για την επίτευξη διαφόρων κοινωνικών στόχων, γεγονός που θέτει και τα ίδια τα κοινωνικά κινήματα σε μια συνεχή σχέση αλληλεξάρτησης με την κοινωνία. Πιο συγκεκριμένα, αν και τα κοινωνικά κινήματα μπορούν να αναδημιουργούνται και να εξελίσσονται εσωτερικά, βάσει των δικών τους αυτοαναφορικών διεργασιών, δίχως πάντα την ανάγκη κάποιου εξωτερικού

ερεθίσματος, δεν λειτουργούν εντελώς αυτόνομα, αλλά αντίθετα στηρίζονται σε μια πολύπλοκη αλληλεπίδραση με τα προβλήματα της σύγχρονης κοινωνίας και τροφοδοτούνται από αυτά (Fuchs, 2005: 111-113).

Η προσπάθεια βαθύτερης εξήγησης και ανάλυσης των κοινωνικών κινημάτων οδήγησε σε πολλές διαφορετικές προσεγγίσεις, οι οποίες εξετάζουν διαφορετικές πτυχές του φαινομένου, συναρτήσκει του κοινωνικοπολιτικού γίνεσθαι σε κάθε χρονική στιγμή και σε κάθε τόπο. Γενικά μιλώντας, μια απόπειρα ντετερμινιστικού προσδιορισμού και επεξήγησης ενός κοινωνικού κινήματος μέσα από μια μονοσήμαντη αιτιολόγησή του είναι ανεδαφική και μάταιη (Fuchs, 2005: 101). Ειδικά όσον αφορά τις αιτίες που συνδέονται με την εμφάνιση και ανάπτυξη των κοινωνικών κινημάτων, σε αρμονία με τις αρχές της θεωρίας πολυπλοκότητας, η σχέση μεταξύ αιτιών και αποτελεσμάτων και η αντίστοιχη ένταση της σχέσης αυτής δεν είναι σε καμία περίπτωση προκαθορισμένη και γραμμική αλλά αντίθετα ακολουθεί ένα πολύπλοκο σχηματισμό αιτίου-αιτιατού (Fuchs, 2005: 111).

Δεν υπάρχει δηλαδή μια ευθεία αντιστοιχισή ανάμεσα σε ένα κοινωνικό πρόβλημα, ένα πολιτικό γεγονός ή στην ύπαρξη των αναγκών μέσωσ κινητοποίησης και στην ανάδυση ή μη ενός κοινωνικού κινήματος ή μιας διαμαρτυρίας. Ειδικά όσον αφορά τα κοινωνικά προβλήματα, με τη μορφή αποστέρησης αγαθών ή ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ως αίτιο συλλογικής κινητοποίησης, η προϋπαρξη τους δεν οδηγεί αναγκαστικά στην εμφάνιση μιας διαμαρτυρίας, δημιουργεί όμως συνήθως την ανάγκη για την οργάνωση ενός κινήματος. Είναι πρωτίστως η νοητική αντίληψη και συνειδητοποίηση ενός κοινωνικού προβλήματος ως ανυπόφορο από τους πολίτες και η συνεπαγόμενη απειλή της αξιοπρέπειάς τους που θα τους οδηγήσουν στην αναζήτηση συλλογικών κινηματικών λύσεων, οι οποίες με τις σειρά τους θα ευδοκιμήσουν μονάχα αν υπάρχουν οι κατάλληλες συνθήκες αλλά και τα αναγκαία μέσα για μια μαζική κινητοποίηση (Fuchs, 2005: 112,114).

Αναζητώντας λοιπόν τις ρίζες, τις διεργασίες και τα αποτελέσματα των κοινωνικών κινημάτων πολλοί επιστήμονες των κοινωνικών και

πολιτικών επιστημών κατέληξαν, στο πέρασμα των χρόνων, σε ορισμένα παραδείγματα (paradigms) που αναλύουν τις πολιτικές διεργασίες (political processes), τα μέσα και τις συνθήκες δημιουργίας των κοινωνικών κινημάτων (Resource Mobilization Theory- RMT), τη μαζική ψυχολογία (mass psychology) και τα Νέα Κοινωνικά Κινήματα (New Social Movements – NSM), τα οποία εστιάζουν περισσότερο στην ιδεολογική καταγωγή των κινητοποιήσεων (Edelman, 2001: 285). Στα πλαίσια αυτής της μελέτης θα παρουσιασθούν εκτενέστερα οι θεωρίες RMT και NSM, οι οποίες διαμορφώθηκαν στην Αμερική και στην Ευρώπη αντίστοιχα, στα τέλη της δεκαετίας του 1960 και στις αρχές της δεκαετίας του 1970, σε μια προσπάθεια να επεξηγηθεί η κοινωνική αλλαγή που επιφέρουν τα κοινωνικά κινήματα, προσπάθεια όμως που δεν επετεύχθη ολοκληρωτικά από καμία πλευρά (Swain, 2002: 5-6).

Αρχικά, η προσέγγιση των Νέων Κοινωνικών Κινήματων ή NSM, με υπέρμαχους και πρωτεργάτες τους Touraine και Melucci, δημιουργήθηκε στο Ευρωπαϊκό έδαφος, ως μια απάντηση στον παλιό Μαρξισμό και το αντίστοιχο εργατικό κίνημα, που αδυνατούσαν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της μεταβιομηχανικής κοινωνίας και του ανερχόμενου καπιταλισμού (Edelman, 2001: 288-289). Στην καρδιά αυτών των νέων κοινωνικών κινημάτων δεν βρίσκεται πια η σύγκρουση με το κράτος ή η οικονομία, αλλά οι δυσκολίες της καθημερινής ζωής σε σχέση με την κυριαρχία του συστήματος και ζητήματα περιβάλλοντος, διαφυλικών σχέσεων και κοινωνικής ισότητας, στα οποία τα κοινωνικά κινήματα καλούνται να ανταποκριθούν.

Ταυτοχρόνως, οι εκφραστές των NSM και οι συμμετέχοντες σε αυτά δεν περιορίζονται πλέον μονάχα στην εργατική τάξη αλλά επεκτείνονται σε πολλά τμήματα της κοινωνίας όπως φοιτητές, ακτιβιστές και άνθρωποι των γραμμάτων. Απαντώντας στην αίτια των κοινωνικών κινημάτων αλλά όχι στη διαδικασία, η προσέγγιση των NSM, εστιάζει στη συλλογική ταυτότητα και φέρνει στο φως τις κοινωνικές δομές που συντελούν στην ανάδυση ενός κοινωνικού κινήματος στον Δυτικό Κόσμο. Αποτυγχάνει ωστόσο να εξηγήσει

τα αποτελέσματα της κινηματικής δράσης, ειδικά στις αναπτυσσόμενες μη βιομηχανοποιημένες χώρες (Swain, 2002: 6-9).

Αντίθετα, η θεωρία RMT, δίνει έμφαση στη στρατηγική, τα μέσα και τις δομές κινητοποίησης, την πλαιοποίηση (framing) και τις πολιτικές ευκαιρίες που μπορούν να αδράξουν κοινωνικές ομάδες οι οποίες, ενώ μπορεί να μην βιώνουν αναγκαστικά κάποια σημαντική αποστέρηση αγαθών ή δικαιωμάτων, είναι αρκετά στενά συνδεδεμένες ώστε να συνεργασθούν αποτελεσματικά για την πραγματοποίηση μιας συλλογικής δράσης (Edelman, 2001: 289-290). Θέτοντας έτσι σε δεύτερη πλάνο τις ιδεολογικές και ηθικές προεκτάσεις ενός κοινωνικού κινήματος, οι θεωρητικοί της προσέγγισης RMT υποστηρίζουν πως η στρατηγική χρησιμοποίηση των πολιτικών ευκαιριών, των εσωτερικών δυνάμεων του κινήματος και των εξωτερικών υλικών μέσων από δράστες που βιώνουν μια κοινωνική αδικία και οργανώνονται αποτελεσματικά σε πυκνά διαπροσωπικά δίκτυα, μπορούν να υπερνικήσουν τους πολιτικούς περιορισμούς και να οδηγήσουν το κράτος στο να υποκύψει στην απαιτήσεις του κινήματος (Swain, 2002: 10-12).

Εν γένει, όπως αναφέρει ο Mario Diani (2002: 1, 4-6), ένα κοινωνικό κίνημα αποτελεί ένα πολύπλοκο σύστημα το οποίο διαμορφώνεται σε πολλούς διαφορετικούς χώρους και χρόνους ενώ μπορεί να αναφέρεται σε πολλές διαφορετικές μορφές δράσης και να αποτελείται από πολλά διαφορετικά άτομα, οργανισμούς ή ακόμη και δείγματα λόγου, που χτίζουν έναν ανομοιογενή κοινωνικό ιστό με τη μορφή ενός κοινωνικού δικτύου. Σε ένα συναφές μήκος κύματος ως προς την κοινωνική δικτύωση, ο Melucci υποστηρίζει πως η σημασία ενός κοινωνικού κινήματος δεν περιορίζεται στα αποτελέσματα τα οποία αυτό επιφέρει στην κοινωνική καθημερινότητα ή στην ένταση της πολιτικής του επιρροής αλλά επεκτείνεται στην ίδια του την υπόσταση και στις διεργασίες που λαμβάνουν χώρα στους κόλπους του. Μέσα σε κάθε κοινωνικό κίνημα αναπτύσσεται μια καθορισμένη συλλογική ταυτότητα, στα πλαίσια της οποίας, πολλοί διαφορετικοί άνθρωποι με διαφορετικές αντιλήψεις, στόχους ή ενδιαφέροντα δημιουργούν ένα δίκτυο σχέσεων αμοιβαίας αλληλεγγύης ενώ συνδέονται συναισθηματικά τόσο

μεταξύ τους όσο και με την ενιαία συλλογική ταυτότητα του κινήματος, τις τακτικές και τους ιδιαίτερους σκοπούς του· παράγοντες απέναντι στους οποίους και δεσμεύονται (Flesher Fominaya, 2010: 395-396, 398).

Εξετάζοντας τα κοινωνικά κινήματα υπό το πρίσμα των κοινωνικών δικτύων και των χαρακτηριστικών τους, όπως αυτά περιγράφηκαν σε προηγούμενο κεφάλαιο, ανακύπτουν ενδιαφέροντα συμπεράσματα όσον αφορά την αλληλεπίδραση ενός κινήματος με τα άτομα που συμμετέχουν σε αυτό. Όπως σε ένα κοινωνικό δίκτυο, έτσι και σε ένα κοινωνικό κίνημα, οι άνθρωποι ακολουθώντας κάποιους κανόνες συμμετοχής αλληλεπιδρούν με άλλους ανθρώπους ή με ολόκληρα δίκτυα, κατά τη διαδικασία της προσωπικής του απόφασης για το αν θα συμμετέχουν ή όχι στο συλλογικό γίγνεσθαι, ανάλογα και με το κατά πόσο αυτό ανταποκρίνεται στις προσωπικές τους αντιλήψεις και απόψεις (Passy, 2002: 22-36). Ωστόσο, η επιστήμη της ανάλυσης των κοινωνικών δικτύων στη μελέτη των κοινωνικών κινήματων καταδεικνύει ότι ο ενστερνισμός της συλλογικής ταυτότητας ενός κοινωνικού κινήματος δεν εμποδίζει τα μέλη του να διατηρήσουν την πρότερη ατομική τους ταυτότητα. Αντίθετα, μέσα στα μη αυστηρά προσδιορισμένα όρια ενός κοινωνικού κινήματος πολλοί διαφορετικοί άνθρωποι μπορούν να λάβουν μέρος, βάσει μονάχα της αναγνώρισης τους ως μέλη του κοινωνικού κινήματος από τους υπόλοιπους συμμετέχοντες (Kavada, 2003: 7-8).

Τα κοινωνικά δίκτυα αποτελούν σημαντικό παράγοντα μέσα σε αυτήν τη διεργασία, τόσο από στρουκτουραλιστική όσο και από ορθολογιστική πλευρά. Κατέχουν νευραλγική θέση στην πρώτη επαφή ενός ατόμου με ένα κοινωνικό κίνημα και στην ταύτιση του με τη συλλογική ταυτότητα, όπως και στη μετέπειτα ανάμιξή του στις κινηματικές διαδικασίες μέσω του κοινωνικού του δικτύου σχέσεων, το οποίο συντελεί εν τέλει στην απόφαση του ατόμου να συμμετάσχει στη συλλογική δράση. Έτσι, μέσα από μια φαινομενολογική σκοπιά, τα κοινωνικά δίκτυα και οι σχέσεις που αναπτύσσονται μέσα σε αυτά συμβάλλουν στη δημιουργία ενός προσωπικού νοήματος στη συμμετοχή σε κάποιο κοινωνικό κίνημα (Passy, 2002: 26-30).

Σε επίπεδο ατομικών σχέσεων, η σημασία των κοινωνικών δικτύων στην ανάπτυξη των κοινωνικών κινήματων αναφέρεται μεν στην επιρροή της ομοιοφιλίας και των αντίστοιχων δεσμών στην απόφαση συμμετοχής των ανθρώπων σε μια συλλογική δράση, εμπερικλείει όμως και την άσκηση κοινωνικής πίεσης ή τη διάχυση πληροφορίας σχετικά με δράσεις και οργανισμούς (Diani, 2002: 6-7). Οι προκύπτοντες δεσμοί μπορεί να είναι κατευθυνόμενοι ή μη, ισχυροί και αδύναμοι (Kanada, 2003: 8). Και εδώ, η ιδέα της σημαντικότητας των ασθενών δεσμών του Mark Granovetter στη συμμετοχή ενός ατόμου σε μια κοινότητα αποδεικνύεται ευσταθής (Swain, 2002: 15).

Σε επίπεδο συλλογικών δομών, ένα κοινωνικό κίνημα εμπεριέχει συνήθως πολλούς διαφορετικούς οργανισμούς. Κάθε ένας από αυτούς σχηματίζει ευρύτερα εγωκεντρικά κοινωνικά δίκτυα, συνδεδεμένος με άλλους οργανισμούς ή ομάδες, που, αν και μπορεί να αποκλίνουν σημαντικά από τις βασικές του θέσεις, συνεισφέρουν στη διάχυση της πληροφορίας, στη διαμόρφωση της συλλογικής ταυτότητας και στην εξεύρεση μέσων κινητοποίησης και δράσης μέσα από τις οργανωτικές δικτυακές αλληλεπιδράσεις.

Τέλος, μέσα σε ένα κοινωνικό κίνημα, κοινωνικά δίκτυα μπορούν να δημιουργηθούν από μικρότερες ομάδες που επιδρούν στη συλλογική δράση αλλά ακόμη και από κινηματικά γεγονότα, όπως διαμαρτυρίες, που μπορεί μεν να συνδέονται με διαφορετικούς βαθμούς συνοχής σε στρατηγικό επίπεδο, αποτελούν όμως διακριτές στιγμές μιας χρονικής αλληλουχίας γεγονότων που προσδιορίζουν το κίνημα (Diani, 2002: 9-11). Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνει την παρατήρηση του Tarrow ότι οι δεσμοί στο δίκτυο ενός τελεσφόρου κοινωνικού κινήματος ενώνουν αποτελεσματικά διαφορετικές αλλά αλληλοεξαρτώμενες κοινωνικές ομάδες όπως και τόπους (Swain, 2002: 15).

2.2 Η περίοδος πριν από την εμφάνιση των ΙΚΔ και ΜΚΔ.

Η σύνδεση των κοινωνικών κινήματων με την τεχνολογία και ειδικότερα την τεχνολογία της ενημέρωσης και της επικοινωνίας αποδεικνύεται σε πολλές περιπτώσεις συλλογικών δράσεων. Οι τεχνολογίες πληροφόρησης και επικοινωνίας έδωσαν τη δυνατότητα σε πολλούς ανθρώπους να εκφραστούν σχετικά με τα προβλήματά ή τα παράπονά τους απέναντι στο κράτος και να διαμαρτυρηθούν, ενώ πρωτίτερα, όντες εγκλωβισμένοι στο περιθώριο της πολιτικής ζωής, δεν συμμετείχαν σε κοινωνικά κινήματα και δεν μπορούσαν να αναμειχθούν εύκολα στις πολιτικές κινητοποιήσεις. Στηριζόμενοι πάνω σε ίδιες αντιλήψεις, απόψεις και εμπειρίες, οι άνθρωποι αυτοί μέσα από τον διάλογο και την επικοινωνία που προσφέρει η σύγχρονη τεχνολογία κατάφεραν να οργανώσουν πραγματικές συλλογικές δράσεις. (Friedland και Rogerson, 2009: 1,3)

Η σύνδεση της συλλογικής δράσης και του ακτιβισμού με τα μέσα ενημέρωσης και επικοινωνίας βασίστηκε καταρχάς στη διαμοίραση της δύναμης ανάμεσα σε κοινωνικούς δράστες, στη διατήρηση της κοινωνικής ιεραρχίας μέσα από αυτά και στον αποκλεισμό από αυτά όσων την απειλούσαν. Οι Carroll και Hackett (2006: 84) ισχυρίζονται ότι, παρά στη χρήση τους για την επιβολή δύναμης, κυριαρχίας και αποκλεισμού, τα μέσα ενημέρωσης μπόρεσαν να διαδραματίσουν έναν πολύ σημαντικό ρόλο στη διαδικασία της δημοκρατικοποίησης των κοινωνιών. Η δυνατότητα ισότιμης συμμετοχής των πολιτών στον δημόσιο διάλογο και στις κοινωνικές αποφάσεις μέσα από δημοκρατικά μέσα ενημέρωσης οδήγησε από τη δεκαετία του 1970 και μετά στην άνθιση ενός ακτιβισμού για την εξασφάλιση της ύπαρξης δημοκρατικών μέσων ενημέρωσης και επικοινωνίας ο οποίος συνδέθηκε με συλλογικές δράσεις και σε άλλους τομείς της κοινωνικής ζωής (Carroll και Hackett, 2006: 84-85).

Αναμφισβήτητα, όπως έχει αναλυθεί και σε προηγούμενες ενότητες, η τεχνολογική ανάπτυξη επιφέρει μεγάλες αλλαγές σε όλο το φάσμα της κοινωνικής δομής (Castells, 2004: 3-5). Ακόμη και πριν την εμφάνιση των ΙΚΔ και ΜΚΔ, η συμβολή της αναλογικής και ψηφιακής τεχνολογίας, και

ιδιαίτερα του διαδικτύου υπήρξε καθοριστική στην ανάπτυξη και διάδοση μεγάλου αριθμού κοινωνικών κινημάτων (Carroll και Hackett, 2006: 87). Η ανάπτυξη της ηλεκτρονικής τεχνολογίας επικοινωνιών προσέφερε τη δυνατότητα δικτύωσης μεταξύ διακριτών κόμβων, οι οποίοι αρχικά δεν δρούσαν εντελώς αυτόνομα ούτε μπορούσαν να υποστηρίξουν μια συνεχή ροή πληροφορίας προς πάσα κατεύθυνση, διατηρούσαν όμως μια σχετική ανεξαρτησία ως προς τα κέντρα δύναμης μέσα στο δίκτυο, γεγονός που οδήγησε σε μια γενικότερη αναδιανομή δύναμης, ειδικά σε επίπεδο επικοινωνίας και πληροφορίας. Αυτή η νέα κοινωνική οργάνωση που χτίστηκε πάνω στην τεχνολογία της επικοινωνίας και χαρακτηρίζει τη σύγχρονη κοινωνία αποτελείται εξίσου από ανθρώπους-δράστες και περιεχόμενα (Castells, 2004: 3-5).

Το διαδίκτυο και η κινητή τηλεφωνία βρίσκονται στην καρδιά αυτής της τεχνολογικής παρείσφρησης στα κοινωνικά κινήματα, κάτι που έγινε ιδιαίτερα εμφανές και θα αναλυθεί παρακάτω, στις περιπτώσεις κοινωνικών κινημάτων όπως το κίνημα Occupy Wall Street και η Αραβική Άνοιξη. Τα κινητά τηλέφωνα χρησιμοποιήθηκαν για τη λήψη φωτογραφιών και βίντεο και την αναμετάδοσή τους δίχως τροποποιήσεις και παρεμβάσεις, κάτι το οποίο κλόνισε την έως τότε αμετακίνητη Αιγυπτιακή κυβέρνηση. Το σημαντικότερο ήταν πως το υλικό που λαμβανόταν μέσω κινητών τηλεφώνων στη διάρκεια των κινητοποιήσεων μπορούσε να μεταφερθεί εύκολα σε άλλες ηλεκτρονικές συσκευές ενώ οι χρήστες της ψηφιακής τεχνολογίας μπορούσαν να συμμετέχουν απρόσκοπτα στη δημιουργία και τη διάδοση ειδήσεων (Rohr Lopes, 2014: 10).

Ειδικότερα, η αλληλεπίδραση μέσω υπολογιστή στα πλαίσια της κοινωνικής οργάνωσης για την ανάπτυξη των κοινωνικών κινημάτων χρησίμευσε εξ αρχής τόσο για την ιδιωτικής φύσης επικοινωνία που μπορεί να προσφέρει αλλά και για την παράλληλη δημόσια διάδοση ιδεών και γεγονότων. Σταδιακά, η ψηφιακή τεχνολογία έγινε προσιτή σε πολλούς ανθρώπους που ασχολούνται με τα κοινωνικά κινήματα. Αν και η εκτεταμένη ανωνυμία μέσα στο διαδίκτυο ερχόταν σε σύγκρουση με την απαίτηση της ανάληψης ευθύνης της εκάστοτε δημόσιας άποψης μέσα σε

μια δημοκρατική κοινωνία, βοήθησε στην αμοιβαία ανταλλαγή απόψεων και πληροφοριών μεταξύ ανθρώπων που δεν μπορούσαν πρωτίτερα να εκφράσουν ελεύθερα την άποψή τους λόγω της ανοιχτής και πολλές φορές βίαιης αντίθεσης τους με το υπάρχον πολιτικό σύστημα. (Diani, 1999: 6)

Σύμφωνα με τον Jürgen Habermas σε μια αυθεντική δημοκρατία ο δημόσιος χώρος και η δημόσια άποψη δεν διαμορφώνονται μέσα από ιδιωτικές ή θεσμοθετημένες πρακτικές, αλλά μέσα από την ελεύθερη διακίνηση ιδεών, την κριτική σκέψη και τον ελεύθερο δημόσιο διάλογον μεταξύ ευαισθητοποιημένων πολιτών (Rohr Lopes, 2014: 7). Πριν την ανάδυση του διαδικτύου η διάδοση των ειδήσεων γινόταν μέσα από την τηλεόραση, η οποία είχε και έχει ακόμα πολύ μεγάλη δύναμη στην άσκηση κοινωνικής επιρροής, μέσα από την επιλογή συγκεκριμένων γεγονότων αλλά και του τρόπου με τον οποίο το περιεχόμενο της πληροφορίας παρουσιάζεται (framing) (Stalder, 2006: 117).

Τα νέα μέσα μαζικής επικοινωνίας και ενημέρωσης του διαδικτύου συντελούν, σύμφωνα με τους Gamson και Wolsfeld, με τρεις διαφορετικούς τρόπους στη διάδοση των κοινωνικών κινήματων. Συμβάλλουν αρχικά στην κινητοποίηση των πολιτών και την ενίσχυση του νοήματος της διαμαρτυρίας τους ενώ συνάμα η κάλυψη του μηνύματος του κοινωνικού κινήματος από τα ΜΜΕ και το διαδίκτυο επικυρώνει τη σημαντικότητά του και προσελκύει καινούργια μέλη στο κίνημα, δίνοντας του έτσι μια ολοένα και ευρύτερη απήχηση. (Rohr Lopes, 2014: 7) Βέβαια, αυτή η πληθυσμιακή ενίσχυση του κινήματος δεν αποκτά ιδιαίτερο νόημα αν δεν πλαισιωθεί από τη δημιουργία μιας κοινής συλλογικής ταυτότητας και των απαραίτητων πολιτικών δομών. (Friedland και Rogerson, 2009: 1)

Επίσης, όπως σε κάθε διαδικτυακή επικοινωνία έτσι και όσον αφορά τα κοινωνικά κινήματα, η ψηφιακή ανταλλαγή απόψεων και ιδεών δεν υποκαθιστά την αμεσότητα μιας αλληλεπίδρασης που γίνεται στη διάρκεια μιας διαδήλωσης ή μιας συλλογικής συνάντησης ενώ δεν εξασφαλίζει επίσης τον απαιτούμενο βαθμό δέσμευσης που είναι αναγκαίος για τη συμμετοχή ενός ατόμου σε ένα κοινωνικό κίνημα, όχι φευγαλέα αλλά με μια χρονική διάρκεια. Αυτό συνδέεται με την περιορισμένη δυνατότητα που προσφέρει η

ψηφιακή τεχνολογία στην ανάπτυξη και καλλιέργεια ισχυρών κοινωνικών δεσμών σε σχέση με την άμεση καθημερινή επαφή. (Diani, 1999: 7)

Η δύναμη των ασθενών δεσμών δεν παύει να υφίσταται βέβαια και σε αυτήν την περίπτωση καθώς πολλές φορές αυτοί οι δεσμοί αποδεικνύονται επαρκείς για την ανάπτυξη συλλογικής δράσης, τόσο διαδικτυακά όσο και εκτός διαδικτύου. (Friedland και Rogerson, 2009: 4) Εν γένει όμως, στα κοινωνικά κινήματα που αναπτύσσονται διαδικτυακά, μέσω email, forums και διάφορες ιστοσελίδες δημόσιων συζητήσεων ισχύει ο γενικότερος κανόνας της συμμετοχής στο διαδίκτυο, εκείνος δηλαδή που υποστηρίζει ότι οι άνθρωποι που θα έρθουν πάρα πολύ κοντά στο διαδίκτυο, ιδιαίτερα αποκαλύπτοντας την πραγματική τους ταυτότητα, γνωρίζονται κατά κάποιον τρόπο από πριν. (Diani, 1999: 7)

Πράγματι, η διάδοση της ψηφιακής τεχνολογίας σε μεγάλη κλίμακα έδωσε τη δυνατότητα σε πολλές κοινωνικές ομάδες να έρθουν σε επαφή με τη συλλογική δράση και να συμμετάσχουν σε αυτή, όπως άνθρωποι με ειδικές ανάγκες ή ασθένειες και άνθρωποι που ζουν σε απομακρυσμένες περιοχές και δεν έχουν τη δυνατότητα να συμμετάσχουν σε κινηματικά γεγονότα όπως, πορείες, διαδηλώσεις, διαμαρτυρίες και συνελεύσεις. Παρ' όλα αυτά οι πρώτες μορφές οργάνωσης κοινωνικών κινήματων μέσω της ψηφιακής τεχνολογίας και του διαδικτύου βασίστηκαν σε ήδη υπάρχουσες κοινωνικές σχέσεις. Έτσι, ο δημόσιος ψηφιακός χώρος που δημιουργήθηκε ήταν περισσότερο μια ψηφιακή προέκταση ενός γεωγραφικού χώρου και όχι μια νέα διαδικτυακή κοινότητα, αν και υπήρξαν και τέτοιες. Επομένως, η ψηφιακή τεχνολογία βοήθησε περισσότερο στην οργάνωση κινηματικών δράσεων από ανθρώπους που ήδη είχαν αναπτύξει μια σχέση αμοιβαίας αλληλεγγύης γύρω από έναν κοινό σκοπό αλλά όχι τόσο στη διάπλαση και διατήρηση μιας συλλογικής ταυτότητας. (Diani, 1999: 7-9)

Επίσης, όπως προαναφέρθηκε, πολλοί είναι εκείνοι που αμφισβητούν τη δυνατότητα αντικατάστασης της ζωντανής συμμετοχής σε μια διαμαρτυρία ή την πραγματική επικοινωνία μεταξύ των μελών ενός κινήματος με μια εικονική διαμαρτυρία ή ένα διαδικτυακό κίνημα, όσον αφορά μια συλλογική δράση με διάρκεια. Στο διαδίκτυο, οι πολιτικοί

προβληματισμοί ενώνουν ανθρώπους με κοινές αντιλήψεις πάρα πολύ γρήγορα ενώ η αέναη και γρήγορη αναμετάδοση ειδήσεων και εικόνων πυροδοτεί διαρκώς νέους πολιτικούς προβληματισμούς. Εν τούτοις, η ενθουσιώδης αρχική συμμετοχή των ανθρώπων στις διαδικτυακές κινητοποιήσεις, στερούμενη των έντονων συναισθημάτων που βιώνουν οι συμμετέχοντες σε μια πραγματική διαδήλωση ή διαμαρτυρία, καταλήγει να σβήνει γρήγορα. Παρουσιάζεται λοιπόν μέσα στο διαδίκτυο μία νέα πολιτική κατάσταση στην οποία ομάδες οργανωμένες σε ένα δίκτυο δρουν για ένα μικρό χρονικό διάστημα με έναν συγκεκριμένο τρόπο, ενώ, όταν ο σκοπός τους επιτευχθεί, εξαφανίζονται και νέες ομάδες ή νέα δίκτυα αναδύονται για να εκπληρώσουν νέους στόχους. (Friedland και Rogerson, 2009: 2)

Εν ολίγοις, το διαδίκτυο επηρέασε, έστω και σε έναν μικρό βαθμό, τα κίνητρα συμμετοχής σε ένα κοινωνικό κίνημα αλλά και αντίστροφα τα κοινωνικά κινήματα επέδρασαν στην ουσιαστική αλλαγή της διαδικτυακή επικοινωνίας (Postmes και Brunsting, 2002: 290) Υπάρχουν όμως πολλοί που θέτουν υπό αμφισβήτηση την άποψη ότι το διαδίκτυο μπορεί να φέρει μια επανάσταση (Gladwell, 2010). Αυτό όμως που παρουσιάζει ενδιαφέρον είναι ότι, αν διευρύνουμε τα περιθώρια ερμηνείας του τι είναι πολιτική δράση, και συμπεριλάβουμε περισσότερες κοινωνικές ενέργειες, τότε πολύ περισσότεροι άνθρωποι θα μπορούν να θεωρηθούν ως ενεργοί συμμετέχοντες στα κοινωνικά κινήματα. Αν και αυτό μπορεί να αποδειχθεί χαώδης ως προσέγγιση, λόγω της μεγάλης πληθώρα και ποικιλίας δράσεων που συντελούνται στο διαδίκτυο, μπορεί επίσης να οδηγήσει στην αναδιαμόρφωση και διεύρυνση της έννοιας της πολιτότητας (citizenship) όπως τη γνωρίζουμε σήμερα. (Theocharis, 2014: 2-7)

Όσον αφορά την ανάπτυξη μιας συλλογικής ταυτότητας, ενδιαφέρον παρουσιάζει η άποψη των Postmes και Brungstin (2006: 295), η οποία έρχεται σε αντίθεση με εκείνη του Diani, σχετικά με τη σημασία της ανωνυμίας. Όπως προαναφέρθηκε, η ανωνυμία στερεί από τον συμμετέχοντα τη δυνατότητα να αφήσει φανερά το προσωπικό του στίγμα μέσα στο κίνημα, προσδιορίζοντας το ποιος ακριβώς είναι εκτός διαδικτύου, βοηθά όμως στην εξάλειψη των διακρίσεων και προκαταλήψεων απέναντι σε ανθρώπους που

δεν θεωρούνται πως κατέχουν το απαραίτητο προφίλ για τη συμμετοχή στο κίνημα. Αυτή η ισότητα που προκύπτει μέσα από τη διαδικτυακή συμμετοχή ευνοεί, όπως υποστηρίζουν οι Postmes και Brungstin, την ανάπτυξη, μέσα σε μια ετερογενή ομάδα, μιας κοινής συλλογικής ταυτότητας, εξίσου ισχυρής με αυτήν που αναπτύσσεται σε κινήματα εκτός διαδικτύου. Επίσης, όπως προκύπτει από τις έρευνες, η συμμετοχή στα διαδικτυακά κοινωνικά κινήματα βασίζεται περισσότερο σε νοητικές διεργασίες, συγκρινόμενα με εκείνα που συντελούνται εκτός διαδικτύου. (Postmes και Brungstin, 2006: 295-296)

Αυτές οι νοητικές διεργασίες ωθούν τους χρήστες να αντιμετωπίζουν πλέον το διαδίκτυο ως έναν χώρο κοινωνικών γεγονότων και όχι ως ένα μέσο απομόνωσης. Το διαδίκτυο ευνοεί την εισροή στα κοινωνικά κινήματα νέων μελών, που αποφασίζουν έπειτα από σκέψη την ενασχόλησή τους με τη διαδικτυακή συλλογική δράση. Μέσα σε αυτή τη διαδικασία, τα κοινωνικά κινήματα χάνουν τον παραδοσιακό τους έλεγχο πάνω στα κίνητρα των μελών τους και στις απόψεις τους. Συνάμα όμως μειώνεται η αλληλεξάρτηση ανάμεσα στα μέλη του κινήματος και δημιουργείται μία προσωπική αυτονομία, η οποία ευνοεί τη δημιουργική σκέψη πάνω στις σκοπιμότητες και τις διαδικασίες του κινήματος. (Postmes και Brungstin, 2006: 296)

Τέλος, το διαδίκτυο χρησιμεύει σε όλες εκείνες τις περιπτώσεις στις οποίες ένα κοινωνικό κίνημα σε ένα κράτος αποσκοπεί στο να κεντρίσει το παγκόσμιο ενδιαφέρον ή ένα παγκόσμιο κίνημα επιδιώκει να αποκτήσει απήχηση σε μια χώρα διαφορετική από εκείνη στην οποία δημιουργήθηκε (Fuchs, 2006: 132). Τα παγκόσμια και διακρατικά κοινωνικά κινήματα ως επί το πλείστον στηρίχθηκαν από την αρχή τους στη διαδικασία της κοινωνικής δικτύωσης και της διάδοση της πληροφορίας μέσω email από ανθρώπους οι οποίοι ήταν αρχικά ευαισθητοποιημένοι για θέματα της δικής τους χώρας ή περιοχής και στη συνέχεια έδειξαν ενδιαφέρον για ζητήματα παγκόσμιας εμβέλειας ή κάποιας απομακρυσμένης περιοχής. Επίσης το διαδίκτυο και το email αποτέλεσε σε πολλές περιπτώσεις μια λύση συνεργασίας ανάμεσα σε κινηματικές δομές συνδεδεμένες με οργανωτικούς

δεσμούς, όχι τόσο ως ένα κοινωνικό δίκτυο αλλά ως μια αλληλέγγυα δομή πολλών οργανώσεων. (Diani, 1999: 10-11)

2.3 Η ανάδυση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης.

Τα μέσα και οι ιστότοποι κοινωνικής δικτύωσης αποτελούν πλέον ένα κομμάτι των αναγκαίων πηγών κινητοποίησης (resource mobilization) γύρω από ένα κοινωνικό ζήτημα ενώ δημιουργούν την ευκαιρία για τη διάδοση ιδεών και γεγονότων σχετικά με διάφορες κοινωνικές διαμαρτυρίες, οι οποίες σχετίζονται με τη δημιουργία των σύγχρονων κοινωνικών κινημάτων (Rohr Lopes, 2014: 4). Σε αντίθεση με πρότερες μορφές χρησιμοποίησης του διαδικτύου στην οργάνωση συλλογικής δράσης, οι ΙΚΔ και τα ΜΚΔ μπορούν να φέρουν κοντά κοινωνικές ομάδες οι οποίες εκ των προτέρων δεν συνδέονται ή συνδέονται με πολύ αδύναμους δεσμούς. Επιπλέον, η ικανότητά τους να μπορούν να συνδυάσουν επικοινωνία, κινητοποίηση, οργάνωση γεγονότων, επικύρωση μηνυμάτων και διάδοση σε μεγάλη κλίμακα τα καθιστά πολύ σημαντικά στην ανάπτυξη των κοινωνικών κινημάτων σε όλον τον κόσμο. (Rohr Lopes, 2014: 8-9)

Πράγματι, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά η Rohr Lopes (2014: 9-10) μέσα από ΙΚΔ όπως το Facebook και το Twitter, οι πληροφορίες γύρω από τα κοινωνικά κινήματα ανά τον κόσμο μπορούν να διαδοθούν παγκοσμίως πάρα πολύ γρήγορα, με πολύ χαμηλό κόστος και άμεσα από απλούς συνειδητοποιημένους πολίτες οι οποίοι, παρακάμπτοντας τις επίσημες και παραδοσιακές πηγές πληροφόρησης, δημιουργούν πληροφορία αλληλεπιδρώντας μεταξύ τους. Αν και τα κοινωνικά κινήματα προϋπήρχαν φυσικά των ΜΚΔ, είναι γεγονός πως τα σύγχρονα κοινωνικά κινήματα δεν θα μπορούσαν να πραγματοποιηθούν δίχως τα ΜΚΔ, καθώς αυτά συμβάλλουν έμμεσα σε σημαντικό βαθμό στη δημιουργία μιας συλλογικής δράσης. Εν ολίγοις, τα ΜΚΔ, όπως και οι ΙΚΔ, δεν μπορούν να πυροδοτήσουν από μόνα τους την ανάδυση ενός κοινωνικού κινήματος, μέσα όμως από τις σχέσεις τους με την πολιτική και οικονομική πραγματικότητα

μπορούν να διευκολύνουν τη διαμόρφωση ενός κοινωνικού κινήματος και τη συμμετοχή των ανθρώπων με νέους τρόπους σε αυτό (Rohr Lopes, 2014: 10).

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το ότι η οργάνωση των κινήματων μέσω των ΜΚΔ και ΙΚΔ -ακριβώς λόγω της αμιγώς δικτυακής φύσης των συγκεκριμένων μέσων και ιστοτόπων- ακολουθεί τους κανόνες και τα χαρακτηριστικά όλων των δικτύων αλλά και τις σύγχρονης δικτυακής κοινωνίας, την οποία παραδόξως πολλές φορές αυτά τα κινήματα μάχονται. Τα νέα εξ ολοκλήρου διαδικτυακά κοινωνικά κινήματα διαφέρουν σε μεγάλο βαθμό από τα παραδοσιακά στο ότι παρουσιάζουν μια αποκεντρωμένη δικτυακή μορφή, πολύ διαφορετική με την ιεραρχική δομή του παρελθόντος, η οποία λειτουργούσε μέσω διαταγών που διαδίδονταν κάθετα μέσα στο κίνημα. (Friedland και Rogerson, 2009: 5)

Επίσης, οι αρχηγοί ενός κοινωνικού κινήματος δεν είναι πλέον αναγκαίο να κατέχουν τη λύση σε κάθε πρόβλημα ή να ανταποκρίνονται στις συγκρουόμενες απαιτήσεις των μελών. Πολλοί διαφορετικοί “αρχηγοί” μπορούν να παραθέσουν ανοιχτά τις προτάσεις τους και τα σχέδια δράσης τους και το περισσότερο κατάλληλο από αυτά θα γίνει ο χάρτης πορείας του δικτύου του κοινωνικού κινήματος. (Friedland και Rogerson, 2009: 5) Όλα αυτά αποδεικνύουν για ακόμη μια φορά την αμφίπλευρη σχέση και επιρροή μεταξύ των κοινωνικών και τεχνολογικών διεργασιών κατά την οποία αυτές αναπτύσσονται μέσα σε μια σχέση αλληλεξάρτησης. Οι κοινωνικές επιταγές οδηγούν στη διαμόρφωση μιας συγκεκριμένης τεχνολογίας η οποία με τη σειρά της δύναται να μεταβάλλει το κοινωνικοπολιτικό γίγνεσθαι αλληλεπιδρώντας με αυτό επί ίσοις όροις.

Τα ΜΚΔ και οι ΙΚΔ μπορούν επίσης να χρησιμοποιηθούν αποτελεσματικά σε περιπτώσεις κοινωνικών κινήματων ενάντια σε απολυταρχικά και άκαμπτα καθεστώτα. Καθώς οι πολίτες αρχίζουν να έχουν τη δυνατότητα εκφοράς δημόσιου λόγου απέναντι στο μονοπώλιο του καθεστώτος δημιουργείται μια έντονη διαφοροποίηση μεταξύ της παγιωμένης άποψης του καθεστώτος για τα γεγονότα και αυτής των πολιτών, κάτι που μπορεί να παρατηρηθεί βέβαια σε κάποιον βαθμό και σε

δημοκρατικές κοινωνίες. Η έκβαση αυτής της κατάστασης είναι συχνά η λογοκρισία (censorship) και η παρεμπόδιση της πρόσβασης των πολιτών στα νέα μέσα δικτύωσης και πληροφόρησης, εντούτοις αυτό δεν αποδεικνύεται ιδιαίτερα εύκολο όσον αφορά τα ΜΚΔ και τους ΙΚΔ. (Rohr lopes, 2014: 10-11)

Όπως όμως επεξηγεί και ο Theocharis (2014: 11), σε χώρες όπου η ελευθερία λόγου και χρήσης των ΜΚΔ και ΙΚΔ είναι περιορισμένες, μια απλή διαδικτυακή κίνηση, όπως η δήλωση προτίμησης σε κάποιο διαδικτυακό ίχνος ή η αναδημοσίευσή του, μπορεί να πυροδοτήσει την ανάμιξη πολλών διαφορετικών ανθρώπων, μέσα στον κύκλο του κοινωνικού δικτύου, σε ένα πολιτικό διάλογο ή μια αντιπαράθεση. Η διαδικασία αυτού του διαλόγου μπορεί να είναι για πολλούς συμμετέχοντες, ένα πρώτο βήμα πολιτικής συμμετοχής, το οποίο ίσως αποφέρει και κάποιο σημαντικό αποτέλεσμα, έστω κι αν παρουσιάζει εκ πρώτης όψεως μια εικόνα πολιτικής ανάμειξης, εντελώς αποκομμένης από τη συλλογική δράση εκτός διαδικτύου. (Theocharis, 2014: 11)

Όπως επεξηγούν οι Nilsson και συν. (2012: 2), στα ΜΚΔ σημαντικός παράγοντας αποτελεσματικότητας ενός μηνύματος πάνω σε ένα γεγονός είναι η χωρική και χρονική προέλευσή του αλλά και ο βαθμός εμπιστοσύνης ανάμεσα στον αποστολέα και τους παραλήπτες. Η σημαντική πλευρά των ΜΚΔ για την προώθηση μηνυμάτων είναι ότι χρησιμοποιούνται καθημερινά από πολλούς ανθρώπους και όχι μονάχα σε έκτακτες περιπτώσεις. Επίσης οι χρήστες των ΜΚΔ επιλέγουν να συνδέονται πρωτίστως με ανθρώπους που ήδη γνωρίζουν επομένως ο βαθμός εμπιστοσύνης είναι μεγάλος. (Nilsson και συν., 2012: 2-3) Ως αποτέλεσμα, η κινητοποίηση γύρω από κάποιο κινηματικό συμβάν μπορεί να γίνει άμεσα, κάθε στιγμή, και δίχως αυξημένο κίνδυνο παραπληροφόρησης ή εξαπάτησης.

2.4 Η σχέση κοινωνικών κινημάτων και παγκοσμιοποίησης.

Από την αρχαιότητα, η επιβίωση των ανθρώπινων πληθυσμών και η εξασφάλιση δύναμης και πρώτων υλών εξαρτιόταν από τη διασύνδεση και δικτύωσή τους με άλλες πληθυσμιακές ομάδες, πέρα από γεωγραφικά όρια. (Castells, 2004: 1). Στις μέρες μας, η έννοια της παγκοσμιοποίησης είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη σύγχρονη δικτυωμένη κοινωνία (network society), όπως την περιγράφει ο Castells, η οποία χαρακτηρίζεται από ανομοιογένεια και χτίζεται πάνω σε μια μεγάλη ποικιλία διαφορετικών πολιτιστικών ταυτοτήτων οι οποίες εξαρτώνται κοινωνικά η μία από την άλλη και έχουν ως στόχο μια παγκόσμια διαδραστική επικοινωνία για τη διαμοίραση γνώσεων και πληροφορίας. Προϋπόθεση για την αρμονική συνύπαρξη και συνεργασία όλων αυτών των ταυτοτήτων και δικτύων είναι μια αποτελεσματική επικοινωνία, βασισμένη σε κάποιους κανόνες γενικά αποδεκτούς από όλα τα συμβαλλόμενα μέρη. (Castells, 2004: 1, 39-41)

Στην αντίθετη περίπτωση, η δημιουργία παρανοήσεων, που μπορεί να οδηγήσει ακόμη και σε βίαιες συγκρούσεις, είναι αναπόφευκτη. Σε μια τέτοια περίπτωση ορισμένες πολιτισμικές ταυτότητες καταφεύγουν σε τακτικές αντίδρασης για την προάσπιση του προσωπικού τους χαρακτήρα απέναντι στη λογική των κυρίαρχων δικτύων δύναμης του παγκόσμιου συστήματος (Castells, 2004: 39-41, 44). Όταν δηλαδή αυτή η αναγκαία επικοινωνία δεν επιτυγχάνεται τότε αναδεικνύονται πλευρές του παγκοσμιοποιημένου συστήματος που έρχονται σε σύγκρουση με συγκεκριμένες πολιτισμικές ταυτότητες, όπως συνέβη στη βιομηχανική εποχή μεταξύ ισχυρών καπιταλιστικών δομών και της εργατικής δύναμης (Castells, 2004: 16-17).

Εν γένει, ο καπιταλισμός χτίζεται πάνω σε μία διακρατική παγκοσμιοποιημένη βάση, στην καρδιά της οποίας βρίσκονται αποκεντρωμένα δίκτυα οικονομίας, παραγωγής, πληροφορίας και γνώσης (Fuchs, 2006: 131-132). Μέσα σε αυτή την παγκόσμια δομή, η έννοια του έθνους - κράτους βρίσκεται μεν σε κρίση, δεν χάνεται όμως (Stalder, 2006: 105). Τα κράτη αναγκάζονται να εξασφαλίσουν μία θέση με τη μέγιστη

δυνατή δύναμη μέσα στο παγκόσμιο δίκτυο, όχι πια με γεωγραφικούς αλλά με οικονομικούς όρους, καθώς η έξοδος από αυτό ενδέχεται να οδηγήσει σε μια καταστροφική περιθωριοποίηση (Stalder, 2006: 107, 109, 118).

Εν τούτοις, όση δύναμη κι αν κατέχει κάποιο κράτος, θα πρέπει πάντα να ακολουθεί, ανεξάρτητα από το δικό του όφελος, τη γενικότερη κατεύθυνση του παγκόσμιου δικτύου, η οποία καθορίζεται στον μεγαλύτερο βαθμό από τα περισσότερα ισχυρά κράτη όπως οι ΗΠΑ και τα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή τον Οργανισμό Παγκόσμιου Εμπορίου (Stalder, 2006: 124). Όπως όμως αναφέρει και ο Castells, η παγκόσμια αυτή λογική οδηγεί και σε πολλά προβλήματα (καταστροφή του περιβάλλοντος, εκτεταμένη μετανάστευση, παγκόσμιες επιδημίες και παγκόσμιο έγκλημα) τα οποία δεν μπορούν να επιλυθούν πλέον σε τοπικό επίπεδο και απαιτούν μια διεθνική συνεργασία (Stalder, 2006: 111).

Η αντίδραση συγκεκριμένων ομάδων σε αυτή την παγκόσμια καπιταλιστική κυριαρχία οδηγεί στην ανάπτυξη παρομοίως αποκεντρωμένων παγκόσμιων κινήματων, που βασίζονται στη διάχυση πληροφορίας και γνώσης μέσα από τα σύγχρονα μέσα επικοινωνίας και το διαδίκτυο. (Fuchs, 2006: 132). Πολλά από αυτά τα κινήματα αναφέρονται σε κοινωνικά ζητήματα και συγκρούσεις μια συγκεκριμένης περιοχής ή χώρας αλλά συνάμα διαχέονται μέσα από το διαδίκτυο σε όλον τον κόσμο λαμβάνοντας αλληλεγγύη και συμπαράσταση από πολλές άλλες συλλογικότητες και κοινωνικά κινήματα παγκοσμίως. Η σύμπραξη πολλών επιμέρους κινήματων ενάντια στην παγκοσμιοποίηση οδήγησε στη δημιουργία ενός ευρύτερου παγκόσμιου κινήματος, το οποίο ονομάστηκε κίνημα κατά της παγκοσμιοποίησης (anti-globalization movement) (Kavada, 2003: 2).

Διαμορφωμένο μέσα από μία μη αυστηρή οργανωμένη δομή ως ένα δίκτυο δικτύων, το παγκόσμιο κίνημα κατά της παγκοσμιοποίησης έκανε την πρώτη του ηχηρή εμφάνιση στο Seattle το 1999 με ένα κύμα διαδηλώσεων εναντίον του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ) και της Παγκόσμιας Κεντρικής Τράπεζας (Kavada, 2003: 2), πυροδοτώντας πολλές άλλες διαμαρτυρίες σε όλον τον κόσμο (Fuchs, 2006: 133). Βασίζεται

περισσότερο από κάθε άλλο κοινωνικό κίνημα στη χρήση του διαδικτύου για την έκφραση μιας πληθώρα ιδεολογικών καταβολών με στόχο την αντίδραση στους διεθνείς ισχυρούς οργανισμούς και τα ισχυρά κράτη, ακολουθώντας στη διάδοση του τους ίδιους όρους παγκόσμιας δικτύωσης, δηλαδή την προώθηση πληροφορίας μέσω διαδικτύου και την κοινωνική δικτύωση. (Kavada, 2003: 2)

Ο βασικός στόχος του κινήματος κατά της παγκοσμιοποίησης δεν είναι η εναντίωση σε κάθε μορφής παγκοσμιοποίηση αλλά η εξασφάλιση ότι αυτή δεν θα γίνει εις βάρος των τοπικών πολιτισμών και τρόπων ζωής σε όλον τον κόσμο. Η λύση για αυτό είναι η ισότιμη και δίκαιη συμμετοχή κάθε τοπικής κουλτούρας ως ένας ξεχωριστός κόμβος μέσα στο παγκόσμιο δίκτυο, εξίσου σημαντικός με όλους τους υπόλοιπους (Castells, 2004: 23-24).

Επίσης, το κίνημα αντιδρά στην καταπάτηση του περιβάλλοντος και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από στις νεοφιλελεύθερες τακτικές μέσω των οποίων συντελείται η παγκοσμιοποίηση συντελείται σήμερα. Για τον λόγο αυτό περικλείει πολλές διαφορετικές ιδεολογικές ταυτότητες, οι οποίες συνενώνονται για πολλούς διαφορετικούς σκοπούς, όπως συνέβη για παράδειγμα στις κινητοποιήσεις της Γένοβας το 2001 με αφορμή τη συνάντηση των G8, όπου συμμετείχαν άνθρωποι από όλο το φάσμα του κοινωνικού κινήματος (Kavada, 2003: 2-3). Αυτός ο πλουραλισμός ιδεολογιών και συλλογικών ταυτοτήτων που παρατηρείται μέσα στο κίνημα της παγκοσμιοποίησης δυσχεραίνει μεν σε κάποιο βαθμό τη συνεκτική και εύκολη επικοινωνία στους κόλπους του για την επίτευξη των συλλογικών στόχων, αλλά στον αντίποδα συνεισφέρει στη μαζικότερη αποτελεσματικότητά και στην απήχησή του κινήματος, ειδικότερα όσον αφορά τους νέους (Kavada, 2003: 3), όπως θα αναλυθεί και παρακάτω.

Όπως προαναφέρθηκε, το κίνημα κατά της παγκοσμιοποίησης βασίζεται ως επί το πλείστον στο διαδίκτυο για τη διάδοση ιδεών και αντιλήψεων και τη διοργάνωση κινηματικών γεγονότων και, όπως αναφέρει ο Castells, είναι περισσότερο ένα ηλεκτρονικό δίκτυο από ότι ένα απλό δίκτυο (Kavada, 2003: 3). Το κίνημα κατά της παγκοσμιοποίησης

χρησιμοποιεί το διαδίκτυο για να οργανωθεί τόσο σε παγκόσμιο όσο και σε τοπικό επίπεδο (Castells, 2004: 36). Σύμφωνα με τον Tarrow, η σημασία του διαδικτύου δεν περιορίζεται μονάχα στη επικοινωνιακή του διάσταση αλλά επεκτείνεται στην οργανωτική του δύναμη για την πραγματοποίηση συλλογικής δράσης (Kavada, 2003: 3).

Η δύναμη του διαδικτύου, που το καθιστά αναγκαίο για την ύπαρξη του κινήματος κατά της παγκοσμιοποίησης, όπως και για τη διάδοση επιμέρους κινήματων, είναι η δυνατότητα του να λειτουργεί ως συνδετικός κρίκος μεταξύ ανθρώπων και οργανισμών από όλον τον κόσμο που δεν θα μπορούσαν διαφορετικά να έρθουν σε επαφή για να συνεργασθούν και να συγχρονιστούν τόσο πριν όσο και κατά τη διάρκεια των κινητοποιήσεων. Επίσης, διαθέτοντας το ίδιο μια μη αυστηρή και μη ιεραρχική δομή, ανταποκρίνεται ιδανικά στις απαιτήσεις των ομοίως μη αυστηρά και μη ιεραρχικά παγκοσμίως οργανωμένων κοινωνικών κινήματων, καθώς προσφέρει σε διαρκώς νέους συμμετέχοντες τη δυνατότητα να έρθουν σε επαφή με το κίνημα χωρίς εμπόδια γεωγραφικής ή κοινωνικής φύσης. Παρά την κατά καιρούς προκύπτουσα σύγχυση λόγω των πολλών ιδεολογιών οι οποίες αναμειγνύονται μέσα στο κίνημα κατά της παγκοσμιοποίησης, ένα ακόμα πλεονέκτημα της χρήσης του διαδικτύου είναι ότι, ενθαρρύνοντας την απρόσκοπτη διάδοση πολλών διαφορετικών ιδεών, αποφεύγεται η παγιοποίηση μιας συγκεκριμένης ιδεολογίας. (Kavada, 2003: 4)

Η παγκόσμια συμβολή του διαδικτύου στην εμφάνιση και στη διατήρηση κοινωνικών διαμαρτυριών αποδεικνύεται σε πολλές περιπτώσεις, όπως χαρακτηριστικά στο κίνημα των Zapatistas στο Μεξικό, ή στην αντίδραση που προκάλεσε στη Σερβία η μαζική λογοκρισία των παραδοσιακών μέσων επικοινωνίας. Η μεγάλη του επιρροή στην πυροδότηση πραγματικών διαμαρτυριών σε όλον τον κόσμο συντελείται ακόμη μέσα από τις διάφορες διαδικτυακές σελίδες που προσφέρουν ενημέρωση για οργανισμούς όπως το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) ή η Παγκόσμια Κεντρική Τράπεζα. (Postmes, 2002: 294)

2.4.1 Παγκοσμιοποίηση από κάτω.

Ο όρος παγκοσμιοποίηση από κάτω (globalization from below) εισήχθη πρώτη φορά το 1993 από τον Falk στην προσπάθειά του να περιγράψει μια ενοποιημένη και διακρατική (transnational) συνεργασία διάφορων κοινωνικών δυνάμεων παγκοσμίως για την υπεράσπιση των ανθρώπινων δικαιωμάτων και του περιβάλλοντος ενάντια στη φτώχεια, στην καταπίεση, στη βία και στην πατριαρχία. Απαρχή αυτής της διακρατικής οργάνωσης μπορεί να θεωρηθεί η συνάντηση των Barbados το 1970 και άλλα παρόμοια γεγονότα εκείνης της εποχής τα οποία συνένωσαν ανθρωπολόγους, ακτιβιστές και μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς από όλον τον κόσμο για τη διαμόρφωση μιας παγκόσμιας συλλογικής ταυτότητας και την πραγματοποίηση πολλών διαφορετικών μεταϋλιστικών ή ταξικών κοινωνικών κινήματων (Edelman, 2010: 304-305).

Εν τούτοις, η έννοια της παγκοσμιοποίησης από κάτω αναπτύχθηκε κυρίως από τα μέσα της δεκαετίας του 1980, φτάνοντας στο αποκορύφωμά της στα μέσα της δεκαετίας του 1990. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η διαμαρτυρία πολλών αγροτών των Ηνωμένων Πολιτειών ενάντια στους όρους εισαγωγής της βιομηχανοποιημένης γεωργικής παραγωγής στο ελεύθερο εμπόριο και τις επιπτώσεις των νεοφιλελεύθερων πολιτικών που την υπαγόρευαν στο περιβάλλον, στην ανθρώπινη υγεία και στη διαφύλαξη της γενετικής ποικιλίας και των πρώτων υλών, μια διαμαρτυρία που απέκτησε παγκόσμια απήχηση και προεκτάσεις.

Στέκοντας απέναντι στην παγκοσμιοποίηση από πάνω, το κίνημα της παγκοσμιοποίησης από κάτω οραματίζεται μια κοινωνία στην οποία οι άνθρωποι παρακάμπτουν τις εξουσιαστικές δομές και διαμορφώνουν μόνοι τους τη ζωή τους, μέσα σε μια διαφορετική και περισσότερο δημοκρατικά συμμετοχική ή «καλύτερη» παγκοσμιοποίηση (Fuchs, 2006: 132). Ο Castells σημειώνει πως η διατήρηση των τοπικών πολιτισμών μέσα στην παγκόσμια δικτυωμένη κοινωνία, η διεθνική αλληλεγγύη και η συνεργασία μεταξύ παγκόσμιου και τοπικού επιπέδου μπορούν να οδηγήσουν στην εκ νέου νοηματοδότηση και αναζωογόνηση της δημοκρατίας από κάτω προς τα

πάνω, ενάντια στην περιθωριοποίηση και στην αποδυνάμωση που επιβάλλουν οι κρατικοί μηχανισμοί (Stalder, 2006: 123-124).

2.4.2 Η ευρωπαϊοποίηση και η οικονομική κρίση.

Όπως υποστηρίζει ο Stalder (2006: 121), μέσα σε μια παγκοσμιοποιημένη οικονομία είναι δυνατόν για διακριτές εθνικές πολιτισμικές ταυτότητες και τις αντίστοιχες κυβερνήσεις τους να επιβιώσουν και να ανθίσουν. Ο Castells υποστηρίζει ότι στην Ευρώπη υπάρχει πλέον μια διαφοροποίηση ανάμεσα στις έννοιες του έθνους και του κράτους, οι οποίες μπορούν σε κάποιες περιπτώσεις να αντικατασταθούν από στενότερες πολιτισμικές ταυτότητες, κάτι το οποίο έχει διαφανεί από τη διακρατική συνεργασία της Καταλονίας της Σκωτίας και της Βόρειας Ιταλίας. Το παλιό κράτος και έθνος χάνει σταδιακά τη δύναμή του τόσο μέσω της ανάδυσης επιμέρους πολιτισμικών ταυτοτήτων όσο και μέσω της τριβής με τους μηχανισμούς της σύγχρονης παγκόσμιας δικτύωσης. Η σύνδεση τεχνολογίας, οικονομίας και πολιτισμού μπορεί να βρει πρόσφορο έδαφος στην κοινωνική και οικονομική συνεργασία των τοπικών κοινοτήτων με την παγκόσμια δομή, όπως είχε συμβεί μεταξύ του 14^{ου} και του 16^{ου} αιώνα, όταν το εμπόριο και η οικονομία ανθούσαν στα κέντρα των πόλεων και κατακτούσαν από εκεί τον κόσμο. (Stalder, 2006: 104, 123).

Παρ' όλα αυτά, η οικονομική ενσωμάτωση και ενοποίηση πολλών διαφορετικών κρατών ή εθνών δεν οδηγεί αναγκαστικά και στην πολιτική τους ενοποίηση με στόχο ένα ανεπτυγμένο κράτος. Η παγκοσμιοποίηση έχει, σε πολύ μεγάλο βαθμό, κοστίσει στις επιμέρους κυβερνήσεις την πρότερη αυτονομία τους. Η ένταξη κάποιων κρατών σε ένα διακρατικό δίκτυο συνεργασίας επιφέρει μια μείωση της κυριαρχίας τους, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται πολλαπλά επίπεδα διακυβέρνησης, σε αντίθεση με τον αρχικό στόχο ενός κράτους που θα εμπερικλείει πολλά κράτη. (Stalder, 2006: 109)

Στην περίπτωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ), ο Stalder (2006: 126) υποστηρίζει ότι προσομοιάζει περισσότερο από κάθε άλλη διακρατική συνεργασία ένα έθνος-κράτος σε μορφή δικτύου, δηλαδή ένα δίκτυο-κράτος. Ακόμη και εδώ όμως τα μέλη της ΕΕ δεν έχουν την απόλυτη κυριαρχία των θεμάτων τους, αντιθέτως μάλιστα η απώλεια της κυριαρχίας είναι πιο έντονη από οπουδήποτε αλλού. Συνάμα τα κράτη μέλη υποχρεούνται να βρίσκονται σε μια συνεχή αλληλεπίδραση και διαπραγματεύση με τα υπόλοιπα μέλη, σε μια όχι απαραίτητα ιεραρχική δομή αλλά σε μια ευέλικτη δικτυακή μορφή συνεργασίας που χαρακτηρίζει τη δικτυακή λειτουργία όλης της παγκόσμιας σύγχρονης κοινωνίας (Stalder, 2006: 110, 126-127).

Όμως, όπως διαφαίνεται τις τελευταίες δεκαετίες, οι διαφορετικές γραφειοκρατικές και κυβερνητικές αντιλήψεις διαφορετικών χωρών αποτελούν τροχοπέδη για την ομαλή και αποτελεσματική τους ενοποίηση σε ένα κράτος-δίκτυο αποτελούμενο από διαφορετικά κράτη, το οποίο θα λειτουργεί εποικοδομητικά για όλα τα μέλη του. Αντί αυτού, οι εκάστοτες εθνικές πολιτικές καθορίζονται από διαδικασίες και αποφάσεις που λαμβάνονται συνήθως εκτός συνόρων και υπακούουν ως επί το πλείστον στις προταγές της διεθνούς οικονομικής αγοράς και των αντίστοιχων οικονομικών δεσμεύσεων μεταξύ των χωρών. Στην ΕΕ, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ), η οποία λειτουργεί σε να διεθνικό επίπεδο, καθορίζει τη νομισματική πολιτική κάθε χώρα μέλους με αποτέλεσμα η οικονομική ευημερία να εξαρτάται απόλυτα από τις αποφάσεις της ΕΚΤ. Ο περιορισμός αυτός προστίθεται στην εξασθένιση της κυριαρχίας των κρατών μελών πάνω στο εμπόριο και την παραγωγή, που επίσης καθορίζονται από πολυεθνικούς οργανισμούς (Stalder, 2006: 110).

Η αδυναμία κάποιων χωρών να ανταποκριθούν στις διαδικασίες και απαιτήσεις της Ευρώπης ως δίκτυο κρατών οδήγησε στην Ευρωπαϊκή οικονομική κρίση η οποία ξεκίνησε στη διάρκεια της διετίας 2008-2009. Η πολιτική της λιτότητας που επιλέχθηκε από τις κυβερνήσεις της ΕΕ ως λύση της οικονομικής κρίσης οδήγησε στη δημιουργία διακρατικών κοινωνικών κινημάτων σε όλη την Ευρώπη και ειδικά στην Ελλάδα και την

Ισπανία όπου εφαρμόστηκαν πολύ περισσότερο οι πολιτικές της λιτότητας. Το κίνημα κατά της λιτότητας ακολούθησε μια διαδικασία ευρωπαϊοποίησης κατά την οποία οι πολίτες μιας χώρας στρέφονταν σε άλλες χώρες ή σε συλλογικά Ευρωπαϊκά όργανα για την υπεράσπιση των δικαιωμάτων τους ενώ τα κοινωνικά κινήματα αναπτύχθηκαν ταυτόχρονα σε περισσότερες από μία χώρες για να ικανοποιήσουν πανομοιότυπα αιτήματα. Συνάμα, ιδέες και συλλογικές δράσεις λάμβαναν χώρα σε περισσότερες από μία χώρες συγχρόνως, μέσα σε ένα κλίμα αμοιβαίας αλληλεγγύης και κοινής συλλογικής ταυτότητας, ενώ η αντίδραση των κυβερνήσεων απέναντι στις κινητοποιήσεις είχε πολλές φορές έναν εξίσου διακρατικό χαρακτήρα. (Bourne και Chatzopoulou, 2013: 1-2)

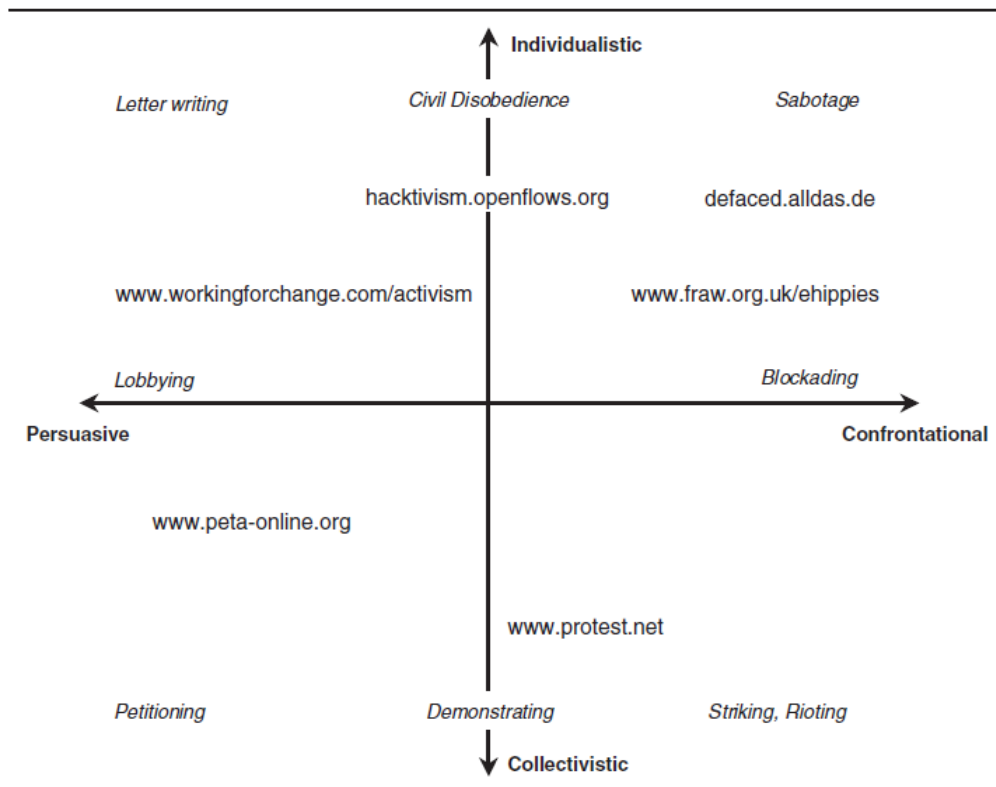
Οι ακτιβιστές που συμμετέχουν σε αυτά τα κινήματα θεωρούν ότι οι χώρες τους αντιμετωπίζουν τα ίδια προβλήματα και αντίληψη αυτή τους ενώνει γύρω από τον ίδιο σκοπό και την ίδια συλλογική ταυτότητα. Οι δράσεις που επέλεξαν από την αρχή της Ευρωπαϊκής κρίσης είναι πολλές και διάφορες και καλύπτουν όλο το φάσμα της κινηματικής δράσης, από ήπιες εναλλακτικές μορφές αλληλεγγύης μέχρι δυναμικές και πολυήμερες διαδηλώσεις. Όπως αναφέρει ο Mario Diani και η Donatella Della Porta, το αν θα μπορέσουν να συνεργαστούν κινηματικά δύο χώρες δεν εξαρτάται μονάχα από τη γεωγραφική τους εγγύτητα αλλά και από την πρότερη ιστορική τους αλληλεπίδραση και τον βαθμό σύγκλισης των κοινωνικών, πολιτικών και πολιτισμικών τους καταβολών. Η Ευρώπη προσφέρει τη δυνατότητα για την ανάπτυξη μια κοινής συλλογικής ταυτότητας ενώ η κρίση έδωσε το έναυσμα για την ευρωπαϊοποίηση των κοινωνικών κινήματων. (Bourne και Chatzopoulou, 2013: 3-5, 17, 21-22)

Το ευρωπαϊκό κίνημα προβάλλει σήμερα αντίσταση στις οικονομικές πολιτικές οι οποίες μπήκαν σε εφαρμογή μετά το 2008 στην Ευρώπη, και στην ανακούφιση των χωρών που έχουν πληγεί περισσότερο από την οικονομική κρίση. Δίνει μεγαλύτερη έμφαση στην ανταλλαγή καλών πρακτικών και χρήσιμων πληροφοριών και λιγότερο στην ανταλλαγή μέσω κινητοποίησης και αγαθών. Επειδή τα δίκτυα αλληλεγγύης στα οποία βασίζεται το ευρωπαϊκό κίνημα δεν είναι επίσημα και εύκολα

αναγνωρίσιμα, η έρευνα σχετικά με αυτά αποδεικνύεται δύσκολη. Παρ' όλα αυτά είναι ευρέως γνωστό στην ευρωπαϊκή κοινωνία ότι σε όλες τις χώρες που αντιμετωπίζουν οικονομική ύφεση, τα δίκτυα αλληλεγγύης προσφέρουν υποστήριξη σε άνεργους και άστεγους πολίτες, διοργανώνουν κοινωνικά ιατρεία και κέντρα περίθαλψης και σίτισης ενώ συνεργάζονται πανευρωπαϊκά με άλλα δίκτυα για την πρόληψη και αντιμετώπισης έκτακτων καταστάσεων κρίσης. Η επιλογή των πολιτών να δημιουργήσουν τέτοια δίκτυα συγκρούεται με τη χρηματοκεντρική φιλοσοφία του συστήματος, τους σύγχρονους όρους παραγωγής και κατανάλωσης, τον ατομισμό και την άμετρη προσκόλληση στην ιδιοκτησία και καλλιεργεί μια περισσότερο ανθρωποκεντρική προσέγγιση των κοινωνικών προβλημάτων. (Schols και συν., 2013: 109-112)

2.4.3 Εναλλακτικές μορφές διαμαρτυρίας.

Όπως αναλύουν οι Postmes και Brunsting (2002: 291) η συλλογική δράση, τόσο η διαδικτυακή (online) όσο και η εκτός διαδικτύου (offline) μπορεί να ταξινομηθεί με δύο τρόπους που διαμορφώνουν τέσσερις διαφορετικές περιοχές, όπως φαίνεται και στο παρακάτω σχήμα.

Σχήμα 2-1: Παραδείγματα Συλλογικών Δράσεων (offline) και συγκριτικών μορφών διαδικτυακής δράσης (online) κατά μήκος αξόνων στους οποίους αυτές μπορεί να ποικίλουν.

Οι συλλογικές δράσεις μπορούν να διακριθούν αρχικά σε ατομικές ή συλλογικές, ανάλογα με το αν μπορούν να διεκπεραιωθούν από ένα άτομο ή μια ομάδα ατόμων. Παραδείγματα ομαδικής δράσης είναι οι διαμαρτυρίες ή η συλλογή διαδικτυακών υπογραφών (online petition), ενώ ατομικές δράσεις μπορούν να θεωρηθούν η αποστολή γραμμάτων, η πολιτική ανυπακοή ή το σαμποτάζ- δράσεις που μπορούν ενίοτε να ειπωθούν και ως συλλογικές εάν αποσκοπούν στην επίτευξη ενός συλλογικού στόχου. Ο δεύτερος διαχωρισμός αναφέρεται στη διάκριση μεταξύ δράσεων που προσπαθούν να ασκήσουν κοινωνική επιρροή μέσω της πειθούς και δράσεων περισσότερο συγκρουσιακών. Η διάκριση γίνεται ανάλογα με το τι θεωρείται εν γένει αποδεκτό από το μεγαλύτερο τμήμα της κοινωνίας όπως και από τις πιθανές ποινικές επιπτώσεις που επιφέρει η δράση. (Postmes και Brunsting, 2002: 291)

Το διαδίκτυο άρχισε να προσφέρει δυνατότητες εναλλακτικής συμμετοχής στα κοινωνικά κινήματα από τη δεκαετία του 1990. Αν και χρησιμοποιήθηκε για παρακίνηση για συμμετοχή σε δυναμικές μορφές δράσης όπως η πολιτική ανυπακοή και αποκλεισμούς δρόμων οι ήπιες δράσεις είναι περισσότερο συνήθειες. Τέτοιες είναι η ηλεκτρονική συλλογή υπογραφών και η διάδοση εναλλακτικών ειδήσεων για κινηματικά γεγονότα που κινητοποιούν μεγάλες ομάδες πολιτών. Βασικοί δράστες σε αυτό το νέο τοπίο διαδικτυακής συλλογικής δράσης είναι, εκτός από τα εναλλακτικά μέσα ενημέρωσης (blogs, ειδησεογραφικές ιστοσελίδες) είναι και μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί (ΜΚΟ). (Postmes και Brunsting, 2002: 292-293) Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η δράση της Greenpeace, η οποία είναι μια επαγγελματική μορφή διαμαρτυρίας, είναι συνήθης η προώθηση μιας εκστρατείας για κάποιον περιβαλλοντικό σκοπό η οποία δημιουργείται από επαγγελματίες της οργάνωσης και στη συνέχεια χρηματοδοτείται από την εθελοντική συμμετοχή μελών. (Diani, 1999: 8)

Το διαδίκτυο ενθάρρυνε σε πολύ μεγάλο βαθμό την ιδεολογική στάση της μικρής προσφοράς σε ένα κοινωνικό κίνημα, είτε αυτή είναι μια ψηφιακή υπογραφή, είτε η αναμετάδοση κάποιου email ή μηνύματος ευαισθητοποίησης μέσω ΙΚΔ και ΜΚΔ. (Friedland και Rogerson, 2009: 4) Αν και μια συμβολική πράξη δεν οδηγεί ευθέως σε κάποιο σημαντικό πολιτικό αποτέλεσμα, η αναδημοσίευση ή προτίμηση μιας πληροφορίας ή ενός κατατοπιστικού βίντεο σχετικά με κάποιο πολιτικό γεγονός, ή η προώθηση μιας εκστρατείας αποτελούν ανάλογες μορφές πολιτικής δράσης. (Theocharis, 2014: 10) Η δύναμη των εν λόγω μεθόδων κινητοποίησης έγκειται αφενός στη δυνατότητα προσέγγισης πολύ μεγάλου αριθμού συμμετεχόντων, μέσα από την αλληπάλληλη διάδοση της ιδέας, αφετέρου στην ελαχιστοποίηση του προσωπικού κόστους κάθε συμμετέχοντα. Μάλιστα, όπως αναφέρουν χαρακτηριστικά οι Friedland και Rogerson (2009: 4), δεν είναι μονάχα η ιδεολογική συνείδηση που ωθεί κάποιον να πράξει μια τέτοια ακίνδυνη ενέργεια αλληλεγγύης αλλά και αντίθετα, η ίδια η ενέργεια γεννά στον συμμετέχοντα μία αίσθηση δέσμευσης απέναντι στο κίνημα και σύμπλευσης με τις ιδέες του.

Οι Postmes και Brungstin (2006: 297) καταλήγουν ότι στο διαδίκτυο αποδεικνύεται περισσότερο ιδανικό για εναλλακτικές και ήπιες μορφές αντίδρασης παρά για περισσότερο δυναμικές και συγκρουσιακές. Σε αυτές τις νέες μορφές κινητοποίησης συμμετέχουν σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό μη ακτιβιστές, μάλιστα πολλές φορές εκείνοι που ξεκινούν μία τέτοια ενέργεια είναι άνθρωποι με τεχνικές γνώσεις και γνώσεις Η/Υ αλλά όχι ιδιαίτερη πολιτική ευαισθητοποίηση (Friedland και Rogerson, 2009: 3) Το αποτέλεσμα είναι να διευρύνεται ο κύκλος του κοινωνικού κινήματος, σε σχέση με πιο δυναμικά γεγονότα όπως η οργάνωση μιας διαδήλωσης. Μάλιστα, ο βαθμός επιτυχίας αυτών των εναλλακτικών δράσεων είναι εξίσου ισχυρός με παρόμοιες δράσεις που γίνονται εκτός διαδικτύου, ενώ δεν συμβαίνει το ίδιο με πιο δυναμικές μορφές δράσης οι οποίες αναπτύσσονται καλύτερα εκτός διαδικτύου με την άμεση επικοινωνία των μελών του κοινωνικού κινήματος. (Postmes και Brunsting, 2002: 297)

2.4.4 Η οικουμενικότητα της νεανικής συμμετοχής.

Σε όλον τον κόσμο και παρά τις παρατηρούμενες διαφοροποιήσεις από χώρα σε χώρα, οι νέοι αντιμετωπίζουν μικρότερες ή μεγαλύτερες δυσκολίες κατά τη μετάβασή τους από την εφηβική ηλικία στην ενήλικη ζωή. Περνώντας από το ιδιωτικό περιβάλλον της οικογένειας, του σχολείου και της στενής παρέας φίλων στη δημόσια ζωή, οι νέοι καλούνται να αναλάβουν τα ηνία της προσωπικής τους ζωής, να δημιουργήσουν οικογένεια, να λάβουν μέρος στην ενήλικη εργασιακή κατάσταση και να εξασκήσουν τα πολιτικά τους δικαιώματα ώστε να συμβάλλουν στην ανάπτυξη και πρόοδο της ευρύτερης κοινωνίας. Η πορεία αυτή ενδέχεται να συμβαίνει ομαλά σε κάποιες περιπτώσεις, ενώ σε άλλες να επιμηκύνεται, όπως συμβαίνει σε πολλές ευρωπαϊκές, ασιατικές ή και αφρικανικές χώρες, ή ακπομη και να επισπεύδεται λόγω κοινωνικών αναταραχών και οικονομικών συγκυριών που δεν επιτρέπουν την επαρκή εκπαίδευση των νέων και τους ωθούν πρόωρα στην αγορά εργασίας (Kurtenbach, 2013: 1-3).

Σε κάθε περίπτωση ο βαθμός των δυσκολιών που συναντούν οι νέοι κατά τη διαδικασία ενηλικίωσής τους αποτελεί ένα μέτρο πρόβλεψης των μελλοντικών κοινωνικών προβλημάτων, όπως σημειώνει η Kurtenbach (2013: 1). Μάλιστα, σε όλον τον κόσμο οι περισσότερο περιθωριοποιημένοι και “αφανείς” νέοι ή όσοι βιώνουν τη μεγαλύτερη βία ή καταπίεση είναι εκείνοι που συμμετέχουν τελικά περισσότερο ενεργά στην κοινωνικά κινήματα που άπτονται των κοινωνικών τους προβλημάτων, αλλά και σε ευρύτερες κοινωνικές κινητοποιήσεις. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η νεανική κοινότητα LGBTQ για την υπεράσπιση των ομοφυλοφίλων (Costanza-Chock, 2012: 3). Μέσα σε αυτήν την παγκόσμια κατάσταση δηλαδή, πολλοί νέοι αναζητούν ακόμη τις ευκαιρίες που θα τους δώσουν τη δυνατότητα επιφέρουν μια κοινωνική αλλαγή έτσι όπως οι ίδιοι επιθυμούν και μπορούν.

Στις μέρες μας επικρατεί μια γενικότερη σύγχρονη κοινωνική αντίληψη η οποία χαρακτηρίζει τους νέους ως απαθείς πολίτες, αποξενωμένους από το κοινωνικό σύνολο και ενάντια ως προς αυτό. Σε αντίθεση με αυτήν την άποψη, οι νέοι συχνά ήταν και βρίσκονται ακόμη στην καρδιά και στην πρώτη γραμμή των κοινωνικών κινήματων, έστω και αν αυτό συμβαίνει σε μικρότερη κλίμακα από τις δεκαετίες του 1960-1980. Με μια ευρεία συμμετοχή σε πολλά κινήματα κάθε είδους (παγκόσμια κινήματα φύλου, αντιπολεμικά κινήματα για το περιβάλλον, τη μετανάστευση και τα ανθρώπινα δικαιώματα), οι νέοι συνεισφέρουν εδώ και πολλές δεκαετίες μέσα από την κινητοποίησή τους στη δημιουργία και τη διάδοση των κοινωνικών κινήματων. (Costanza-Chock, 2012: 1-2)

Ειδικότερα τα τελευταία χρόνια, η σταδιακή αποσύνδεση των κοινωνικών κινήματων από τα διάφορα πολιτικά κόμματα σχετίζεται άμεσα με τη συμβολή των νέων, ειδικά όσον αφορά τη χρήση των ΜΚΔ για την υποστήριξη της κινηματικής δράσης (Costanza-Chock, 2012: 3). Αυτό αντανακλά (όπως παρατηρήθηκε στη σημαντική μείωση της συμμετοχής των νέων στις εκλογές της Χιλής μεταξύ του 1988 και του 2009) μια δραστική μετάβαση της έννοια της πολιτότητας από έναν πολίτη ο οποίος εκτελεί απλώς του καθήκον του (dutiful citizen), σε έναν πολίτη ο οποίος αναζητά

μέσα από την πολιτική συμμετοχή την προσωπική του αυτοπραγμάτωση (self – actualizing citizen), κατεφεύγοντας ενίοτε και στη μη πεπατημένη οδό της ηλεκτρονικής πολιτικής έκφρασης. (Valenzuela κ. συν., 2012: 299-300)

Όπως τονίζει και ο Theocharis (2014: 8), οι νέοι επιθυμούν να συμμετέχουν σε μια δημοκρατικά οργανωμένη πολιτική ζωή. Ωστόσο, η αυξανόμενη απογοήτευση και η έλλειψη εμπιστοσύνης τους στα πολιτικά όργανα, που αποτυγχάνουν να ανταποκριθούν στις νεανικές ανάγκες και ανησυχίες, τους οδηγούν στην αναζήτηση νέων μορφών πολιτικής συμμετοχής, μακριά από τα παγιωμένα πολιτικά στερεότυπα. Στην πραγματικότητα, η πλειοψηφία των νέων δεν βασίζονται ούτε ως ή άλλως συνήθως σε εθνικούς οργανισμούς, πολιτικά κόμματα ή ακόμα και φοιτητικές οργανώσεις για την πολιτική τους κινητοποίηση. Κάθε άλλο, τείνουν να επηρεάζονται περισσότερο από τον στενό τους κύκλο, την οικογένεια και τους φίλους τους. (Costanza- Chock, 2012: 3)

Οι φίλοι συγκεκριμένα αποτελούν τη σημαντικότερη ομάδα πολιτικής επιρροής και κινητοποίησης στη νεανική ηλικία και για αυτόν τον λόγο όσοι νέοι ασχολούνται ενεργά με την πολιτική γνωρίζουν καλύτερα από κάθε άλλον πώς να επικοινωνήσουν βαθιά με τους συνομηλίκους τους ώστε να μοιραστούν τις δυναμικές τους ιδέες. Οι χώροι στους οποίους λαμβάνει χώρα αυτή η κινητοποίηση εμπεριέχει τη χρήση, το μοίρασμα αλλά και την κατασκευή τεχνολογικών και καλλιτεχνικών μέσων, όπως για παράδειγμα το ετήσιο Allied Media Conference του Detroit. (Costanza- Chock, 2012: 3).

Πράγματι, όπως διαφαίνεται από ψυχοκοινωνικές έρευνες σε όλον τον κόσμο, σχετικά με τη σύνδεση των νέων τεχνολογιών και της πολιτικής συμμετοχής, η ενασχόληση των νέων με το διαδίκτυο, τους ΙΚΔ και τα ΜΚΔ, όχι μονάχα δεν τους οδηγεί στην παραίτηση από την πολιτική κινητοποίηση αλλά αντίθετα, προσφέροντας τους την απαραίτητη πληροφόρηση για τα παγκόσμια γεγονότα, τους ωθεί στην ενασχόληση με τα κοινά (Valenzuela κ. συν., 2012: 300). Μάλιστα, όπως επισημαίνει και η Costanza-Chock (2012: 2), οι νέοι δε αρκούνται στη χρησιμοποίηση της εκάστοτε υπάρχουσας

τεχνολογίας για τη διάδοση της πληροφορίας αλλά προχωρούν στην αναζήτηση καινοτόμων πρωτοβουλιών όπως η δημιουργία ακουστικού, οπτικού και γραφικού υλικού. Ειδικότερα στη σύγχρονη εποχή, οι νέοι στρέφονται στις δυνατότητες του διαδικτύου και των ΙΚΔ για τη μετάδοση της πληροφορίας των κοινωνικών κινημάτων και την οργάνωση διαμαρτυριών, όπως συνέβη το 2006, όταν μαθητές Γυμνασίου και Λυκείου στις ΗΠΑ χρησιμοποίησαν τον ΙΚΔ του MySpace για να διοργανώσουν σχολικές πορείες για την υποστήριξη των μεταναστών ενάντια στον λογαριασμό Sensenbrenner (Costanza-Chock, 2012: 2).

Όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενη ενότητα, ο ρόλος της διαδικτυακής τεχνολογίας και των ΜΚΔ αποδεικνύεται ιδιαίτερα σημαντικός στην απήχηση των παγκόσμιων πολυπολιτισμικών κινημάτων στη νεολαία (Kavada, 2003: 3). Όσον αφορά ειδικότερα τους ΙΚΔ, αυτοί χρησιμεύουν καθημερινά ως το μέσο με το οποίο οι νέοι σε έναν τόπο έρχονται σε επαφή με πολλούς άλλους νέους ανθρώπους σε όλον τον κόσμο, τόσο σε διαπροσωπικό όσο και σε ομαδικό επίπεδο διαμορφώνοντας την ατομική και συλλογική τους ταυτότητα και διοργανώνοντας κινητοποιήσεις και διαμαρτυρίες.

Έτσι, οι ΙΚΔ βοηθούν στην καλλιέργεια σχέσεων και στη διακίνηση της πληροφορίας μεταξύ πολλών διαφορετικών νεανικών πολιτικών ομάδων και κοινωνικών κινημάτων από όλον τον κόσμο. Πρωτίστως όμως, μέσα από τους ΙΚΔ, οι νέοι αναπτύσσουν μια κοινωνική αλληλεπίδραση με άτομα του στενού του περιβάλλοντος με αποτέλεσμα να ενημερώνονται για τις απόψεις και τους προβληματισμούς των άλλων όπως και για πολλά διαφορετικά συλλογικά θέματα. Το γεγονός αυτό ενισχύει την πρότερη σχέση των νέων με τα ΜΚΔ και τους ΙΚΔ. (Valenzuela κ. Συν., 2012: 300)

Κεφάλαιο 3

Περιπτώσεις εφαρμογής

σε όλο τον κόσμο

Εάν η παρακολούθηση, η λογοκρισία και η προπαγάνδα είναι οι τρεις πυλώνες του αυταρχισμού, η πληροφόρηση, η οργάνωση και η κινητοποίηση είναι οι απέναντι πυλώνες της δύναμης του πολίτη.

Zeynep Tufeksi, Review of Evgeny Morozov's book: The Net Delusion

3.1 Η Αραβική Άνοιξη

Στις αρχές του 2011, στην Τυνησία και την Αίγυπτο, ξεκίνησε το κοινωνικό κίνημα της Αραβικής Άνοιξης, με μαζικές κινητοποιήσεις στις δύο χώρες που οδήγησαν στην ανατροπή των δύο αντίστοιχων κυβερνήσεων και σε μία κοινωνική αναταραχή στην ευρύτερη περιοχή, με κατάληξη δύο εμφύλιους πολέμους, έναν στη Λιβύη και έναν στη Συρία (Van Niekerk και Maharaj, 2013: 1164-1165). Αρχικά, στις 17 Δεκεμβρίου 2010 ξέσπασε η επανάσταση στην Τυνησία που οδήγησε στην πτώση του προέδρου Zine el Abidine Ben. Η επιτυχία του κινήματος στην Τυνησία και το κοινό πολιτισμικό, θρησκευτικό και πολιτικό υπόβαθρο των δύο χωρών επηρέασε την εμφάνιση έντονων πολιτικών κινητοποιήσεων στην Αίγυπτο λίγες μέρες μόνο μετά. Επί 18 συνεχόμενες ημέρες, μεταξύ της 25^{ης} Ιανουαρίου και της 11^{ης} Φεβρουαρίου, οι δρόμοι της Αιγύπτου πλημμύρισαν διαδηλωτές που διαμαρτύρονταν ενάντια στο τριακονταετές δικτατορικό καθεστώς της χώρας υπό την εξουσία του προέδρου Hosni Mubarak. (Eltanaway και Weist, 2011: 1210, 1212)

Τα ΜΚΔ, ως μέσο μαζικής πολιτικής επιρροής, κατείχαν πολύ σημαντικό ρόλο στην πορεία των εξελίξεων του κινήματος. Η σημασία τους ωστόσο είναι άμεσα συνυφασμένη με το κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο εκείνης της εποχής, μέσα στο οποίο δημιουργήθηκαν οι συνθήκες ανάπτυξης του κοινωνικού κινήματος. (Van Niekerk και Maharaj, 2013: 1164-1165) Όπως αναφέρει ο Fuchs (2012: 389), “η εξέγερση στην Αίγυπτο ήταν μια επανάσταση ενάντια στις πολυδιάστατες αδικίες του καπιταλισμού”. Η χώρα, οργανωμένη πάνω σε έναν έντονο ταξικό

διαχωρισμό του πληθυσμού, μαστιζόταν από εικοσαετή συνεχή μείωση των μισθών, μεγάλη οικονομική και κοινωνική ανισότητα, υψηλά ποσοστά αναλφαβητισμού ενώ ο εκσυγχρονισμός ερχόταν σε σύγκρουση με την Ισλαμική παράδοση (Fuchs, 2012: 389). Εκτός από την αυξημένη φτώχεια, το καθεστώς είχε επιβάλει ισχυρή καταστολή και καταπίεση στερώντας από τους πολίτες όχι μόνο τη διοργάνωση διαμαρτυριών αλλά σχεδόν κάθε είδους πολιτική συμμετοχή ή ελευθερία λόγου. Συνάμα, το εκλογικό σύστημα λειτουργούσε πλήρως αδιαφανώς, οι κυβερνητικές διαδικασίες διέπονταν από διαφθορά ενώ τα μέσα ενημέρωσης βρίσκονταν υπό ασφυκτική λογοκρισία. (Eltanaway και Weist, 2011: 1210-1211).

Επομένως, όπως σε κάθε πολύπλοκο κοινωνικό σύστημα, έτσι και στη διάρκεια αυτών των πολιτικών και κοινωνικών αναταραχών, τα ΜΚΔ δεν αποτέλεσαν από μόνα τους τον μοναδικό παράγοντα υποκίνησης του κοινωνικού κινήματος, αλλά χρησιμοποιήθηκαν αποτελεσματικά για τη διάδοση και διευκόλυνση της οργάνωσης των κινητοποιήσεων. (Van Niekerk και Maharaj, 2013: 1164-1165, 1176-1177). Η συμβολή τους είχε ήδη διαφανεί από τη συνεχή διαδικτυακή επικοινωνία ανάμεσα σε ακτιβιστές της Τυνησίας, οι οποίοι βρίσκονταν εν μέσω αναταραχών, και εκείνων της Αιγύπτου, οι οποίοι προετοίμαζαν την αιγυπτιακή εξέγερση και αναμετέδιδαν τις πληροφορίες γύρω από τα γεγονότα της Τυνησίας στον λαό της Αιγύπτου με στόχο την ενθάρρυνση και την κοινωνική και πολιτική αφύπνιση. Αλλά και πριν από αυτό, ήδη από το καλοκαίρι του 2010, νέοι ακτιβιστές με τεχνολογικές γνώσεις δημιουργούσαν blogs, σελίδες και ομάδες συζητήσεων στο Facebook και λογαριασμούς στο Twitter, μέσα από τους οποίους ενθάρρυναν την πολιτική συμμετοχή και τη δημιουργία διαλόγου πάνω σε σημαντικά κοινωνικά και πολιτικά γεγονότα, όπως η δολοφονία τον Ιούνιο του 2010 του Khalid Said από Αιγύπτιους αστυνομικούς που προκάλεσε τη λαϊκή οργή. (Eltanaway και Weist, 2011: 1213-1214).

Στην Αίγυπτο, σε μια προσπάθεια να αναπτυχθεί κοινωνικά και οικονομικά η χώρα, η κυβέρνηση είχε προωθήσει την επένδυση στα εθνικά πληροφοριακά τεχνολογικά συστήματα. Ως εκ τούτου, η χρήση των ΙΚΔ και

των ΜΚΔ γινόταν σε μεγάλη κλίμακα από τους πολίτες. (Eltanaway και Weist, 2011: 1212-1213) Το 2011 το ποσοστό των Τυνησίων που ενημερώνονταν από τα ΜΚΔ ήταν 94% ενώ για τους Αιγύπτιους το ίδιο ποσοστό ανερχόταν σε 88%. Επίσης, το γεγονός ότι σε κάποιες περιοχές (ή και ολόκληρα κράτη του αραβικού κόσμου) η παροχή Ίντερνετ είναι πολύ χαμηλή αντισταθμίστηκε από την αλυσιδωτή διάδοση του περιεχομένου των ΜΚΔ από στόμα σε στόμα. Αυτό ενισχύει την άποψη ότι οι επαναστάσεις δημιουργούνται και οργανώνονται ευκολότερα στον πραγματικό κόσμο, το διαδίκτυο όμως μπορεί, εκτός από μέσο διαμόρφωσης μιας συλλογικής συνείδησης, να αποτελέσει σημαντικό εργαλείο διάδοσης και επιτάχυνσης των διαδικασιών κινητοποίησης. (Storck, 2011: 5, 26, 34). Παρ' όλα αυτά δεν είναι βέβαιο πως αυτό θα ήταν το ίδιο εφικτό χωρίς την ύπαρξη και των παραδοσιακών μέσων ενημέρωσης (Aday και συν., 2012: 18).

Οι περισσότεροι τεχνολογικά κατηρητισμένοι πολίτες ήταν εκείνοι που πρωτοστάτησαν στη χρησιμοποίηση του διαδικτύου για τη δημιουργία blogs, σελίδων στο Facebook και λογαριασμών στο Twitter κατά τη διάρκεια των κινητοποιήσεων. (Eltanaway και Weist, 2011: 1212-1213) Αυτό εξηγεί ίσως σε κάποιον βαθμό και τη μεγάλη ανάμιξη των νέων στην εξέγερση. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά η Retta (2013: 8-9), οι πολίτες που δραστηριοποιήθηκαν στην Αραβική Άνοιξη προέρχονταν από όλο το ηλικιακό φάσμα. Ωστόσο, εκείνοι που αναμιχθήκαν περισσότερο στη χρήση των ΜΚΔ κατά την εξέγερση ήταν οι νέοι με ένα ποσοστό 75% στην Αίγυπτο και 73% στην Τυνησία. Η αναλογία ανδρών και γυναικών καταδεικνύει τα ΜΚΔ ως ένα μέσο που προωθεί την ισότητα των δύο φύλων, όσον αφορά την πολιτική συμμετοχή, καθώς πολλές γυναίκες αψηφώντας τα παραδοσιακά στερεότυπα έλαβαν θέση στον πολιτικό διάλογο στο διαδίκτυο. (Retta, 2013: 8-9)

Τα blogs και οι σελίδες που δημιουργήθηκαν στο Facebook κατά τη διάρκεια της εξέγερσης της Αραβικής Άνοιξης, εκτός από την ενθάρρυνση και την ενότητα που προσέφεραν στους ακτιβιστές, υπήρξαν και πολύτιμα πρακτικά εργαλεία διοργάνωσης των κινητοποιήσεων. Οι ακτιβιστές της Τυνησίας έχοντας την πρότερη γνώση των δικών τους κινητοποιήσεων

δημοσίευαν μέσω των ΜΚΔ χρήσιμες συμβουλές για την διοργάνωση ασφαλών διαμαρτυριών στη διάρκεια της νύχτας, την αντιμετώπιση των επιπτώσεων των δακρυγόνων, τη διάδοση πληροφοριών μέσα από το διαδίκτυο ενώ τους προέτρεπαν να μην επιλέγουν επιχειρήσεις αυτοκτονίας ως μέσο παρέμβασης. (Eltanaway και Weist, 2011: 1214-1215)

Πολλοί διαδηλωτές αντί να χρησιμοποιήσουν fax ή κινητό τηλέφωνο αναρτούσαν μηνύματα έκτακτης ανάγκης στους ΙΚΔ προς αναζήτηση βοήθειας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο Αιγύπτιος δημοσιογράφος Mohamed Abdelfattah, του οποίου οι λεπτό προς λεπτό αναρτήσεις του στο Twitter, που φαίνονται μεταφρασμένες παρακάτω, δημοσιεύθηκαν στην εφημερίδα *Guardian* (Eltanaway και Weist, 2011: 1215):

@mfatta7 Δακρυγόνα

@mfatta7 Πνίγομαι

@mfatta7 Έχουμε παγιδευτεί μέσα σε ένα κτίριο

@mfatta7 Θωρακισμένα οχήματα απ' έξω

@mfatta7 Βοήθεια, ασφυκτιούμε

@mfatta7 Θα με συλλάβουν

@mfatta7 Βοήθεια !!!

@mfatta7 Με συνέλαβαν

@mfatta7 Με έχουν χτυπήσει πολύ

Μηνύματα τέτοιου είδους τράβηξαν την παγκόσμια προσοχή τόσο γύρω από την επανάσταση όσο και γύρω από τις τακτικές καταστολής και εκφοβισμού της αιγυπτιακή κυβέρνησης και αυτός ήταν και έναν από τους βασικούς στόχους των διαδηλωτών. Οι αναρτήσεις τους στα ΜΚΔ και στους ΙΚΔ εσώκλειαν πληθώρα εικόνων και βίντεο από τις διαδηλώσεις και τις πορείες, κρατώντας έτσι ενημερωμένους ανθρώπους σε όλον τον κόσμο αλλά και τα διεθνή μέσα ενημέρωσης. Αυτό ταυτοποιεί για μία ακόμη φορά τα ΜΚΔ ως μέσο (resource) παγκόσμιας κινητοποίησης και ενημέρωσης, στην οποία μάλιστα πρωτοστάτησαν απλοί πολίτες αναλαμβάνοντας τον ρόλο του ερασιτέχνη δημοσιογράφου. (Eltanaway και Weist, 2011: 1215)

Η αυθεντία του επαγγελματία δημοσιογράφου καταρρίφτηκε και αναδύθηκε μια νέας μορφή δημοσιογραφία που βασίζεται στη συνεχή αναδημιουργία του υλικού μέσα από την αλληλεπίδραση και τον διάλογο (Skinner, 2011: 5). Η διαδικασία αυτή έδωσε την ευκαιρία και τη δυνατότητα στους διαδηλωτές να εξιστορήσουν και να παρουσιάσουν τα γεγονότα μέσα από τη δική τους προσωπική βιωματική οπτική, συγκινώντας την παγκόσμια κοινότητα (Storck, 2011: 27). Πολλοί από αυτούς έγιναν προσωπικά παγκοσμίως γνωστοί μέσα από το ενδιαφέρον των διεθνών ΜΜΕ για τη δράση τους (Aday και συν., 2012: 9).

Τόσο στην Τυνησία όσο και στην Αίγυπτο οι κυβερνήσεις προέβησαν σε ανεπιτυχείς προσπάθειες λογοκρισίας και απενεργοποίησης των μέσων ηλεκτρονικής επικοινωνίας. Στην Τυνησία, οι αρχές προσπάθησαν να παραβιάσουν ή να απενεργοποιήσουν λογαριασμούς χρηστών του Facebook, οι οποίοι θεωρούνταν ως υποκινητές της κοινωνικής αναταραχής. Αντίστοιχα, στην Αίγυπτο σημειώθηκε μια γενικευμένη απόπειρα να τεθούν εκτός λειτουργίας από το καθεστώς του Mubarak όλες οι υπηρεσίες του διαδικτύου και της κινητής τηλεφωνίας στις 28 Ιανουαρίου 2011 (Eltanaway και Weist, 2011: 1216). Όπως αναφέρει ο Theocharis (2012: 36), το γεγονός αυτό αποτελεί μια ένδειξη του πως η χρήση των ΜΚΔ μπορεί να γίνει τελικά υπαίτια για την άρση της ελευθερίας του διαδικτύου και την παρεμπόδιση κάθε επικοινωνίας μέσω αυτού. Ωστόσο, η μαζική λογοκρισία έφερε το αντίθετο αποτέλεσμα οδηγώντας τους πολίτες στην αναζήτηση εναλλακτικών τρόπων ηλεκτρονικής επικοινωνίας και ενημέρωσης, με τους ΙΚΔ στο επίκεντρο. (Van Niekerk και Maharaj, 2013: 1164-1165).

Όπως παρουσιάζουν οι Eltanaway και Weist (2011: 1216), οι ακτιβιστές χρησιμοποίησαν απομακρυσμένους διακομιστές μεσολάβησης, proxy servers, ή απευθύνθηκαν σε αλληλέγγυους ακτιβιστές παγκοσμίως για να αποστείλουν μηνύματα. Επίσης, με τη βοήθεια μηχανικών της Google και της Twitter, οι πολίτες είχαν τη δυνατότητα με την αποστολή ενός μηνύματος της κινητής τηλεφωνίας να αναρτούν πληροφορίες στον ιστότοπο του Twitter, σε μια πρωτοβουλία που έλαβε το όνομα “speak to

tweet” (Eltanaway και Weist, 2011: 1216). Πάντως, αν και σε άλλες βορειοαφρικανικές χώρες οι πολίτες επιχείρησαν να προάγουν τα ΜΚΔ ως μέσα πολιτικής κινητοποίησης η προσπάθειά τους δεν ευδοκίμησε δεδομένης και της επιτυχημένης κίνησης των κυβερνήσεων να παρεμποδίσουν προληπτικά τη λειτουργία των εν λόγω μέσων, σε αντίθεση με ό,τι συνέβη στην Αραβική Άνοιξη (Van Niekerk και Maharaj, 2013: 1164-1165, 1175-1176).

Όπως αναφέρουν χαρακτηριστικά οι Allagui και Kuebler (2011: 1435), η σημασία της Αραβικής Άνοιξης έγκειται σημαντικά στο ότι ανέδειξε ως κέντρο δύναμης μιας εξέγερσης τη δικτύωση ξεφεύγοντας από το ηγετικό μοντέλο της Ρώσικης Επανάστασης ή τον ρόλο της λαϊκής βούληση της Γαλλικής Επανάστασης. Σε αυτόν τον νέο τρόπο εξέγερσης άνθρωποι που προέρχονται από μικρές, απομακρυσμένες γεωγραφικά και κοινωνικά ομάδες, δεν γνωρίζονται και δεν έχουν πρότερες ισχυρές σχέσεις, αλλά αντίθετα ενώνονται με ασθενείς δεσμούς, μπορούν να έρθουν κοντά και να πραγματοποιήσουν μία ισχυρή συλλογική δράση. (Storck, 2011: 18-19)

3.2 Occupy Wall Street

Το κοινωνικό κίνημα Occupy Wall Street (OWS) ξεκίνησε στις 17 Σεπτεμβρίου 2011, στην κάτω περιοχή του Μανχάταν της Νέας Υόρκης, από περίπου 2000 διαδηλωτές, οι οποίοι κατέλαβαν στο κοντινό Zuccotti Park μέχρι τις 15 Νοεμβρίου, όταν και εκδιώχθηκαν από την αστυνομία και το πάρκο εκκενώθηκε. Αν και τυπικά δημόσιος χώρος το πάρκο βρισκόταν στην ιδιοκτησία ιδιωτών. (Milkman και συν., 2013: 1) Έτσι, η κατάληψη του μπορεί να θεωρηθεί ως μια πρώτη συμβολική κίνηση κατά του καπιταλισμού και των εταιρειών που κατείχαν το πάρκο (Clark, 2012: 16).

Η επέκταση της δράσης του κινήματος υπήρξε πολύ γρήγορη και εξαπλώθηκε σε όλον τον κόσμο χάρη στα ΜΚΔ και στους ΙΚΔ. Μέσα σε έναν μόλις μήνα από την έναρξή του διαδηλώσεις αλληλεγγύης οργανώνονταν και πραγματοποιούνταν σε 951 πόλεις σε 82 χώρες παγκοσμίως (Milkman

και συν., 2013: 1). Τα συνθήματα “Occupy Oakland”, “Occupy Chicago”, “Occupy London”, “Occupy Rome” και άλλα παρόμοια, που επικράτησαν σε πολλές πόλεις των ΗΠΑ και άλλων χωρών, είναι χαρακτηριστικά της δημιουργίας του διεθνούς Occupy κινήματος (Clark, 2012: 16). Η ιδέα εξαπλώθηκε επίσης στην Αφρική, στην Ασία και στην Αυστραλία από τους νεότερους κυρίως διαδηλωτές, οι οποίοι στράφηκαν στα ΜΚΔ για να μεταδώσουν παγκοσμίως το μήνυμα του κινήματος (Earle, 2012: 4).

Αν και το κίνημα OWS έμοιαζε αυθόρμητο στη γέννηση του, στην πραγματικότητα διοργανώθηκε προσεκτικά από πολιτικά έμπειρους ακτιβιστές εμπνευσμένους από την Αραβική Άνοιξη (Milkman και συν., 2013: 2,5). Οι σημαντικότεροι από αυτούς ήταν οι Καναδοί ακτιβιστές Abdusters και οι Kale Lasn και Micah White (Clark, 2012: 17). Στη συνέχεια, το κίνημα διευρύνθηκε με πολλούς νέους ακτιβιστές οι οποίοι, χωρίς να έχουν συχνά κάποια πρότερη συλλογική δράση, δημιούργησαν ένα νέο δίκτυο κινητοποίησης, που παρέμεινε και μετά τη λήξη της κατάληψης του πάρκου και έθεσε τις βάσεις για έναν νέο πολιτικό διάλογο στις ΗΠΑ. (Milkman και συν., 2013: 2) Η οργάνωση του κινήματος βασίστηκε ως επί το πλείστον στη δικτύωση με τη συνδρομή των ΜΚΔ, τα οποία, ενισχύοντας του υπάρχοντες κοινωνικούς δεσμούς που προϋπήρχαν εκτός διαδικτύου, έφερναν στο πάρκο ανθρώπους που ήταν μεταξύ τους φίλοι, συγγενείς ή γνωστοί (Calhoun, 2013: 13).

Οι παράγοντες που οδήγησαν στη δημιουργία του κινήματος OWS ήταν η αγανάκτηση των πολιτών των ΗΠΑ σχετικά με την ακραία οικονομική ανισότητα στη χώρα και την άδικη κατανομή του πλούτου που συνέχιζε να υφίσταται ακόμη και μετά από τα τέσσερα χρόνια της οικονομικής κρίσης που ξέσπασε στις ΗΠΑ το 2008 (Clark, 2012: 17). Η οικονομική σύγκριση του 1% του πληθυσμού με τον μεγαλύτερο πλούτο με το υπόλοιπο 99% αποτέλεσε τη σπίθα έναρξης των διαμαρτυριών, φέρνοντας με έναν παράδοξα έντονο τρόπο στο προσκήνιο της σύγχρονης πολιτικής ιστορίας την έννοια της κοινωνικής τάξης ως στοιχείο ενός κοινωνικού κινήματος (Milkman και συν., 2013: 2). Ωστόσο, το κίνημα OWS ξέφυγε από τα πλαίσια της παραδοσιακής Αριστεράς και την έννοια της

συμμετοχικής δημοκρατίας και των αντίστοιχων διαδικασιών και προχώρησε στην έκφραση περισσότερο ριζοσπαστικών απόψεων, γεφυρώνοντας σε κάποιον βαθμό την ευρύτερη κοινωνία με πολιτικές ομάδες όπως οι αναρχικοί (Earle, 2012: 14-15).

Τα ΜΚΔ έδωσαν σαφώς ώθηση στην αρχικά μικρής εμβέλειας γνωστοποίηση των γεγονότων (Milkman και συν., 2013: 1). Αν και το κίνημα είχε τα δικά του παραδοσιακά μέσα ενημέρωσης όπως μία ιστοσελίδα, ένα blog και μία εφημερίδα, τα ΜΚΔ, και ειδικά το Facebook και το Twitter, συνέβαλαν σημαντικά στη διάδοση των ειδήσεων και στην αύξηση της απήχησης του κινήματος (Negus, 2012: 9, 36). Η έρευνα των Haimson και Cartagena (2013: 734) κατέδειξε ότι η ένταση της χρήσης του Twitter κινούταν αναλογικά με την ένταση των γεγονότων και ταυτιζόταν με τις χρονικές στιγμές των μεγάλων διαδηλώσεων.

Επίσης, όσο οι πολίτες μάθαιναν περισσότερα για το κίνημα τόσο περισσότερο χρησιμοποιούσαν τα ΜΚΔ για την περαιτέρω ενημέρωσή τους. Αλλά και αντίθετα, η ενθάρρυνση που προσφέρει σε κάποιους ανθρώπους η σύνδεση στα ΜΚΔ και τους ΙΚΔ για ενεργητική παραγωγή περιεχομένου στο διαδίκτυο επεκτάθηκε εκτός διαδικτύου και μετουσιώθηκε σε μια επιθυμία για πραγματική συμμετοχή στα κινηματικά γεγονότα. Οι άνθρωποι που ενημερώνονταν από το διαδίκτυο για τα γεγονότα πήγαιναν στο κατειλημμένο πάρκο για να δουν ιδίως όμμασι τις δράσεις, να συμμετάσχουν σε αυτές και να εξελιχθούν πολιτικά. (Clark, 2012: 17, 36, 39-40)

Όπως και στα άλλα αντίστοιχα κινήματα που αναφέρονται σε αυτή την εργασία, οι συμμετέχοντες αναρτούσαν φωτογραφίες και βίντεο στα ΜΚΔ για όσους δεν βρίσκονταν εκεί. (Clark, 2012: 40) Έτσι, σημαντική υπήρξε και η σύνδεση μεταξύ των ΜΚΔ και της παραδοσιακής δημοσιογραφίας. Απ' τη μία τα παραδοσιακά μέσα συνέχιζαν να αποτελούν τη βασική πηγή ενημέρωσης του ευρύ κοινού σε αντίθεση με τα ΜΚΔ, που απευθύνονταν στους οικείους του κινήματος (Calhoun, 2013: 8). Από την άλλη, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Clark (2012: 37-38), πολλοί δημοσιογράφοι ανέτρεχαν στα ΜΚΔ ώστε να διασταυρώσουν γρήγορα και

εύκολα την εγκυρότητα ειδήσεων και πληροφοριών ενώ την ίδια τακτική ακολούθησαν και πολλοί πολίτες που αντικατέστησαν τον παραδοσιακό τύπο με την ενημέρωση μέσω διαδικτύου. Η ελεύθερη διακίνηση πληροφορίας μέσω διαδικτύου βρέθηκε σε αντιπαράθεση με τα παραδοσιακά μέσα ενημέρωσης, που ακόμη και εδώ δεν μπόρεσαν να ξεπεράσουν κάθε μεροληπτικό πλαίσιο (framing) και να μεταδώσουν απρόσκοπτα τις ειδήσεις (Clark, 2012: 45).

Όπως παρουσιάζει λεπτομερώς ο Clark (2012: 47-53), ένα σημαντικό γεγονός που έλαβε χώρα στην αρχή του κινήματος OWS καταδεικνύει τόσο την προκατάληψη και τη μεροληψία των παραδοσιακών ΜΜΕ όσο και τη σχέση τους με τα ΜΚΑ. Την 1^η Οκτωβρίου 2011 οι διαδηλωτές πραγματοποίησαν μια ειρηνική πορεία από το πάρκο Zuccotti έως την πολύ κοντινή γέφυρα του Brooklyn. Η πορεία τράβηξε το ενδιαφέρον τόσο των χρηστών των ΜΚΑ όσο και των παραδοσιακών ΜΜΕ εξαιτίας της βίαιης καταστολής και λήξης της από την αστυνομία της Νέας Υόρκης, η οποία κατέφυγε στην τακτική του kettling, που είναι ο εγκλωβισμός των διαδηλωτών σε έναν πολύ μικρό χώρο δίχως τη δυνατότητα διαφυγής.

Κατά την άφιξη των διαδηλωτών στη γέφυρα ορισμένοι από αυτούς προχώρησαν μέσα στις λωρίδες κυκλοφορίας παρεμποδίζοντας την κυκλοφορία και η παρέμβαση της αστυνομίας υπήρξε βίαιη και άμεση με αποτέλεσμα τη σύλληψη 700 ατόμων. Οι δύο συνεντεύξεις που πήρε ο Clark (2012: 48-49) από έναν ακτιβιστή και έναν αστυνομικό εξιστορούν την κατάσταση από δύο διαμετρικά αντίθετες οπτικές. Σύμφωνα με τον αστυνομικό, οι διαδηλωτές παράκουσαν τη συμβουλή της αστυνομίας να μην εισχωρήσουν στη γέφυρα, γεγονός που θεωρήθηκε άκρως επικίνδυνο και οδήγησε στην αστυνομική παρέμβαση. Ο ερωτηθείς ακτιβιστής ισχυρίζεται αντίθετα ότι η αστυνομία έσπρωχνε και καθοδηγούσε τους διαδηλωτές προς τη γέφυρα περιορίζοντας τον χώρο κίνησής τους, μέχρις ότου η γέφυρα να είναι το μόνο μέρος όπου μπορούσαν να κινηθούν με στόχο την παγίδευση και σύλληψή τους.

Μπορεί η ιστορία να έχει όντως δύο πλευρές, η δυνατότητα όμως των διαδηλωτών να τραβήξουν με την κάμερα του κινητού τους τηλεφώνου

οκηνές από τα βίαια γεγονότα στη γέφυρα του Brookly και να τα αναρτήσουν σε ιστοτόπους όπως το Facebook και το Youtube αποδείχθηκε εξαιρετικής σημασίας, ειδικά στο πως περιέγραψαν τα παραδοσιακά ΜΜΕ τα γεγονότα αυτά. Ένα πραγματικά αξιοσημείωτο και χαρακτηριστικό παράδειγμα πλαισιοποίησης (framing) των γεγονότων αποτελεί η εφημερίδα New York Times, η οποία μέσα σε μόλις 20 λεπτά της ώρας έκανε μία πλήρη μεταστροφή στην απεικόνιση των γεγονότων αναρτώντας την ίδια πληροφορίες με δύο διαφορετικούς τρόπους. (Clark, 2012: 47-49)

Συγκεκριμένα, όπως απεικονίζεται και στην παρακάτω εικόνα, η εφημερίδα αρχικά ανέφερε μεν πως οι συλλήψεις ήταν δεκάδες, αποκάλυψε όμως εμμέσως την επικίνδυνη τακτική της αστυνομίας να εγκλωβίσει τους διαδηλωτές στη γέφυρα. Λίγη ώρα αργότερα ανήρτησε την πραγματική τάξη μεγέθους των συλλήψεων και την πραγματική ένταση του βίαιου κλίματος καταδεικνύοντας όμως ως υπαίτιους τους διαδηλωτές και επομένως δικαιολογώντας έμμεσα τη στάση της αστυνομίας. Το συμβάν δεν πέρασε απαρατήρητο και πολύ γρήγορα διαδόθηκε μέσω τον ΜΚΔ με αυτήν την εικόνα προς παραδειγματισμό της εφημερίδας και με στόχο την αφύπνιση των πολιτών που ενημερώνονταν από αυτήν και τη διαμόρφωση της κοινής γνώμης. (Clark, 2012: 50-52, 54)

Σχήμα 3-1: “Χρειάζονται μόνο 20 λεπτά για τη μετατόπιση της ευθύνης” Δύο διαφορετικές περιγραφές των γεγονότων στη γέφυρα του Brooklyn από την εφημερίδα New York Times (Clark, 2012: 50).

Μία αρνητική ίσως συνέπεια που θα μπορούσε να θεωρηθεί πως επέφεραν τα ΜΚΔ στο κοινωνικό κίνημα OWS είναι ο μεγάλος βαθμός εισροής σε αυτό ολοένα και περισσότερων και άγνωστων μεταξύ τους ατόμων με πολλά διαφορετικά πολιτικά και κοινωνικά υπόβαθρα. Ως αποτέλεσμα, το αρχικό μήνυμα του κινήματος άρχισε σταδιακά να διευρύνεται και να αλλοιώνεται καθώς στην αντικαπιταλιστική ιδέα προστέθηκαν πολλά νέα αιτήματα όπως η μείωση της στρατιωτικής δύναμης ή η προστασία του περιβάλλοντος. Έτσι το κίνημα κέρδισε πολλούς αλληλέγγυους συμμετέχοντες με τίμημα όμως να χάσει τον προσανατολισμό του, γεγονός που ίσως οδήγησε σε κάποιο βαθμό στην αποδυνάμωσή του. (Clark, 2012: 57)

3.3 Οι φοιτητικές καταλήψεις στην Αγγλία

Ένα παράδειγμα κοινωνικού κινήματος στο οποίο συμμετείχαν σε συντριπτική πλειοψηφία οι νέοι είναι το κίνημα των φοιτητικών καταλήψεων στην Αγγλία που ξεκίνησε το φθινόπωρο του 2010. Οι περισσότεροι νέοι που συμμετείχαν στο κίνημα ήταν φοιτητές πανεπιστημιακής εκπαίδευσης και είχαν μεγάλη εξοικείωση με το διαδίκτυο και τις σύγχρονες ηλεκτρονικές υπηρεσίες επικοινωνίας, γεγονός που συνδέεται με μια αυξημένη πολιτική επαγρύπνηση (Theocharis, 2012α: 172). Εναντιωμένοι στις μεγάλες περικοπές στην εκπαίδευση από την αγγλική κυβέρνηση και την αύξηση των διδάκτρων, οι φοιτητές, που προέρχονταν από 35 πανεπιστήμια της χώρας, οργάνωσαν ένα ειρηνικό κοινωνικό κίνημα, το οποίο βασίστηκε κυρίως στην κατάληψη κτιρίων και τη μεγάλη ανταλλαγή πληροφοριών μέσω της ηλεκτρονικής τεχνολογίας και του διαδικτύου. Το κίνημα δεν στηρίχθηκε σε κάποιο άκαμπτο ηγετικό μοντέλο αλλά αναπτύχθηκε μέσω οριζόντιων διαδικασιών επικοινωνίας και δικτυακής οργάνωσης (Theocharis, 2012β: 36, 50).

Τα κοινωνικά δίκτυα που δημιουργήθηκαν με βάση τις καταλήψεις ήταν ως επί το πλείστον μικρά και όχι εντελώς πλήρως συνδεδεμένα μεταξύ τους οργανωμένα με έναν ευέλικτο τρόπο αλληλεπίδρασης, στον οποίο συνετέλεσαν και τα ΜΚΑ. Η χρήση των ΜΚΑ διευκόλυνε την πραγματοποίηση των δράσεων μειώνοντας σε πολύ μεγάλο βαθμό τον απαιτούμενο χρόνο οργάνωσής τους. Σε αντίθεση με τις ώρες που χρειαζόνταν πρωτίτερα για τη διοργάνωση μιας διαμαρτυρίας τώρα αρκούσαν μονάχα μερικά λεπτά. Αυτό ευνόησε ιδιαίτερα την ανάπτυξη ξαφνικών και οποραδικών κινηματικών πρωτοβουλιών και βοήθησε στη συμμετοχή πολλών ατόμων σε αυτές, μειώνοντας επιπλέον το κόστος και τη δυσκολία της συμμετοχής αυτής. (Theocharis, 2012β: 40)

Τα ηλεκτρονικά μέσα και οι τακτικές που χρησιμοποιήθηκαν από τους φοιτητές ήταν πολλών ειδών, καθώς οι ακτιβιστές είχαν τις απαραίτητες τεχνολογικές γνώσεις για να διευρύνουν την ηλεκτρονική φάρετρα τους. Μαζί με τους σύγχρονους ΙΚΑ χρησιμοποιήθηκαν και

παλαιότερες ιστοσελίδες και φυσικά κινητά τηλέφωνα τελευταίας τεχνολογίας (smartphones). (Theocharis, 2012α: 179) Από τους περισσότερο δημοφιλείς ΙΚΔ εκείνος που χρησιμοποιήθηκε περισσότερο από όλους ήταν το Twitter, καθώς η φύση της λειτουργίας και των αναρτήσεων (tweets) του, που περιορίζονται σε 140 χαρακτήρες, έδινε τη δυνατότητα στους φοιτητές να αναρτούν πληροφορίες άμεσα από το πεδίο των διαδηλώσεων. Οι πληροφορίες αυτές αναδημοσιεύονταν (retweet) στη συνέχεια διαρκώς και γρήγορα εξαπλώνοντουσαν μέσα στο δίκτυο ενημέρωσης. (Theocharis, 2012β: 41-42, 51)

Χαρακτηριστικό της δημοτικότητας του ιστοτόπου ήταν το γεγονός ότι μέχρι τις 9 Δεκεμβρίου 2010 και οι 38 καταλήψεις πανεπιστημίων είχαν δημιουργήσει έναν λογαριασμό στο Twitter, από τον οποίο ενημερωνόντουσαν ακόμη και μεγάλα παραδοσιακά μέσα ενημέρωσης όπως οι εφημερίδες The Guardian, The Economist και The Times. Μέσα από τις σελίδες των λογαριασμών τους, οι ακτιβιστές των καταλήψεων καλούσαν επίσης ολοένα και περισσότερα μέλη από όλη τη χώρα να συμμετάσχουν σε διάφορες μορφές δράσεων τόσο παραδοσιακών όπως διαδηλώσεις στους δρόμους όσο και εναλλακτικών όπως η ηλεκτρονική συλλογή χρημάτων για τους σκοπούς του κινήματος. (Theocharis, 2012β: 41-42, 51)

Ίσως στην Αγγλία του δυτικού πολιτισμού η λογοκρισία να μην είναι τόσο έντονη όσο αυτήν στην Αίγυπτο ή την Τυνησία της Αραβικής Άνοιξης (Theocharis, 2012β: 36). Ωστόσο η δήλωση του Άγγλου πρωθυπουργού David Cameron ότι “θα κάνει οτιδήποτε χρειαστεί για να σταματήσει τις ταραχές, ακόμη και να απαγορεύσει τη χρήση των ΙΚΔ, συμπεριλαμβανομένων των Facebook και Twitter, αποδεικνύει πως τα ΜΚΔ μπορούν να μετατραπούν από τις κυβερνήσεις πολύ εύκολα από μέσα προαγωγής της δημοκρατίας σε απειλή για τη δημόσια τάξη (Storck, 2011: 37).

Σε αυτό το μήκος κύματος ένα ενδιαφέρον συμβάν έλαβε χώρα κατά τη διάρκεια των εξεγέρσεων. Οι ακτιβιστές του University College of London (UCL) είχαν δημιουργήσει έναν λογαριασμό στο Twitter ο οποίος εξελίχθηκε στον πιο δημοφιλή λογαριασμό ανάμεσα σε όσους δημοσίευαν

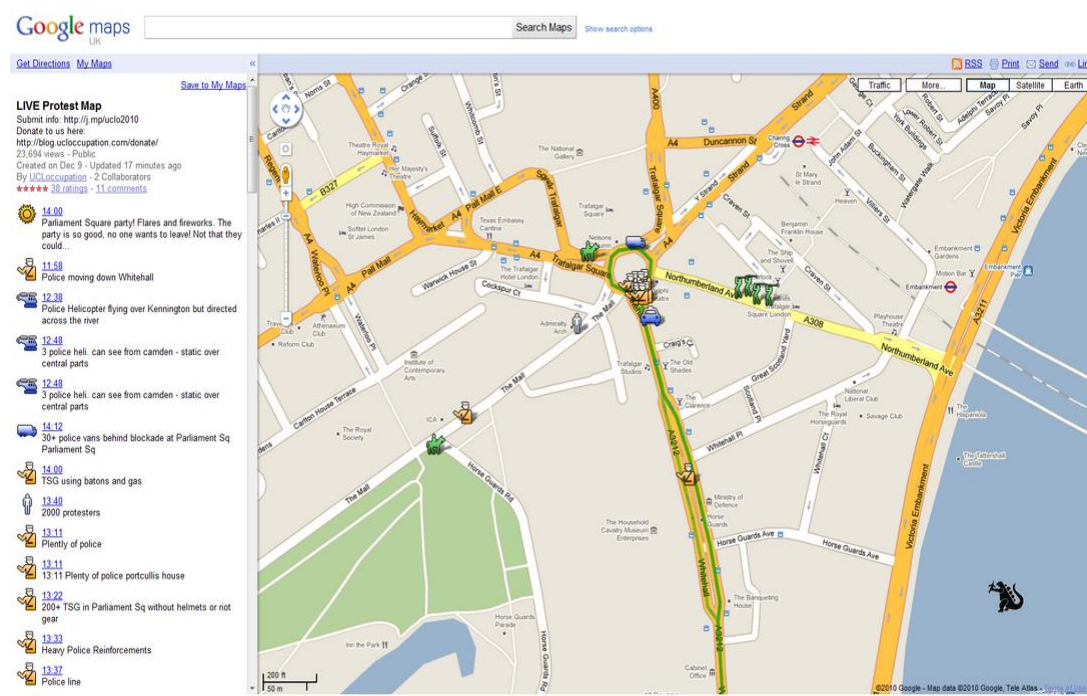
νέα και πληροφορίες από τις καταλήψεις προς 3098 άτομα που τον ακολουθούσαν (followers). Ωστόσο, τόσο αυτός ο λογαριασμός όσο και ο λογαριασμός ενός ακτιβιστή που πρωτοστάτησε στην οργάνωση του κινήματος τέθηκαν ξαφνικά εκτός λειτουργίας. Παρά τους ισχυρισμούς του Twitter ότι δεν αναμείχθηκε στο γεγονός, οι ακτιβιστές εξέφρασαν τη μεγάλη αγανάκτησή τους αποδίδοντας την ευθύνη σε υποκλοπή στοιχείων (hacking). Στη συνέχεια δημιούργησαν έναν νέο λογαριασμό και προσπάθησαν να αναδημιουργήσουν το χαμένο δίκτυο ενημέρωσης. Παρ' όλα αυτά δεν έχει διαλευκανθεί με ποιον τρόπο η αφαίρεση αυτών των σημαντικών δραστών-κόμβων από το ηλεκτρονικό δίκτυο επηρέασε την πορεία του κοινωνικού δικτύου. (Theocharis, 2012β: 36)

Χρησιμοποιώντας όρους της ΑΚΔ και ερευνώντας την εγγύτητα, την κεντρικότητα και την ενδιαμεσότητα των κόμβων στο δίκτυο του Twitter, ο Theocharis (2012β: 48-49) εστίασε στους λόγους της υψηλής δημοτικότητας του λογαριασμού του UCL που τέθηκε εκτός λειτουργίας. Η έρευνα έδειξε ότι η γεωγραφική περιοχή του πανεπιστημίου ή ο αριθμός των συμμετεχόντων στην κατάληψη δεν αποτελούσαν σημαντικούς παράγοντες δημοτικότητας σε αντίθεση με τον αριθμό των αναρτήσεων του λογαριασμού. Παρατηρήθηκε μία αναλογία μεταξύ της δημοτικότητας του λογαριασμού και της ποσότητας της πληροφορίας που μεταδιδόταν από αυτόν. Επίσης αν και δεν έχει αναλυθεί το κατά πόσο οι φοιτητές του συγκεκριμένου πανεπιστημίου είχαν κάποιο ιδιαίτερο πολιτικό υπόβαθρο ή είχαν συμμετάσχει ξανά σε συλλογικές δράσεις, είναι σίγουρο πώς η συμμετοχή ακτιβιστών σε περισσότερες από μία καταλήψεις δημιουργούσε δεσμούς αλληλεγγύης και μετέφερε το πνεύμα του κινήματος από τα πανεπιστήμια με τη σημαντικότερη δράση σε εκείνα με την πιο ήπια συμμετοχή στα γεγονότα. (Theocharis, 2012β: 48-49)

Επιπλέον, μία από τις πιο ενδιαφέρουσες χρήσεις της ηλεκτρονικής τεχνολογίας, η οποία τράβηξε το παγκόσμιο ενδιαφέρον κατά τη διάρκεια του κινήματος, ήταν η κατασκευή από τους φοιτητές του UCL ενός διαδραστικού χάρτη στον ιστότοπο Google Maps ο οποίος απεικόνιζε τις γεωγραφικές τοποθεσίες των διαδηλωτών και των αστυνομικών κατά τη

διάρκεια των μαχών στο δρόμο. Η διάδοση των αλλαγών στον χάρτη γινόταν και μέσα από το Twitter ενώ συνοδευόταν από τα ανάλογα σχόλια από τους διαδηλωτές για τα τεκταινόμενα της πορείας, κρατώντας ενημέρους τόσο αυτούς που βρίσκονταν στη διαδήλωση όσο και εκείνους που ήθελαν να ενημερωθούν για τα γεγονότα. (Theocharis, 2012β: 48)

Η διάδραση της πρωτοβουλίας πήρε μεγάλες διαστάσεις καθώς οι διαδηλωτές ενημερωνόντουσαν μέσα από τα κινητά τους τηλέφωνα, κοιτάζοντας τον χάρτη, για τα σημεία όπου βρισκόταν η αστυνομία κι έτσι άλλαζαν την πορεία δράσης τους, προκαλώντας συνεχώς νέες αλλαγές στον χάρτη (Theocharis, 2012β: 48). Ένα στιγμιότυπο της διαδικασίας απεικονίζεται στην παρακάτω εικόνα.

Σχήμα 3-2: Διαδικτυακός διαδραστικός χάρτης από τους φοιτητές του UCL. (Theocharis, 2012β: 49)

Η Fulya Şen (2012β: 494), βασισμένη στο γεγονός πως το Facebook βοήθησε του Άγγλους μαθητές της επαρχίας, οι οποίοι δεν είχαν συμμετάσχει ποτέ ξανά σε μια διαμαρτυρία, να βγουν μαζικά στους δρόμους, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι τα ΜΚΔ μπορούν να αποτελέσουν στις περιοχές με ανεπαρκείς υποδομές αριστερών οργανώσεων ένα μέσο

κινητοποίησης και πραγματοποίησης μιας συλλογικής δράσης. Ειδικότερα, ο Theocharis (2012α: 179) καταλήγει στο ότι στην περίπτωση του κινήματος των φοιτητικών καταλήψεων η σημασία των ΜΚΔ και των ΙΚΔ δεν σχετίστηκε τόσο με την κινητοποίηση όσο με την επιτυχή διοργάνωση και εκτέλεση των δράσεων.

3.4 Διάφορες περιπτώσεις

Η σύνδεση των ΜΚΔ και των ΙΚΔ με τα κοινωνικά κινήματα μπορεί να ερευνηθεί και σε κινήματα μικρότερη εμβέλειας από αυτά της Αραβικής Άνοιξης, το κίνημα OWS ή το κίνημα των φοιτητικών καταλήψεων της Αγγλίας ή σε κινήματα με στόχο την ανθρωπιστική βοήθεια και την αλληλεγγύη. Παραδείγματα τέτοιων κοινωνικών κινήματων είναι το κοινωνικό κίνημα που δημιουργήθηκε στη διάρκεια των ιρανικών εκλογών του 2009 ή το κίνημα των δικηγόρων και το κίνημα αλληλεγγύης στους πληγέντες καταστροφικών πλημμύρων στο Πακιστάν.

Η προτίμηση των νέων στη χρήση των ΜΚΔ, όπως περιγράφηκε ήδη στις φοιτητικές καταλήψεις της Αγγλίας, μπορεί να παρατηρηθεί και στα δύο μεγάλα φοιτητικά και μαθητικά κινήματα της τελευταίας δεκαετίας στη χιλή. Τέλος, το μεγαλύτερο ίσως ενδιαφέρον έχει η σύνδεση των ΜΚΔ με το κίνημα στο Gezi Park της Τουρκίας, ένα κίνημα που δέχθηκε μία σχεδόν ειδικούς βαθμούς καταστολή και λογοκρισία, αλλάζοντας οριστικά το τοπίο της πολιτικής κινητοποίησης και εγείροντας μαζί με την Αραβική Άνοιξη πολλά ερωτήματα για την παγκόσμια υπεράσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

3.4.1 Ιράν

Στο Ιράν αφορμή για τη μεγάλη συμβολή των ΜΚΔ στη δημιουργία πολιτικής κινητοποίησης των πολιτών αλλά και στην αλλαγή της πολιτικής ζωής υπήρξαν οι εθνικές εκλογές τον Ιούνιο του 2009. Όπως συνέβη και στη Μολδαβία δύο μήνες νωρίτερα, οι Ιρανοί πολίτες ξεσηκωμένοι από την

υποψία απάτης στη διάρκεια της εκλογικής διαδικασίας στράφηκαν στα ΜΚΔ για την αποστολή παγκοσμίως μηνυμάτων ενημέρωσης για την πολιτική κατάσταση στη χώρα. Σε αυτό συνετέλεσε και η επιλογή των Ιρανικών αρχών να ασκήσουν σοβαρή λογοκρισία στα παραδοσιακά μέσα ενημέρωσης του Ιράν. (Van Niekerk και Maharaj, 2013: 1164).

Έπειτα από τη βίαιη λογοκρισία των εφημερίδων στην Τεχεράνη, των παραδοσιακών Ιρανικών μέσων ενημέρωσης και διάφορων σελίδων των ΙΚΔ, οι οποίες προέτρεπαν σε αντίδραση ενάντια στην κυβέρνηση, και της απαγόρευσης της εισόδου ξένων δημοσιογράφων στη χώρα, οι Ιρανοί πολίτες οργάνωσαν με τη βοήθεια της τεχνολογίας, πορείες και διαμαρτυρίες, οι οποίες μέσω των ΜΚΔ και των ΙΚΔ δέχθηκαν παγκόσμια υποστήριξη. Επίσης πορείες αλληλεγγύης διοργανώθηκαν σε πολλές πρωτεύουσες της Ευρώπης και των Ηνωμένων Πολιτειών. (Friedland και Rogerson, 2006: 5-6)

Αξιοσημείωτο υπήρξε το γεγονός πως η ιρανική κυβέρνηση αποφάσισε να χρησιμοποιήσει το Twitter για τη διάδοση της ψευδούς πληροφορίας της παραίτησης του αντίπαλου υποψηφίου από τις εκλογές. Ταυτόχρονα, ανακοίνωσε ένα τηλεφώνημα έκτακτης ανάγκης για τους διαδηλωτές στοχεύοντας στην παραπληροφόρησή τους και τη μαζική σύλληψή τους. (Friedland και Rogerson, 2006: 5-6) Η κίνηση αυτή ταυτίζεται με την άποψη του Evgeny Morozov, όπως παρουσιάζεται από τον Michaelsen (2011: 10), που υποστηρίζει πως, αντίθετα με την αισιοδοξία που αναπτύσσεται γύρω από τον ρόλο των ΜΚΔ και την ελευθερία του διαδικτύου (cyber-optimism), η ηλεκτρονική τεχνολογία και το διαδίκτυο μπορούν εξίσου να χρησιμοποιηθούν από τις κυβερνήσεις για τη διάδοση προπαγάνδας, την ηλεκτρονική παρακολούθηση και τη λογοκρισία.

Εν προκειμένω, η αντίδραση της διεθνούς κοινότητας του ιστοτόπου στις κινήσεις της ιρανικής κυβέρνησης υπήρξε άμεση. Με άμεσες οριζόντιες διαδικασίες οι χρήστες του Twitter εκτός Ιράν δημιούργησαν ένα ηλεκτρονικό κοινωνικό κίνημα αλλάζοντας τις προσωπικές τους πληροφορίες και τη ζώνη ώρας των αναρτήσεών τους ώστε να παραπλανήσουν τις ιρανικές αρχές, οι οποίες βασίζόμενες στην ώρα

προσπαθούσαν να εντοπίσουν πολίτες ύποπτους για ανάμιξη στις κινητοποιήσεις. (Friedland και Rogerson, 2006: 5-6)

Σημαντικός παράγοντας είναι ωστόσο το γεγονός ότι οι ΗΠΑ, ιδιαίτερα εν μέσω ταραχόδους εκλογικής διαδικασίας, μπόρεσαν μέσω αυτών των τεχνολογικών πρωτοβουλιών να έχουν πρόσβαση σε πληροφορίες για την εσωτερική κατάσταση του Ιράν, με το οποίο είχαν διακόψει τις διπλωματικές σχέσεις για τρεις δεκαετίες (Storck, 2011: 35). Όπως και στην περίπτωση της Αραβικής Άνοιξης, η διεθνής πολιτική κοινότητα και διάφορες ξένες κυβερνήσεις κατέφυγαν στη χρησιμοποίηση και καθοδήγηση της χρήσης των ΜΚΔ και του αντίστοιχου περιεχομένου με στόχο την αποκόμιση πληροφοριών (Aday και συν., 2012: 9).

3.4.2 Πακιστάν

Το Πακιστάν θεωρείται παγκοσμίως από πολλούς μία χώρα σε έντονη πολιτική, κοινωνική και οικονομική αστάθεια. Το υπάρχον πολιτικό καθεστώς και η ελίτ κοινωνική και οικονομική τάξη αντιστέκονται οθεναρά στις διαδικασίες δημοκρατικοποίησης της χώρας και πολιτικής αλλαγής. Ωστόσο, τα πολύ χαμηλά ποσοστά ανάπτυξης και ο συνεχής κίνδυνος κοινωνικής αναταραχής στην περιοχή καθιστούν μια τέτοια αλλαγή αναγκαία. Όπως ισχυρίζεται ο Michaelsen (2011: 8), το Πακιστάν σήμερα έχει άμεση ανάγκη να ενστερνιστεί νέους τρόπους επίλυσης των διάφορων προβλημάτων του με βάση τον αλληλοσεβασμό και τον εποικοδομητικό διάλογο και αποφεύγοντας τις πρότερες βίαιες και εξτρεμιστικές συγκρουσιακές πρακτικές.

Η συνεχής εσωτερική αναταραχή που επικρατεί στο Πακιστάν από τη θεομοθέτησή του ως κράτος το 1947 έως και σήμερα οφείλεται σε ένα πολύ μεγάλο βαθμό στις συνεχείς εναλλαγές πολιτικών και στρατιωτικών κυβερνήσεων. Ακόμη και μετά τη λήξη της τελευταίας στρατιωτικής κυβέρνησης το 2008 η στρατιωτική εξουσία ασκεί πολύ μεγάλη επιρροή στην πολιτική ζωή της χώρας καθορίζοντας, σε συνεργασία με την άρχουσα

κοινωνική τάξη, πολλά θέματα εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής. Η παρουσία πολλών εξτρεμιστικών ισλαμικών οργανώσεων στην περιοχή εντείνει τις εσωτερικές διαμάχες και συγκρούσεις, τις οποίες όμως ο στρατός δεν δύναται να κατευνάσει, προκαλώντας τη δυσπιστία του πληθυσμού απέναντι του. Ωστόσο, παρά τις προβλέψεις για έντονη κοινωνική έκρηξη και πολιτική ανατροπή, το Πακιστάν διατηρεί μια σχετική σταθερότητα, η οποία οφείλεται στην ισορροπία των συμφερόντων των ανώτερων κοινωνικών ομάδων, που προτιμούν την αποφυγή μιας ολοκληρωτικής σύγκρουσης από την εύρεση μια μακροπρόθεσμα συμφέρουσας στρατηγικής για ολόκληρη τη χώρα. (Michaelsen, 2011: 24-26)

Προσθετικά σε όλα αυτά, τα συστήματα εκπαίδευσης και υγείας βρίσκονται σε μαρασμό, με αποτέλεσμα σχεδόν ο μισός πληθυσμός να είναι αναλφάβητος και η ανεργία να κυμαίνεται σε πολύ υψηλά επίπεδα λόγω της ανεπαρκούς εργασιακής κατάρτισης. Αυτό οδηγεί ένα μεγάλο τμήμα του πληθυσμού σε εσωτερική μετανάστευση προς τις πόλεις όπου η έλλειψη των κατάλληλων υποδομών αποτελεί αιτία για αισθήματα οργής και για πολιτική και κοινωνική κινητοποίηση. Πράγματι, παρατηρώντας τα τελευταία χρόνια, βλέπουμε ότι στο Πακιστάν δημιουργήθηκαν διάφορα κοινωνικά κινήματα και συλλογικές δράσεις, αν και πίσω από τις περισσότερες βρίσκονταν μέλη των ανώτερων κοινωνικών ομάδων. (Michaelsen, 2011: 24-26)

Για παράδειγμα, τη διετία 2007-2008 αναπτύχθηκε το κίνημα των δικηγόρων “lawyer’s movement” το οποίο ήταν αρχικά αποτέλεσμα της συσπείρωσης των δικηγόρων της χώρας. Αργότερα επεκτάθηκε με τη μορφή δικτύου και σε άλλα τμήματα της μέσης κοινωνικής τάξης με την αρωγή των πιο απελευθερωμένων μέσων ενημέρωσης. Στόχος του κινήματος ήταν η διασφάλιση της ακεραιότητας και της διαφάνειας των δικαστικών αρχών και των νομικών διαδικασιών, οι οποίες έως τότε καθοδηγούνταν από συγκεκριμένα συμφέροντα και τον στρατό. Αν και ο στρατός παραμένει πολύ δημοφιλής, η συνεχής του ανάμιξη και επιρροή στην πολιτική ζωή έρχεται σε σύγκρουση με την ανερχόμενη μεσαία τάξη, η οποία με τη σειρά της βρίσκεται εγκλωβισμένη σε καταναλωτικά μοντέλα ανάπτυξης και δεν

μπορεί να συγκροτήσει ένα πραγματικά δυναμικό κίνημα αλλαγής της πολιτικής κατάστασης. Επιπλέον, η μειωμένη ενεργή συμμετοχή των πολιτών στην πολιτική της χώρας τους καθιστά ευάλωτους σε ολοένα και περισσότερο εξτρεμιστικές και δημαγωγικές τακτικές όσων θέλουν να αποκτήσουν εξουσία. Αποδεικνύεται λοιπόν πως η διαδικασία δημοκρατικοποίησης της χώρας αποβαίνει μακρόσυρτη και αβέβαιη. (Michaelsen, 2011: 30-31)

Μέσα σε αυτό το πολιτικό και κοινωνικό τοπίο, τα παραδοσιακά μέσα ενημέρωσης, τα οποία είναι η τηλεόραση το ραδιόφωνο και ο τύπος, παρουσιάζουν δύο αντιφατικές τάσεις. Από τη μία πλευρά η χρήση τους αυξάνεται διαρκώς και επεκτείνεται σε ολοένα και περισσότερες περιοχές της χώρας, εκτός από κάποια απομακρυσμένα σημεία όπου ακόμη δεν έχει φτάσει η παροχή ηλεκτρικού ρεύματος. Από την άλλη η ελευθερία λόγου υπάρχει μεν, περιγράφεται όμως δε από ένα ασαφές πλαίσιο, σύμφωνα με το οποίο το τι μπορεί ή όχι να λεχθεί συνδέεται άμεσα με τις θρησκευτικές και πολιτικές παραδόσεις της χώρας ή τα εθνικά της συμφέροντα. Το αποτέλεσμα είναι η ελευθερία αυτή να υπόκειται εν τέλει σε πολλούς περιορισμούς, παρεμποδίζοντας την ολοκληρωμένη ενημέρωση των πολιτών. (Michaelsen, 2011: 31-35)

Όσον αφορά το διαδίκτυο, μόλις το 10% του πληθυσμού της χώρας το χρησιμοποιεί ενώ οι περισσότεροι χρήστες είναι κάτω από την ηλικία των 30. Οι λόγοι της περιορισμένης χρήσης του διαδικτύου είναι αφενός η ελλιπής τεχνική υποδομή και οι χαμηλοί μισθοί που δεν επιτρέπουν την αγορά προσωπικών ηλεκτρονικών υπολογιστών και τεχνολογικού εξοπλισμού δικτύωσης και αφετέρου το χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης που δεν καλύπτει της ανάγκες των γνώσεων πλοήγησης στον κυβερνοχώρο. Ένας επιπλέον παράγοντας που συμβάλλει τον χαμηλό βαθμό χρήσης του διαδικτύου είναι πως σε αυτό οι περισσότερες σελίδες είναι γραμμένες στα Αγγλικά και, αν και αυτό εξυπηρετεί τον δίγλωσσο πληθυσμό, δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί από τους περισσότερους Πακιστανούς που μιλούν μονάχα τη γλώσσα Urdu. (Michaelsen, 2011: 37-39)

Το Facebook είναι ο πιο δημοφιλής ΙΚΔ στη χώρα με 5 εκατομμύρια χρήστες ενώ ακολουθούν το Google, το Youtube αλλά και το ανερχόμενο Twitter με 2 εκατομμύρια χρήστες. Όλοι οι παραπάνω ιστότοποι χρησιμοποιούνται τόσο από δημοσιογράφους όσο και από πολιτικά πρόσωπα για τη μετάδοση ειδήσεων αλλά και τον διάλογο και τη δημιουργία σχέσεων. Όπως έχει παρατηρηθεί, οι πολιτικοί οι οποίοι χρησιμοποιούν το Twitter για την προσωπική τους προβολή έρχονται συχνά πολύ κοντά στους πολίτες και δημιουργούν διαδικτυακές σχέσεις με αυτούς, καθώς καλούνται να απαντήσουν στα ερωτήματά τους ή να βρεθούν σε μία διαδικτυακή αντιπαράθεση μαζί τους. (Michaelsen, 2011: 43-45) Βέβαια, μέσα από τα ΜΚΔ πραγματοποιήθηκε και μια εκστρατεία διάδοσης αρνητικών φημών που είχε ως στόχο να ωθήσει διάφορες πληθυσμιακές ομάδες σε μια διαμάχη με άλλες γειτονικές χώρες (Van Niekerk και Maharaj, 2013: 1166).

Η χρήση των ΙΚΔ και γενικότερα του διαδικτύου στο Πακιστάν, όσον αφορά τα κοινωνικά κινήματα, έγινε εμφανής στο προαναφερθέν κίνημα των δικηγόρων το 2007 όταν και κορυφώθηκε μια γενικευμένη πολιτική κρίση. Ως αντίδραση στην κάλυψη των γεγονότων του κινήματος από τα ιδιωτικά κανάλια ο πρόεδρος και αρχηγός του στρατού του Πακιστάν Musharraf διέταξε το κλείσιμο σχεδόν 30 καναλιών στη χώρα. Το γεγονός ήταν το έναυσμα για εναλλακτικές μορφές ενημέρωσης με αρχή τρία ιδιωτικά κανάλια τα οποία συνέχισαν να εκπέμπουν και να διανείμουν τις πληροφορίες μέσω δορυφόρου και live streaming και ιστοτόπων όπως το Youtube. Η άρνησή τους να συμμορφωθούν με τις αυστηρές οδηγίες των αρχών οδήγησε εν τέλει στην οριστική παύση των μεταδόσεών τους. (Michaelsen, 2011: 43-45)

Στη συνέχεια, μέσω μηνυμάτων κινητής τηλεφωνίας, λίστες email και κυρίως blogs οι πολίτες ενημερωνόντουσαν για διάφορα γεγονότα που συντελούνταν κατά τη διάρκεια της κρίσης, όπως δημόσιες συναθροίσεις και διαμαρτυρίες, οι οποίες, αν και είχαν μειωμένη συμμετοχή, αποτελούσαν πόλο έλξης για τους περαστικούς και προσέφεραν την ευκαιρία για πολιτικό διάλογο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα διαδικτυακής ενθάρρυνσης στις κινητοποιήσεις αποτελούν οι φοιτητές του Lahore University of

Management Science, οι οποίοι χρησιμοποίησαν εξίσου κινητά τηλέφωνα, λίστες email και blogs για να μεταδώσουν πληροφορίες σχετικά με τα γεγονότα ενώ αναρτούσαν στο Youtube και στο CNN ερασιτεχνικά βίντεο που είχαν τραβήξει από τις διαμαρτυρίες. Δύο φοιτητές δημιούργησαν το blog “Emergency Times” το οποίο είχε 150.000 επισκέπτες και βασιζόταν σε μία λίστα email μέσω της οποίας το blog προωθούσε πληροφορίες σε συγκεκριμένους πολιτικούς και επικοινωνιακούς δράστες οι οποίοι με τη σειρά τους τις προωθούσαν μέσα στο κοινωνικό δίκτυο σε ανθρώπους που γνώριζαν. Στη συνέχεια χρησιμοποιήθηκε και το Facebook για την κινητοποίηση των πολιτών. (Michaelsen, 2011: 49-51)

Ωστόσο, συγκρίνοντας το Πακιστάν με άλλες χώρες όπως το Ιράν, την Αίγυπτο και την Τυνησία, παρατηρούμε κάποιες αξιοσημείωτες διαφορές. Στις υπόλοιπες αυτές χώρες το διαδίκτυο, όπως και η πολιτική συμμετοχή μέσω αυτού, ήταν ήδη πολύ ανεπτυγμένο πριν τις έκτακτες καταστάσεις των εξεγέρσεων και είχε ήδη συντελεσθεί η εγκαθίδρυση δικτύων αλληλεγγύης. Επίσης η λογοκρισία σε αυτές της χώρες ήταν πολύ εντονότερη από τη λογοκρισία στο Πακιστάν. Για τους λόγους αυτούς, η κινητοποίηση μέσω διαδικτύου στο Πακιστάν δεν κατάφερε να έχει το ίδιο πολιτικό αντίκτυπο σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες. Μπορεί στη διάρκεια της κρίσης να συνετέλεσε ως σημαντικό μέσο επικοινωνίας στην κινητοποίηση μεγάλου τμήματος του πληθυσμού ενάντια στον πρόεδρο Musharraf αλλά μετά την επανεκλογή του η κατάσταση αυτή δεν συντηρήθηκε. (Michaelsen, 2011: 51-52)

Σημαντικός υπήρξε ο ρόλος των ΜΚΔ και ΙΚΔ και κατά τη διάρκεια των πλημμύρων του 2010 στο Πακιστάν εξαιτίας των βροχών των μουσώνων. Η πλημμύρα του ποταμού Indus επηρέασε δραματικά περίπου 20 εκατομμύρια ανθρώπους καταστρέφοντας σπίτια αλλά και ολόκληρες αγροτικές εκτάσεις. Η διαφθορά και οι γραφειοκρατικές διαδικασίες αποτέλεσαν τροχοπέδη στην ανακούφιση των πολιτών ενώ η κυβέρνηση παρέμενε ανήμπορη απέναντι στα προβλήματα που είχαν συσσωρευτεί. Τον ρόλο παροχής ανθρωπιστικής βοήθειας ανέλαβαν τότε κάποιοι ΜΚΟ και ορισμένοι άνθρωποι των γραμμάτων και των τεχνών, που προσέφεραν στους

πληγέντες πολίτες τροφή, καταφύγιο και ρουχιισμό, σύμφωνα και με τη φιλανθρωπική παράδοση που πρέσβευε το Ραμαζάνι των ημερών. (Michaelsen, 2011: 53-54)

Σε αυτήν την προσπάθεια χρησιμοποιήθηκαν τα ΜΚΔ και διάφοροι ΙΚΔ για έκκληση και οργάνωση βοήθειας μικρής κλίμακας, όπως η παροχή φαγητού, έως και μεγάλων έργων. Στο Facebook δημιουργήθηκαν σελίδες και ομάδες (groups) που μάζευαν χρήματα μέσω του κοινωνικού δικτύου τόσο εντός όσο και εκτός συνόρων. Επίσης, η ανάρτηση βίντεο από τις πλημμυρισμένες περιοχές στους ΙΚΔ και τον ιστότοπο του Youtube αλλά και η μετάδοση πληροφοριών για την πορεία των ανακουφιστικών δράσεων κρατούσαν ενήμερους τους ενδιαφερόμενους και ευαισθητοποιούσαν την παγκόσμια κοινότητα. Αν και μακροσκοπικά το συνολικό αντίκτυπο υπήρξε μικρό δεν παύει να αποτελεί μια σημαντική στιγμή για ένα τμήμα του λαού του Πακιστάν, που επέδειξε αισθήματα αλληλεγγύης αλλά και έμπρακτης κοινωνικής συμμετοχής. (Michaelsen, 2011: 53-54)

3.4.3 Χιλή

Η Χιλή επέστρεψε στη δημοκρατία το 1990, έπειτα από την επί 17 χρόνια δικτατορία του Pinochet. Έκτοτε γνωρίζει μια οικονομική και κοινωνική άνθηση, αν και αντιμετωπίζει ακόμη πολλές προκλήσεις, οι σημαντικότερες από τις οποίες είναι η μισθολογική και οικονομική ανισότητα και ένα ανεπαρκές σύστημα εκπαίδευσης. Όσον αφορά όμως το διαδίκτυο, η οικονομική ανάπτυξη το καθιστά ιδιαίτερα διαδεδομένο, καθώς, όπως επισημαίνουν οι Valenzuela και συν. (2013: 300), το 60% του πληθυσμού είναι εξοικειωμένο με τη χρήση του ενώ στις ηλικίες 18-24, η χρήση ανέρχεται στον 86%. Οι νέοι, αν και δεν δείχνουν εμπιστοσύνη σε παραδοσιακές μορφές πολιτικής έκφρασης, όπως για παράδειγμα οι εκλογές, χρησιμοποιώντας τις ηλεκτρονικές τεχνολογίες επικοινωνίας και δικτύωσης διαμαρτυρήθηκαν επανειλημμένα για τα προβλήματα της χώρα τους. (Valenzuela και συν., 2013: 300)

Χαρακτηριστικά παραδείγματα κοινωνικών κινημάτων την τελευταία εικοσαετία στη Χιλή είναι τα δύο μεγάλα φοιτητικά και μαθητικά κινήματα του 2006 και του 2011. Μετά τη δεκαετία του 1980 και τη δικτατορία του Pinochet οι φοιτητές και οι μαθητές κινητοποιήθηκαν ξανά μαζικά το 2006, δημιουργώντας το κίνημα που ονομάστηκε “Penguin Revolution” ή αλλιώς “Το πέρασμα των Πιγκουίνων” (The March of the Penguins), λόγω του σχεδίου των σχολικών στολών που φορούσαν οι μαθητές στις διαδηλώσεις τους στους δρόμους. Στο κίνημα συμμετείχαν κυρίως μαθητές των Λυκείων της χώρας με βασικά αιτήματα τη βελτίωση της δημόσιας παιδείας και ένα δίκαιο σύστημα πρόσβασης στην εκπαίδευση. (Garcia και συν., 2013: 3)

Το κίνημα υπήρξε επιτυχές, καθώς τον Ιούνιο του 2006, ύστερα από μαζικές πορείες αλλά και διαρκείς απεργίες εθνικής εμβέλειας, ο νεοεκλεγείς πρωθυπουργός της χώρας Bachelet αποδέχθηκε να ικανοποιήσει τα αιτήματα των μαθητών. Χαρακτηριστικό της επιτυχίας του κινήματος είναι το ότι οι μαθητές κατάφεραν να επιφέρουν σημαντικές αλλαγές στους κρατικούς νόμους περί της εκπαίδευσης. Στη διάρκεια των κινητοποιήσεων χρησιμοποιήθηκαν οι τεχνολογίες του διαδικτύου και πολλών ειδών πλατφόρμες δικτύωσης, κυρίως blogs και Fotologs, με στόχο την επικοινωνία και την οργάνωση του κινήματος, κάτι που επαναλήφθηκε σε μεγαλύτερη κλίμακα πέντε χρόνια μετά. Το 2006 η χρήση του διαδικτύου και των κινητών τηλεφώνων είχε μεν μια ανοδική πορεία δεν ήταν όμως ακόμη πλήρως διαδεδομένη. (Garcia και συν., 2013: 3-4)

Τη διετία 2011-2012, ύστερα από ενάμιση χρόνο κεντροδεξιάς διακυβέρνησης, οι μαθητές της χώρας και οι ενηλικιωμένοι πλέον “πιγκουίνοι” του κινήματος “Penguin Revolution”, ως φοιτητές πλέον, γέμισαν του δρόμους της Χιλής διεκδικώντας αυτή τη φορά μία εκ βάθους ολική αναδιάρθρωση του εκπαιδευτικού συστήματος. Η αδικία του συστήματος εντοπιζόταν στη διάκριση που γινόταν ανάμεσα στους φτωχούς και στους πλούσιους μαθητές. Ενώ οι πρώτοι αναγκάζονταν να παρακολουθούν μαθήματα σε ελλιπή και μη επαρκώς χρηματοδοτούμενα σχολεία, οι δεύτεροι είχαν αποκλειστική πρόσβαση σε μερικά από τα καλύτερα σχολεία της χώρας. Επίσης, ενώ οι Χιλιανοί πολίτες καταβάλουν

κάθε χρόνο ένα σημαντικό ποσό για τη δημόσια παιδεία, αυτή συνεχίζει να μην προσφέρει τα απαραίτητα εφόδια στους μαθητές και τους φοιτητές, με αποτέλεσμα η εκπαίδευση να μην συνεπάγεται μία αξιοπρεπή επαγγελματική αποκατάσταση. (Garcia και συν., 2013: 3)

Η συμμετοχή των πολιτών στο κίνημα υπήρξε μία από τις μαζικότερες που έχουν παρατηρηθεί στη Χιλή. Οι πορείες που διοργανώθηκαν συγκέντρωσαν έως και 100.000 ανθρώπους, οι περισσότεροι από τους οποίους νέοι. (Garcia και συν., 2013: 3-4) Όπως αναφέρουν οι Valenzuela και συν. (2012: 311), οι αιτίες της πολιτικής κινητοποίησης ήταν η έλλειψη ικανοποίησης από την υπάρχουσα πολιτική ηγεσία και ένα έντονο ενδιαφέρον για τα πολιτικά γεγονότα μέσα από μία ιδεολογικά αριστερή σκοπιά, παράγοντες που χαρακτηρίζουν το νεότερο τμήμα του πληθυσμού της Χιλής.

Η εξέγερση αυτή είχε τα χαρακτηριστικά της ηλεκτρονικής κινητοποίησης (e-mobilization), καθώς το διαδίκτυο χρησιμοποιήθηκε σε μεγάλο βαθμό για τη διοργάνωση πραγματικών (offline) διαμαρτυριών. Το γεγονός αυτό βασίστηκε στην εκτεταμένη χρήση των τεχνολογιών Web 2.0 στη Χιλή, η οποία είχε δώσει μεγάλη ώθηση στη δικτύωση μέσω ΜΚΔ και ΙΚΔ, ειδικά των Facebook και Twitter. Η διαφορά με το κίνημα των Πιγκουίνων το 2006, είναι ότι πλέον αυτοί οι ιστότοποι ήταν πολύ περισσότερο δημοφιλείς από τα blogs ευνοώντας το πέρασμα από μία επικοινωνία που γινόταν από έναν σε πολλούς (one-to-many) στην επικοινωνία πολλών με πολλούς (many-to-many) ταυτοχρόνως, σε μια αλληλεπίδραση άκρως δυναμική και όχι στατική. (Garcia και συν., 2013: 4)

Μέσα από μία τέτοια αλληλεπίδραση, οι διοργανωτές του κινήματος του 2011 μπορούσαν να προωθήσουν ένα συλλογικό πνεύμα, να επιταχύνουν τις διαδικασίες κινητοποίησης και να οργανώσουν αποτελεσματικά τις μαζικές διαμαρτυρίες. (Garcia και συν., 2013: 4-5) Όπως κατέληξαν μάλιστα οι Garcia και συν. (2013: 8) εξετάζοντας την τοπολογία του δικτύου του Twitter, οι διοργανωτές του κινήματος διαδικτυακά ήταν διακριτοί και διατηρούνταν σε όλη τη διάρκεια των δράσεων. Αρχικά οι περισσότεροι από αυτούς ήταν φοιτητές και μαθητές στη

συνέχεια όμως προστέθηκαν σε αυτούς και εκπρόσωποι της ακαδημαϊκής και πολιτικής κοινότητας, κάτι που μετασχηματίζει το κίνημα της διετίας 2011-2012 από ένα κίνημα φοιτητών σε ένα ευρέως κοινωνικό δίκτυο συλλογικής δράσης. (Garcia και συν., 2013: 8)

3.4.4 Τουρκία

Τις τελευταίες ημέρες του Μαΐου του 2013 η αστυνομία της Τουρκίας εκδίωξε βίαια από το πάρκο Gezi, δίπλα στην πλατεία Taksim, τους λιγοστούς ακτιβιστές που είχαν συγκεντρωθεί εκεί για να διαμαρτυρηθούν για το σχέδιο της κυβέρνησης να αναδιαμορφώσει την πλατεία και να καταστρέψει το πάρκο ώστε να ανεγερθεί στη θέση του ένα εμπορικό κέντρο. (Amnesty International, 2013: 5-7) Οι διαδηλώσεις έφεραν στο προσκήνιο ένα βαθύτερο σχίσμα και μια υπόγεια διαμάχη μεταξύ της συντηρητικής τάξης της Τουρκίας και διάφορων άλλων τμημάτων και μειονοτήτων της τούρκικης κοινωνίας σχετικά με την επικράτηση στον δημόσιο χώρο και την απρόσκοπτη έκφραση και αντίσταση ενάντια στην καταπιεστική εξουσία της κυβέρνησης (Yaman, 2014: 2).

Οι αστυνομικοί έκαψαν τις σκηνές των ακτιβιστών, προέβησαν σε ξυλοδαρμούς, στη μεγάλη χρήση δακρυγόνων, ακόμη και σε απειλές σεξουαλικής βίας κατά διαδηλωτριών. Η πολύ βίαιη αντιμετώπιση των διαδηλωτών από την αστυνομία και οι αδιαφανείς διαδικασίες της κυβέρνησης με τις οποίες είχε αποφασισθεί η καταστροφή του πάρκου, σε αντιπαράθεση με τα αιτήματά των διαδηλωτών και την ειρηνική τους συγκέντρωση, προκάλεσε την οργή πολλών Τούρκων πολιτών. Το αποτέλεσμα ήταν να ξεσπάσει μέσα σε λίγες ημέρες μία πολύ μεγάλη εξέγερση, η οποία έπειτα από δύο μόνο εβδομάδες είχε εξαπλωθεί και στις 81 επαρχίες της Τουρκίας με τη συμμετοχή εκατοντάδων χιλιάδων πολιτών. Πολλοί από αυτούς ήταν κάτω από 20 χρονών και συμμετείχαν για πρώτη φορά σε μια διαδήλωση ενώ συμμετείχαν και πολλά μέλη των περισσότερο εύπορων κοινωνικών τάξεων. (Amnesty International, 2013: 5-7, 25-26)

Αυτή η πρωτόγνωρη συμμετοχή των μέχρι πρότινος αποκομμένων μεταξύ τους νεανικών κοινωνικών ομάδων καλλιέργησε ένα πνεύμα συνεργασίας και πολιτικής κινητοποίησης ανάμεσα στους νέους της Τουρκίας (Yaman, 2014: 3).

Στη διάρκεια του Ιουνίου 2013, η τούρκικη κυβέρνηση και ο πρόεδρος της χώρας απηφώνοντας τις διεθνείς εκκλήσεις για μείωση της αστυνομικής βίας απείλησαν με συλλήψεις και βίαιη καταστολή μέσω δακρυγόνων, ξυλοδαρμών και πλαστικών σφαιρών κάθε μορφής διαμαρτυρία. Η απαγόρευση ίσχυσε και για ειρηνικές ή απολύτως παθητικές διαμαρτυρίες με χαρακτηριστικό παράδειγμα τη σύλληψη μεμονωμένων σιωπηλών ατόμων με την κατηγορία πως έπαιρναν μέρος στη διαμαρτυρία του “στεκούμενου ανθρώπου”. Παράνομη κρίθηκε και κάθε μορφής ένδειξη αλληλεγγύης προς τους ακτιβιστές και τα αιτήματά τους με τουλάχιστον μία σύλληψη για αυτόν τον λόγο. (Amnesty International, 2013: 6)

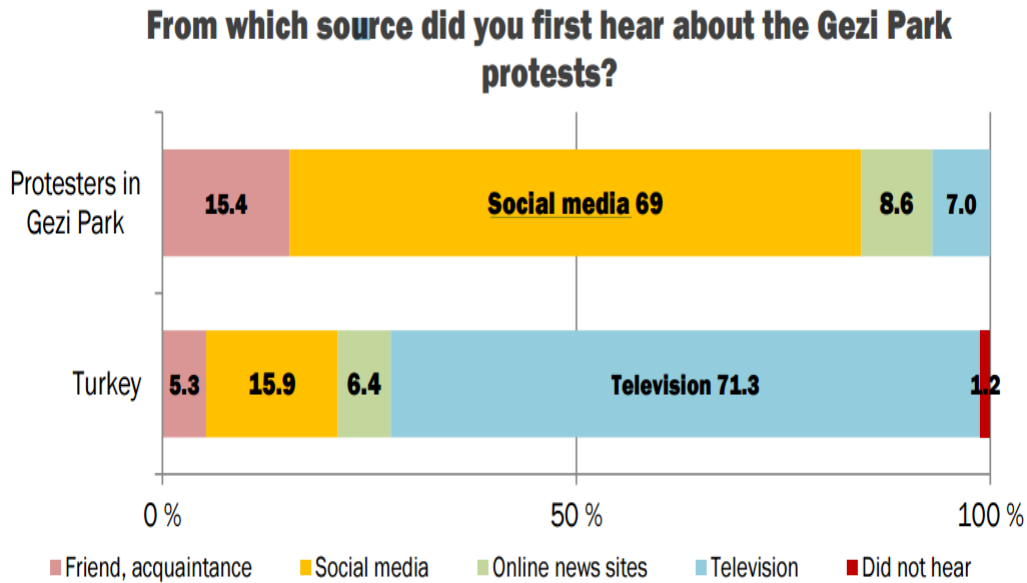
Η εκτεταμένη χρήση βίας από την αστυνομία συσπειρώσε πολλούς δημοσιογράφους, δικηγόρους αλλά και γιατρούς, οι οποίοι έσπευδαν στα σημεία των γεγονότων για να προσφέρουν βοήθεια. Με βάση τη διεθνή Αμνηστία (2013: 6) και τον Τούρκικο οργανισμό υγείας μέχρι τις 10 Ιουλίου οι τραυματισμοί ξεπερνούσαν τους 8000 ενώ μέχρι το τέλος του Αυγούστου τουλάχιστον τρία άτομα είχαν χάσει τη ζωή τους υπό συνθήκες σχετιζόμενες με την αστυνομική βία και περίπου 5000 άνθρωποι είχαν συλληφθεί. Η κυβέρνηση στράφηκε ιδιαίτερα κατά της συσπείρωσης 100 ΜΚΟ με την ονομασία Taksim Solidarity με υποψίες για τρομοκρατία. (Amnesty International, 2013: 7)

Όσον αφορά τη δημοσιογραφία, τα παραδοσιακά μέσα ενημέρωσης δεν κατάφεραν να μεταδώσουν το κλίμα των γεγονότων και των διαδηλώσεων, ειδικά όπως το βίωναν οι ίδιοι οι διαδηλωτές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα σοβαρής λογοκρισίας κρίθηκε από πολλούς διαδηλωτές η επιλογή του καναλιού CNN Türk να μεταδώσει το πρώτο σαββατοκύριακο των διαμαρτυριών ένα προγραμματισμένο ντοκιμαντέρ για τους πιγκουίνους. (Amnesty International, 2013: 6) Ακόμη όμως και στις περιπτώσεις που

δημοσιογράφοι, ανεξάρτητοι ή απεσταλμένοι κάποιου καναλιού, προσπάθησαν να καλύψουν τα γεγονότα, δέχθηκαν απειλές, βία και καταστροφή του οπτικοακουστικού τους υλικού από την αστυνομία ενώ ιδιαίτερη ήταν η σκληρότητα της κυβέρνησης απέναντι στους ξένους δημοσιογράφους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο Ιταλός δημοσιογράφος Mattia Cacciatori, ο οποίος και κινδυνεύει με επταετή φυλάκιση λόγω παράβασης των τουρκικών νόμων περί διαδηλώσεων και αντίστασης κατά της αρχής. Επίσης πολλοί Τούρκοι δημοσιογράφοι απολύθηκαν λόγω της στάσης τους στη διάρκεια της εξέγερσης. (Amnesty International, 2013: 49)

Ως αποτέλεσμα, οι Τούρκοι διαδηλωτές αλλά και η διεθνής αλληλέγγυα κοινότητα βρήκαν διέξοδο στη διαδικτυακή επικοινωνία και ενημέρωση και ιδιαίτερα στα ΜΚΔ και τους ΙΚΔ, που χρησιμοποιήθηκαν για να εκφραστεί η αλληλεγγύη προς του Τούρκους πολίτες και να οργανωθούν οι συγκεντρώσεις και οι πορείες στην περιοχή του πάρκου Gezi. (Amnesty International, 2013: 50). Σε αυτήν τους την προσπάθεια επιστράτευσαν πολλές φορές το χιούμορ τους αλλά και καλλιτεχνικές μορφές έκφρασης όπως η μουσική για να μεταδώσουν τον παλμό της εξέγερσής τους (Gökay και Xyrolia, 2013: 44).

Αν και η τηλεόραση αποτελούσε ακόμη το πρώτο μέσο ενημέρωσης των Τούρκων για τις διαδηλώσεις με ποσοστό 71,3% τα ΜΚΔ αποτελούσαν το δεύτερο με ποσοστό 15,9% (Konda, 2014: 25). Ενδιαφέρον παρουσιάζει όμως η συντριπτική αντιστροφή των ποσοστών αυτών όσον αφορά τους Τούρκους που συμμετείχαν στις διαδηλώσεις, κάτι που καταδεικνύει την προτίμηση των Τούρκων ακτιβιστών στην ενημέρωση μέσω ΜΚΔ όπως φαίνεται στο παρακάτω σχήμα.

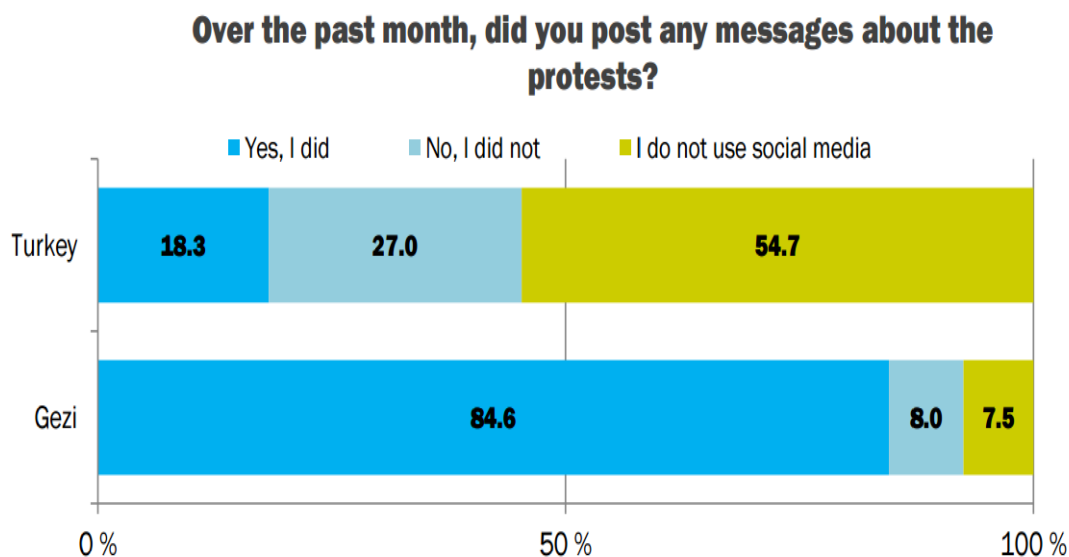

Σχήμα 3-3: Πηγές ενημέρωσης για τις διαμαρτυρίες στο πάρκο Gezi του γενικού τουρκικού πληθυσμού και των διαδηλωτών, μαζί με τα αντίστοιχα ποσοστά. (Konda, 2013: 26)

Η σύνδεση των διαδηλώσεων με τη χρήση των ΜΚΔ στη χώρα ήταν έντονη και ανάμεσα τους παρατηρήθηκε μία ευθεία αντιστοιχηση. Μέσα σε δέκα μόλις ημέρες από την έναρξη της εξέγερσης οι χρήστες του Twitter στην Τουρκία σχεδόν πενταπλασιάστηκαν φτάνοντας τα 9.8 εκατομμύρια. (Yaman, 2014: 21) Η χρήση των ΜΚΔ στη διάρκεια των διαδηλώσεων δημιούργησε ένα αίσθημα κοινής ταυτότητας και ομαδικότητας στους διαδηλωτές. Ένας στους πέντε ανθρώπους που συμμετείχαν στις διαδηλώσεις είχαν μάθει για αυτές μέσα από το Facebook ενώ από τους συμμετέχοντες ένας στους έξι ανήρτησε πληροφορίες για τις διαδηλώσεις στον εν λόγω ΙΚΔ. (Konda, 2014: 22. 84) Στις 28 Μαΐου η εικόνα μιας γυναίκας που δεχόταν σφοδρή επίθεση με δακρυγόνα από τη αστυνομία έκανε τον γύρο του κόσμου προκαλώντας έντονες αντιδράσεις και περαιτέρω διαμαρτυρίες (Yaman, 2014: 3).

Επίσης, σε μία έρευνα που έγινε μεταξύ 6 και 8 Ιουνίου από την Konda Research and Consultancy, όπως απεικονίζεται στο παρακάτω σχήμα, προκύπτει και πάλι μία μεγάλη διαφορά στη χρήση των ΜΚΔ

ανάμεσα στον γενικό πληθυσμό της Τουρκίας και τους διαδηλωτές του πάρκου σχετικά με το αν έχουν χρησιμοποιήσει τα ΜΚΔ για να αναρτήσουν πληροφορίες για τις διαδηλώσεις.

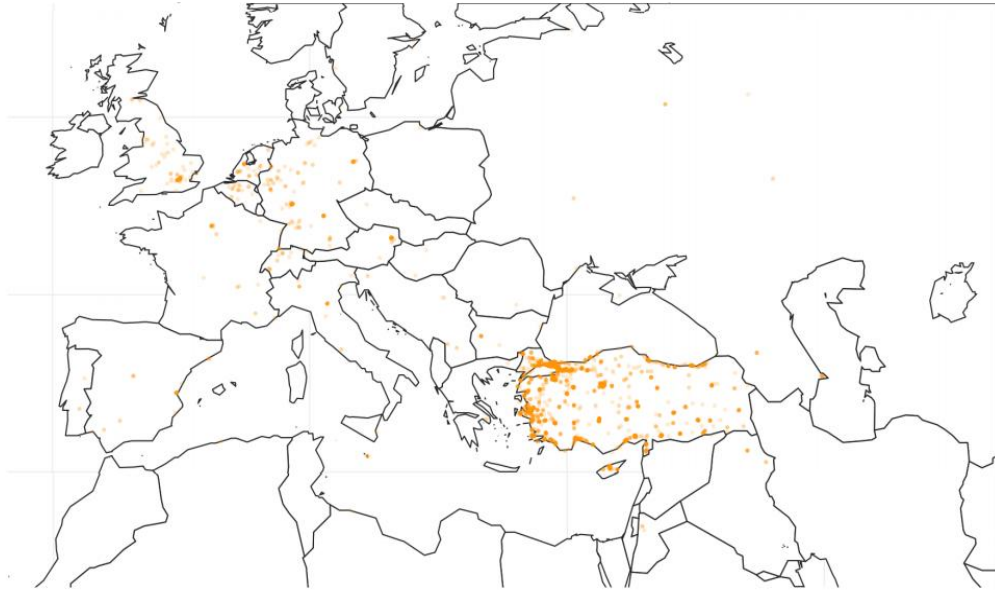

Σχήμα 3-4: Ποσοστά χρήσης των ΜΚΔ για την ανάρτηση μηνυμάτων σχετικά με τις διαμαρτυρίες στο πάρκο Gezi του γενικού τουρκικού πληθυσμού και των διαδηλωτών. (Konda, 2013: 29)

Τα ΜΚΔ λοιπόν αντικατέστησαν τον τύπο και τα κανάλια που βρίσκονταν υπό καθεστώς λογοκρισίας με το χάσμα ανάμεσα σε ΜΚΔ και παραδοσιακά μέσα ενημέρωσης όσον αφορά τον τρόπο προβολής των γεγονότων να είναι τεράστιο και να προκαλεί συνεχώς νέες αντιδράσεις (Yaman, 2014: 3, 21). Ένα μελανό σημείο σε αυτήν την ελεύθερη έκφραση ήταν βέβαια η χρησιμοποίησή των ΜΚΔ για τη διάδοση προπαγάνδας και ψευδών ειδήσεων όπως σε κάθε παρόμοια κοινωνική αναταραχή (Gökay και Xyrolia, 2013: 44). Ένα επίσης σημαντικό τμήμα ήταν πως τα ΜΚΔ να απειληθούν από νόμους κατά της ελευθερίας του διαδικτύου (Yaman, 2014: 3, 21). Η αντίδραση της τούρκικης κυβέρνησης στη χρήση τους ήταν καταιγιστική, καθώς εναντιώθηκε άμεσα σε κάθε μορφή ηλεκτρονικής δικτύωσης και ιδιαίτερα κατά των ιστοτόπων Facebook και Twitter (Amnesty International, 2013: 6).

Πολύ γρήγορα η κυβέρνηση μετατόπισε τον στόχο της επίθεσής της από μεμονωμένους χρήστες του διαδικτύου στις εταιρείες των μεγάλων ΙΚΔ, με τον πρωθυπουργό Tayyip Erdoğan να δηλώνει ότι το Twitter αποτελεί τη μεγαλύτερη απειλή για την κοινωνία, καθώς εμπερικλείει τεράστια ψέματα (Yaman, 2014: 21). Αυτό είχε το αντίθετο αποτέλεσμα φέρνοντας τα ΜΚΔ στην καρδιά των συζητήσεων στο πάρκο Gezi (Konda, 2014: 28). Η επίθεση εναντίον δημοσιογράφων και χρηστών των ΙΚΔ αποκαλύπτει, όπως αναφέρει ο Yaman (2014: 2), την απαγόρευση του πλουραλισμού και της ελευθερίας του λόγου στην Τουρκία. Μόνο ανάμεσα στους χρήστες του Twitter, ο αριθμός των συλληφθέντων για tweets ενάντια στην κυβέρνηση και την αστυνομία ξεπερνούσε τους 90 ενώ για τους χρήστες του Facebook ο αριθμός ανερχόταν στους 50 για παρόμοιες αναρτήσεις (Yaman, 2014: 5,21).

Τέλος αξίζει να σημειωθεί ότι σε αντίθεση με άλλες εξεγέρσεις που έχουν περιγραφεί εδώ, η χρήση των ΜΚΔ και ΙΚΔ στη διάρκεια της εξέγερσης στο Gezi Park δεν είχε ως στόχο τόσο την ενημέρωση της διεθνούς κοινότητας αλλά απευθυνόταν από Τούρκους σε Τούρκους. Αυτό φαίνεται πολύ καθαρά στον παρακάτω χάρτη με σημειωμένα γεωγραφικά εντοπιζόμενα tweets σταλμένα από την Τουρκία και την Ευρώπη σχετικά με τα γεγονότα.

Σχήμα 3-5: Γεωγραφικά εντοπισμένα tweets σταλμένα από την Τουρκία και Ευρώπη σχετικά με τις διαδηλώσεις στο Gezi Park. (Social Media and Political Participation Lab, 2013: 3)

Κεφάλαιο 4

Η περίπτωση της Ελλάδας

*«Υπάρχει ένας άλλος δρόμος, αν έχετε το κουράγιο.
Είναι άγνωστος, και έτσι απαιτεί πίστη·
Το είδος της πίστης που πηγάζει από την απελπισία.
Ο προορισμός δεν μπορεί να περιγραφεί·
Θα γνωρίζετε πολύ λίγα μέχρι να φτάσετε εκεί· Θα ταξιδέψετε στα τυφλά.
Αλλά ο δρόμος οδηγεί στην απόκτηση
Όλων όσων αναζητούσατε σε λάθος μέρος.»*

T.S Eliot, The Cocktail Party, 1949

4.1 Η δολοφονία του Αλέξανδρου Γρηγορόπουλου και η εξέγερση του Δεκέμβρη 2008

Το Σάββατο 6 Δεκεμβρίου 2008 ο δεκαπεντάχρονος μαθητής Αλέξης Γρηγορόπουλος δολοφονήθηκε από ένα αστυνομικό στην περιοχή των Εξαρχείων στην Αθήνα. Το γεγονός προκάλεσε μια μαζική εξέγερση, η οποία στράφηκε αρχικά εναντίον στην αστυνομίας και στη συνέχεια εναντιώθηκε στο κράτος, στις τράπεζες και στις πολυεθνικές εταιρείες. Οι πρώτες ώρες μετά τη δολοφονία συνοδεύτηκαν από εκτεταμένες καταστροφές περιουσίας, ρίψη πετρών και βόμβων μολότοφ στα Εξάρχεια και σε άλλες περιοχές της Αθήνας ενώ ομάδες αναρχικών και αριστερών κατέλαβαν τα κτίρια τριών μεγάλων Πανεπιστημίων στην Αθήνα. (Anastasakis, 2009: 5) Ο συντονισμός εκείνης της νύχτας έγινε μέσω μηνυμάτων κινητών τηλεφώνων και δημοσιεύσεων στο διαδίκτυο, που καλούσαν σε “εκδίκηση” δίχως κεντρική καθοδήγηση και με πολύ έντονο το στοιχείο του αυθορμητισμού (Pagoulatos, 2009: 46).

Μέσα στις επόμενες ημέρες διοργανώθηκαν δύο μεγάλες διαδηλώσεις διαμαρτυρίας στην Αθήνα, στις οποίες συμμετείχαν άνθρωποι από όλα τα κοινωνικά τμήματα και όλων των ηλικιών. Συνάμα, σε όλη τη χώρα ξέσπασε ένα μεγάλο κύμα συλλογικών δράσεων, που κάλυπτε όλο το φάσμα μέσω αντίδρασης, από ειρηνικές διαδηλώσεις μέχρι βίαιες συγκρούσεις με την αστυνομία. Το κίνημα βασίστηκε τόσο σε πολιτικές αντιλήψεις και

πολιτικές ευκαιρίες όσο και στη μαζική κοινωνική συμμετοχή που έθεσε την ανθρώπινη υποδομή για την επίτευξη των δράσεων. (Vatikiotis, 2011: 169, 172) Στην καρδιά των κινητοποιήσεων βρίσκονταν οι εξεγερμένοι και οργισμένοι νέοι που με τις δράσεις τους γνωστοποίησαν παγκοσμίως το κίνημα. (Anastasakis, 2009: 5)

Οι λόγοι δημιουργίας του κινήματος σχετίζονται περισσότερο με την υφή και τα χαρακτηριστικά της ελληνικής ζωής και κοινωνίας και όχι τόσο με την παγκόσμια οικονομική κρίση που είχε ξεκινήσει την ίδια χρονιά αλλά δεν είχε αγγίξει ακόμα εμφανώς την οικονομία της Ελλάδας. Παρ' όλα αυτά, την οργή των νέων κατά της αστυνομίας συνόδεψε η έκφραση της βαθιάς απογοήτευσής τους για την υψηλή ανεργία στη χώρα, τους χαμηλούς μισθούς και την εργασιακή νομοθεσία, αλλά και το πελατειακό σύστημα διακυβέρνησης, στο οποίο οφειλόταν ο μεγάλος βαθμός διαφθοράς στην Ελλάδα. (Featherstone, 2009: 1-3).

Επίσης, το εκπαιδευτικό σύστημα παρουσίαζε πολλά προβλήματα ενώ η πανεπιστημιακή εκπαίδευση, αν και τυπικά δωρεάν, απαιτούσε στην πραγματικότητα πολλά χρήματα από τους γονείς των νέων που ήθελαν να σπουδάσουν (Mouzelis, 2009: 42). Πέρα όμως και από αυτό, η συμμετοχή των νέων στο κίνημα αντανάκλούσε την απόρριψη εκ μέρους τους ενός ολόκληρου τρόπου ζωής τον οποίον καλούνταν να ενστερνιστούν εις βάρος των πεποιθήσεων και των ονείρων τους. Σε αντίθεση με εκείνους που επαναστάτησαν για να αποκτήσουν υλικά αγαθά, οι νέοι στην Ελλάδα του 2008 επαναστατούσαν για το τίμημα αυτής της απόκτησης. (Vatikiotis, 2011: 175)

Σε όλη τη διάρκεια των κινητοποιήσεων το διαδίκτυο χρησιμοποιήθηκε, ειδικά από τους νέους ακτιβιστές, ως μία από τις πρωτεύουσες πηγές ενημέρωσης αλλά και διοργάνωσης των δράσεων. Τόσο μεμονωμένα άτομα όσο και πολιτικές και κοινωνικές ομάδες χρησιμοποίησαν τον ιστότοπο του Athens Independent Media Center (Athens Indymedia) για να διαβάσουν και να γράψουν πληροφορίες για τα γεγονότα. Εξίσου όμως μεγάλη έμφαση δόθηκε στην πληροφόρηση μέσω διαφόρων ΜΚΔ και ΙΚΔ, όπως το Facebook και το Twitter, στους οποίους οι ακτιβιστές αναρτούσαν κείμενα,

φωτογραφίες και βίντεο από τις περιοχές των διαδηλώσεων και των συγκρούσεων. (Vatikiotis, 2011: 177) Τα ΜΚΔ επομένως χρησιμοποιήθηκαν για να προσελκύσουν τη βοήθεια στη διοργάνωση των διαμαρτυριών που είχαν ως αντικείμενο τόσο τη δολοφονία όσο και κάποια οικονομικά προβλήματα της Ελλάδας που είχαν αρχίσει αμυδρά να διαφαίνονται. (Van Niekerk και Maharaj, 2013: 1164).

Η ηλεκτρονική δικτύωση επέδρασε στην εξέλιξη του κινήματος μέσα από την ανάπτυξη μίας, κατά κάποιον τρόπο, νομαδικής συλλογικής δράσης και έντονης κινητικότητας. Οι ακτιβιστές πολύ συχνά επέλεγαν ως χώρο κινητοποίησης την κεντρική πλατεία του Συντάγματος στην Αθήνα, ωστόσο δεν έμεναν εκεί αλλά κινούνταν διάσπαρτα σε μικρές γειτονιές ή απομακρυσμένες περιοχές της πόλης για να επανεμφανιστούν αργότερα και πάλι στην πλατεία, απ' όπου και ξεκινούσαν ένα νέο κύκλο δράσεων. Μέσα σε αυτό το τοπίο οι κινητοποιήσεις εξαπλώθηκαν σε μέρη της πόλης όπου ποτέ ξανά δεν είχαν συμβεί παρόμοια γεγονότα. (Vatikiotis, 2011: 178)

Επιπλέον, μία πρωτοφανής αλληλεγγύη ξένων ακτιβιστών σημειώθηκε παγκοσμίως μέσα από παράλληλες δράσεις σε πολλές μεγάλες πρωτεύουσες, όπως για παράδειγμα επιθέσεις στις ελληνικές πρεσβείες του εξωτερικού. Οι δράσεις αυτές, διοργανωμένες μάλιστα από αμιγώς ξένους ακτιβιστές και όχι έλληνες ομογενείς, αποτελούν μία χαρακτηριστική ένδειξη της κινητικότητας του ελληνικού κινήματος, το οποίο δεν περιορίστηκε στην ελληνική επικράτεια αλλά έδωσε το έναυσμα για ένα παγκόσμιο κοινωνικό κίνημα βασισμένο στις ιδέες της αναρχίας και στην αντίσταση κατά της παγκοσμιοποίησης. (Vatikiotis, 2011: 178-179)

Αυτή η συμβολή του κινήματος του Δεκέμβρη του 2008 στην ανάδυση και πραγμάτωση ενός παγκόσμιου κινήματος αποτελεί την απόδειξη της σημασία της δικτύωσης, είτε αυτή γίνεται μέσω της άμεσης επικοινωνίας είτε μέσω της ηλεκτρονικής τεχνολογίας. Ο ιστότοπος του Indymedia αποτελεί την ηλεκτρονική κοιτίδα αυτού του παγκόσμιου κοινωνικού κινήματος και σε αυτόν, όπως και σε διάφορα συναφή blogs τα οποία αναπτύχθηκαν στη διάρκεια της εξέγερσης, δημιουργήθηκε μία αναρχική συλλογική ταυτότητα με ιδεολογικές καταβολές, η οποία καλλιεργήθηκε

επίσης μέσα από την καλλιτεχνική έκφραση. Αν και η διαδικτυακή αυτή ανάπτυξη συλλογικής ταυτότητας δεν αντικαθιστά το άμεσο βίωμα μιας διαμαρτυρίας στον δρόμο, ανοίγει τον δρόμο για μία περαιτέρω αποσύνδεση της αλληλέγγυας σύνδεσης ανάμεσα σε κοινωνικές ομάδες με τη γεωγραφική τους τοποθεσία. (Vatikiotis, 2011: 179-181)

Ένα παράδειγμα που αποτυπώνει το κλίμα των ημερών είναι η σχεδόν ταυτόχρονη επίθεση μαθητών σε σαράντα πέντε αστυνομικά τμήματα σε όλη τη χώρα και η μεταξύ τους επικοινωνία και αλληλεπίδραση μέσω του διαδικτύου (Vatikiotis, 2011: 177). Παρόμοια περιστατικά χαρακτηρίστηκαν τόσο από Έλληνες πολιτικούς όσο και από ερευνητές ως ένα νεανικό “συναισθηματικό ξέσπασμα” ή ως “τυφλή βία”, κενή πολιτικού περιεχομένου, ωστόσο, όπως επισημαίνει ο Gavriilidis (2009: 15), η άποψη αυτή παραγνωρίζει τη δύναμη της επικοινωνίας και της συνεννόησης μεταξύ των ακτιβιστών, οι οποίοι χρησιμοποιώντας τη σύγχρονη τεχνολογία κατάφεραν να ξεπεράσουν τους κρατικούς μηχανισμούς.

Τέλος, η έννοια της ένταξης των ειδήσεων μέσα σε κάποιο πλαίσιο (framing) χρησιμοποιήθηκε από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, όπως σε πολλές άλλες εξεγέρσεις, και στην εξέγερση του Δεκεμβρη του 2008. Συγκεκριμένα, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και η πλειοψηφία των δημοσιογράφων στην Ελλάδα επιχείρησαν να διαμορφώσουν την εικόνα των γεγονότων κατά τέτοιο τρόπο ώστε να επηρεάσουν την κοινή γνώμη. Εστίασαν στο συναισθηματισμό και όχι στην αντικειμενικότητα, αποδίδοντας αποκάλυπτα την αιτία της αναταραχής στους νέους και όχι στην αστυνομία, με στόχο την εξυπηρέτηση πολιτικών συμφερόντων. Αποτέλεσμα ήταν να πυροδοτήσουν την περαιτέρω έξαρση των διαμαρτυριών και την εχθρότητα κατά των δημοσιογράφων. Στην ουσία, η περίοδος της εξέγερσης αποκάλυψε τη βαθιά διαπλοκή του δημοσιογραφικού και πολιτικού συστήματος που χαρακτήριζε επί δεκαετίες την ενημέρωση από τα ΜΜΕ στην Ελλάδα. (Hugh-Jones και συν., 2011: 327-329) Τα ΜΚΔ και η ενημέρωση μέσω διαδικτύου κατάφεραν να αναχαιτίσουν αυτή την προπαγάνδα των παραδοσιακών ΜΜΕ και να αποδώσουν τα γεγονότα μέσα από την οπτική εκείνων που έλαβαν μέρος σε αυτά.

4.2 Η κρίση στην Ελλάδα και στον ευρωπαϊκό νότο

Οι κινητοποιήσεις στη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, από το 2008 και μετά, κατά των Ευρωπαϊκών κυβερνήσεων και των προγραμμάτων λιτότητας έλαβαν χώρα σε όλη την Ευρώπη, ανοίγοντας ένα αβέβαιο κύκλο δράσεων και αντιδράσεων δίχως κάποια σαφή ημερομηνία λήξης. Οι αντιδράσεις ήταν πολύ εντονότερες στην Ελλάδα με βίαιες διαδηλώσεις και καθολικές απεργίες και στην Ισπανία με μαζικές κινητοποιήσεις στις μεγάλες πλατείες κεντρικών πόλεων όπως η Μαδρίτη και η Βαρκελώνη. (Bourne και Chatzopoulou, 2013: 2-3) Το ευρύ κοινωνικό κίνημα που δημιουργήθηκε βασίστηκε στην ευρωπαϊοποίηση και αναπτύχθηκε από πάνω προς τα κάτω με τη συνεργασία των λαών, οι οποίοι εξέφρασαν την αμοιβαία αλληλεγγύη τους υπό μία ενιαία ευρωπαϊκή συλλογική ταυτότητα. (Bourne και Chatzopoulou, 2013: 11-13)

Στην Ελλάδα οι αντιδράσεις είχαν ήδη ξεκινήσει από το 2008 και την εξέγερση που ακολούθησε τη δολοφονία του Αλέξη Γρηγορόπουλου. Άρχισαν όμως να κλιμακώνονται ραγδαία μετά την εκλογή του πρωθυπουργού Γεώργιου Παπανδρέου, που σηματοδότησε την έναρξη των πολιτικών λιτότητας στη χώρα και του πρώτου Ευρωπαϊκού πακέτου διάσωσης τον Μάιο του 2010. Αποτέλεσμα των κινήσεων της κυβέρνησης ήταν η δραματική μείωση μισθών και συντάξεων, η αύξηση του ορίου συνταξιοδότησης, η αλλαγή των συμβάσεων εργασίας και η αύξηση της φορολόγησης. (Bourne και Chatzopoulou, 2013: 6)

Οι πρώτες έντονες κινητοποιήσεις σημειώθηκαν τον Φεβρουάριο του 2010. Στη συνέχεια μεγάλες διαδηλώσεις πραγματοποιήθηκαν σε όλη τη χώρα στις 5 Μαρτίου 2010, όταν και ανακοινώθηκαν τα μέτρα λιτότητας. Οι διαδηλώσεις της 5^{ης} Μαρτίου ήταν ιδιαίτερα πολυπληθείς αλλά και πολύ βίαιες, καθώς οι διαδηλωτές συγκρούστηκαν με την αστυνομία σε πολλά σημεία της Αθήνας. Παράλληλα πραγματοποιήθηκαν πολλές εναλλακτικές δράσεις με στόχο την παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας όπως προσφορά φαγητού μέσω κοινωνικών παντοπωλείων, στέγη και περίθαλψη. Τον Φεβρουάριο του 2011, ακτιβιστές μέλη του κινήματος “Δεν πληρώνω” σε όλη

την Ελλάδα σήκωσαν τις μπάρες των διοδίων, επιτρέποντας την ελεύθερη διέλευση των οχημάτων. (Bourne και Chatzopoulou, 2013: 6-7)

Στη διάρκεια των μηνών του Μαΐου και του Ιουνίου 2011 σημειώθηκαν οι μεγαλύτερες διαδηλώσεις κατά των πολιτικών λιτότητας στην Ελλάδα και στην Ισπανία. Συγκεκριμένα, στις 15 Μαΐου 2011 αναδύθηκε το κίνημα 15M από αγανακτισμένους πολίτες (Indignados) της Ισπανίας, οι οποίοι διαδήλωσαν μαζικά κατά των πολιτικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που είχαν επιφέρει μια μεγάλη μείωση της δημόσιας δαπάνης για την παιδεία και για την κοινωνική πρόνοια. Οι διαδηλώσεις κατέληξαν στην κατάληψη των πλατειών Puerta del Sol και Plaza Catalunya στη Μαδρίτη και στη Βαρκελώνη αντίστοιχα. (Bourne και Chatzopoulou, 2013: 7)

Εμπνευσμένοι από τους ισπανούς διαδηλωτές, οι ακτιβιστές στην Ελλάδα προχώρησαν λίγο αργότερα σε μαζικές κινητοποιήσεις, που ονομάστηκαν το κίνημα των “Αγανακτισμένων” ως η ελληνική μετάφραση της ισπανικής λέξης Indignados. (Bourne και Chatzopoulou, 2013: 7) Οι ιδεολογικές καταβολές αυτών των κινητοποιήσεων στην Ελλάδα δεν εμπίπτουν σε μία συγκεκριμένη κατηγορία αλλά αντίθετα καλύπτουν ένα ευρύτερο φάσμα πολιτικών συλλογικών δράσεων, οι οποίες αντιπροσωπεύουν πολλές διαφορετικές συλλογικές ταυτότητες. (Simiti, 2014: 5). Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά η Simiti (2014: 7), “η ανομοιογένεια των διαμαρτυρούμενων όσον αφορά τις κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές τους ταυτότητες, υπήρξε πρωτοφανής”.

Η Flecher Forminaya (2012: 4) επισημαίνει ότι στην Ισπανία οι άνθρωποι που έλαβαν συμμετοχή στο κίνημα των Indignados πήραν την απόφαση τους και έδρασαν περισσότερο αυτόνομα και όχι υπό την προτροπή των αριστερών οργανώσεων. Αυτό εναρμονίζεται με την άποψη ότι στο κίνημα συμμετείχαν άνθρωποι με πολλές διαφορετικές ιδεολογικές καταβολές, οι οποίοι ενώθηκαν βάσει των δυσκολιών που αντιμετώπιζαν εν μέσω της οικονομικής κρίσης. Πράγματι, στη διάρκεια του ισπανικού κινήματος 15M πολλοί διαδηλωτές συμμετείχαν για πρώτη φορά σε μια κινητοποίηση ενώ ανάμεσά τους βρίσκονταν και πολλοί φοιτητές. Το γεγονός αυτό διαφοροποιεί το κίνημα 15M με το αντίστοιχο ελληνικό

κίνημα των Αγανακτισμένων, καθώς στο δεύτερο το μεγαλύτερο τμήμα της πρωτοβουλίας είχαν αναλάβει οι αριστερές οργανώσεις, τα αριστερά πολιτικά κόμματα και τα εργατικά συνδικάτα. (Bourne και Chatzopoulou, 2013: 8)

Σε όλες όμως τι περιπτώσεις, η επαφή των ακτιβιστών με άλλους ανθρώπους και επομένως με τα προβλήματα, τις εμπειρίες τους και τις προσωπικές τους οπτικές πάνω στα πολιτικά γεγονότα οδήγησε στη δημιουργία συναισθηματικών δεσμών εμπιστοσύνης και αλληλεγγύης, που ενισχύθηκαν και από πρακτικές πλευρές των κινητοποιήσεων, όπως το μοίρασμα του φαγητού και η σχεδίαση μιας πολιτικής κατεύθυνσης. Όπως καταλήγουν οι (Bourne και Chatzopoulou, 2013: 25), τα μέτρα της λιτότητας είχαν ως αποτέλεσμα την περαιτέρω ενίσχυση των προϋπαρχόντων δικτύων αλληλεγγύης και κινηματικών δεσμών, οι οποίοι επεκτείνονται διαρκώς, διαμορφώνοντας στους κόλπους της Ευρώπης ένα αναπτυσσόμενο διακρατικό κίνημα.

Όσον αφορά την προβολή του κινήματος των Αγανακτισμένων από τα παραδοσιακά μέσα ενημέρωσης στην Ελλάδα, η μελέτη των Veneti και συν. (2012: 116), σχετικά με τα γεγονότα μεταξύ της 25^{ης} Μαΐου 2011 και του τέλους του Ιουλίου, κατέδειξε παραδόξως ότι τα τηλεοπτικά κανάλια κράτησαν μία θετική στάση απέναντι στο κίνημα προβάλλοντας συχνά εικόνες και συζητήσεις από τις κινητοποιήσεις. Πιο συγκεκριμένα, τα τηλεοπτικά κανάλια τάχθηκαν πλευρό των ακτιβιστών δικαιολογώντας τους λόγους διαμαρτυρίας τους. Οι διαδηλωτές παρουσιάστηκαν ως νόμιμοι και ειρηνικοί πολίτες από τα κανάλια, τα οποία όμως έδωσαν έμφαση στην προβολή της ειρηνικής διάστασης των κινητοποιήσεων και απέφυγαν τη δημοσιοποίηση των βίαιων περιστατικών. (Veneti και συν., 2012: 118-119)

Ωστόσο, διαφορές προέκυψαν ανάμεσα σε τρία διαφορετικά τηλεοπτικά κανάλια όσον αφορά τον τρόπο προβολής των διαμαρτυριών στον δρόμο (framing). Ενώ το κρατικό κανάλι NET και το ιδιωτικό MEGA απέφυγαν να προβάλουν εικόνες που αποκάλυπταν ξεκάθαρα την αντίθεση των διαδηλωτών στην επικρατούσα κατάσταση στην Ελλάδα λόγω των οικονομικών πολιτικών λιτότητας και της ελληνικής κυβέρνησης, το

ιδιωτικό κανάλι του ANT1 ακολούθησε μια αντίθετη τακτική. Σε όλες όμως τις περιπτώσεις παρατηρήθηκε η πρωτοφανής προτίμηση των καναλιών στη λήψη πληροφοριών από μη επίσημες παρά από επίσημες πηγές, αντίθετα με τη μέχρι τότε παράδοση (Veneti και συν., 2012: 120-121).

4.2.1 Τα ΜΚΔ και οι «αγανακτισμένοι»

Η πρόσφατη έρευνα των Bastos και συν. (2015: 15) έδειξε ότι η αύξηση των αναρτήσεων στους ΙΚΔ των Facebook και Twitter εναρμονιζόταν με την αύξηση της συμμετοχής των ακτιβιστών στις κινητοποιήσεις, καθώς οι ιστότοποι αυτοί αποτελούσαν πολύ χρήσιμα εργαλεία δικτύωσης πριν την έναρξη των διαδηλώσεων. Σύμφωνα και με τον Manuel Castells, στην Ισπανία οι ακτιβιστές χρησιμοποίησαν δραστικά το κοινωνικό δίκτυο του Twitter για να διοργανώσουν την κατασκήνωσή τους σε νευραλγικές τοποθεσίες στη Μαδρίτη και τη Βαρκελώνη (Bastos και συν., 2015: 5). Ωστόσο, αποδεικνύεται δύσκολο να βρεθεί μία ευθεία αντιστοιχία ανάμεσα στην οργάνωση μιας διαδήλωσης και της διαδικτυακής κινητικότητας (Bastos και συν., 2015: 15).

Όπως αναφέρουν οι Bourne και Chatzopoulou (2013: 6-7), οι Ισπανοί ακτιβιστές του κινήματος 15Μ, δημιούργησαν τη διαδικτυακή πλατφόρμα Democracia Real Ya, μέσω της οποίας προώθησαν τη δικτύωση των συμμετεχόντων του κινήματος αλλά και την ενημέρωση για τα γεγονότα που συντελούνταν στους δρόμους και τις πλατείες της Ισπανίας. Η πλατφόρμα αποτέλεσε χώρο έκφρασης και συνάντησης για περίπου 200 οργανισμούς οι οποίοι εκπροσωπούσαν πολλά διαφορετικά τμήματα της κοινωνίας και τα αντίστοιχα αιτήματά τους. Ομάδες νέων, ανέργων και κοινωνικών μειονοτήτων, συνελύσεις γειτονιών, ανθρωπιστικές και περιβαλλοντικές οργανώσεις και ομάδες του Facebook είναι μερικά μόνο παραδείγματα συμμετοχής στην πλατφόρμα. Η διαδικτυακή πρωτοβουλία συνέβαλε στη δημιουργία μια κοινή κινηματικής ταυτότητας, στη διάδοση των αξιών του κινήματος αλλά και στην παρουσίαση των γεγονότων μέσα από ένα πλαίσιο

(frame) αλληλεγγύης και ευρωπαϊκής ενότητας. (Bourne και Chatzopoulou, 2013: 6-7)

Επιπλέον, εκτός από την πλατφόρμα Democracia Real Ya, οι ακτιβιστές χρησιμοποίησαν τα ΜΚΔ και τους ΙΚΔ ώστε να ενημερώσουν για τις δράσεις τους και να αναπτύξουν το δίκτυο κινητοποίησής τους. Στην Ισπανία οι διαδηλωτές στράφηκαν στους ιστοτόπους του Twitter και του Youtube ώστε να αποτρέψουν την κατάληψη της πλατείας Puerta del Sol. (Bourne και Chatzopoulou, 2013: 6-7) Επίσης, μέσω του Facebook έγινε έκκληση προς τους πολίτες που θα συμμετείχαν στην ειρηνική διαδήλωση στις 25 Μαΐου 2011 να μην χρησιμοποιήσουν σημαίες ή άλλα διακριτικά σήματα πολιτικών κομμάτων (Simiti, 2014: 14).

Στο ίδιο μήκος κύματος, τον Μάιο του 2011 στην Ελλάδα, οι Αγανακτισμένοι διοργάνωσαν τις διαδηλώσεις μέσω του ιστοτόπου του Facebook, γι' αυτό και η περίοδος ονομάστηκε “Μάης του Facebook”. Όπως αναφέρει η Tsaliki, αυτή η διαδικτυακή δικτύωση μεταξύ ακτιβιστών από μία ή περισσότερες χώρες μπορεί να αποφέρει μια βαθιά αλλαγή στο κοινωνικό σύστημα, καθώς παρέχει την ευκαιρία για μια διαφορετική ενεργητική πολιτειότητα. (Bourne και Chatzopoulou, 2013: 6-7, 21)

Παρακάτω ακολουθεί μία σύντομη παρουσίαση των αλληλεπιδράσεων που έλαβαν χώρα στο Facebook, κατά το χρονικό διάστημα Μάιος-Ιούνιος 2011 γύρω από τις κινητοποιήσεις των Αγανακτισμένων στην πλατεία του Συντάγματος. Η σελίδα που επιλέχθηκε προς μελέτη έχει τον τίτλο “ΑΓΑΝΑΚΤΙΣΜΕΝΟΙ ΣΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ” και αριθμεί τη στιγμή συγγραφής αυτής της εργασίας περίπου 31 χιλιάδες προτιμήσεις (likes) από χρήστες του Facebook. Η αυξημένη συμμετοχή στη σελίδα, σε σχέση με αντίστοιχες άλλες σελίδες, όπως “ΑΓΑΝΑΚΤΙΣΜΕΝΟΙ ΣΤΟ ΛΕΥΚΟ ΠΥΡΓΟ” η “ΑΓΑΝΑΚΤΙΣΜΕΝΟΙ ΒΟΛΟΥ”, θεωρήθηκε σημαντική για τη μελέτη των δεδομένων μέσω της ΑΚΔ.

Τα δεδομένα που συλλέχθηκαν τοποθετούνται χρονικά στα διαστήματα, πριν, κατά τη διάρκεια και μετά των μεγαλύτερων κινητοποιήσεων των Αγανακτισμένων που πραγματοποιήθηκαν στις 5 Ιουνίου 2011 και στις 28-29 Ιουνίου 2011 στην πλατεία Συντάγματος στην

Αθήνα. Για τη λήψη των δεδομένων και την αρχική εξαγωγή των γράφων χρησιμοποιήθηκε το λογισμικό του προγράμματος της ΑΚΑ NodeXL ενώ η απεικόνιση και η περαιτέρω επεξεργασία των γραφημάτων έγινε μέσω του προγράμματος Gephi.

Η λήψη των δεδομένων περιορίστηκε στην ανάλυση του δημόσιου διαλόγου μέσω σχολίων (comments) στις αναρτήσεις της σελίδας και δεν έχουν συμπεριληφθεί οι προτιμήσεις (likes) των χρηστών τόσο στις αναρτήσεις όσο και στα σχόλια προς μείωση του όγκου των δεδομένων. Επίσης, ως σχόλια θεωρήθηκαν τα σχόλια που έγιναν σε κάποια ανάρτηση και όχι σε κάποιο άλλο σχόλιο. Ο περιορισμός αυτός στη μελέτη του βάθους του διαλόγου αντισταθμίζεται από το γεγονός ότι συμπεριελήφθησαν στη μελέτη όλες οι αναρτήσεις που έγιναν στη σελίδα, τόσο από τον κάτοχο της σελίδας όσο και από άλλους χρήστες. Αυτό κρίθηκε αναγκαίο, καθώς η αμεσότητα και η ευκολία της έκφρασης των προσωπικών απόψεων των χρηστών μέσω αυτόνομων αναρτήσεων από τους ίδιους υπήρξε μεγάλη.

Στα παρακάτω σχήματα απεικονίζονται οι κόμβοι του δικτύου και οι μεταξύ τους δεσμοί. Οι κόμβοι αναπαριστούν εκείνους τους χρήστες του Facebook που συμμετείχαν στον δημόσιο διάλογο, ο οποίος διαδραματιζόταν στη σελίδα, τις ημέρες των κινητοποιήσεων ενώ δεσμοί απεικονίζονται ανάμεσα σε χρήστες που σχολίασαν στην ίδια ανάρτηση ή ανάμεσα σε χρήστες που σχολίασαν σε μία ανάρτηση και στο πρόσωπο που έκανε την ανάρτηση. Όλοι οι δεσμοί χαρακτηρίστηκαν ως μη κατευθυνόμενοι ενώ η διάμετρος των κύκλων στην εικόνα ακολουθεί το μέγεθος του βαθμού (degree) των κόμβων. Ο βαθμός είναι ενδεικτικός της συμμετοχής ενός κόμβου στο δίκτυο και αντιπροσωπεύει το μέγεθος του αριθμού των δεσμών που ξεκινούν από τον κόμβο ή καταλήγουν σε αυτόν.¹¹

Κάθε σχήμα αναπαριστά μία ταξινόμηση των κόμβων βάσει κάποιου μεγέθους μέτρησης της κεντρικότητας όπως ο βαθμός (degree), η γεωδαιτική απόσταση ενός κόμβου από κάθε άλλον κόμβο (eccentricity)¹², η

¹¹

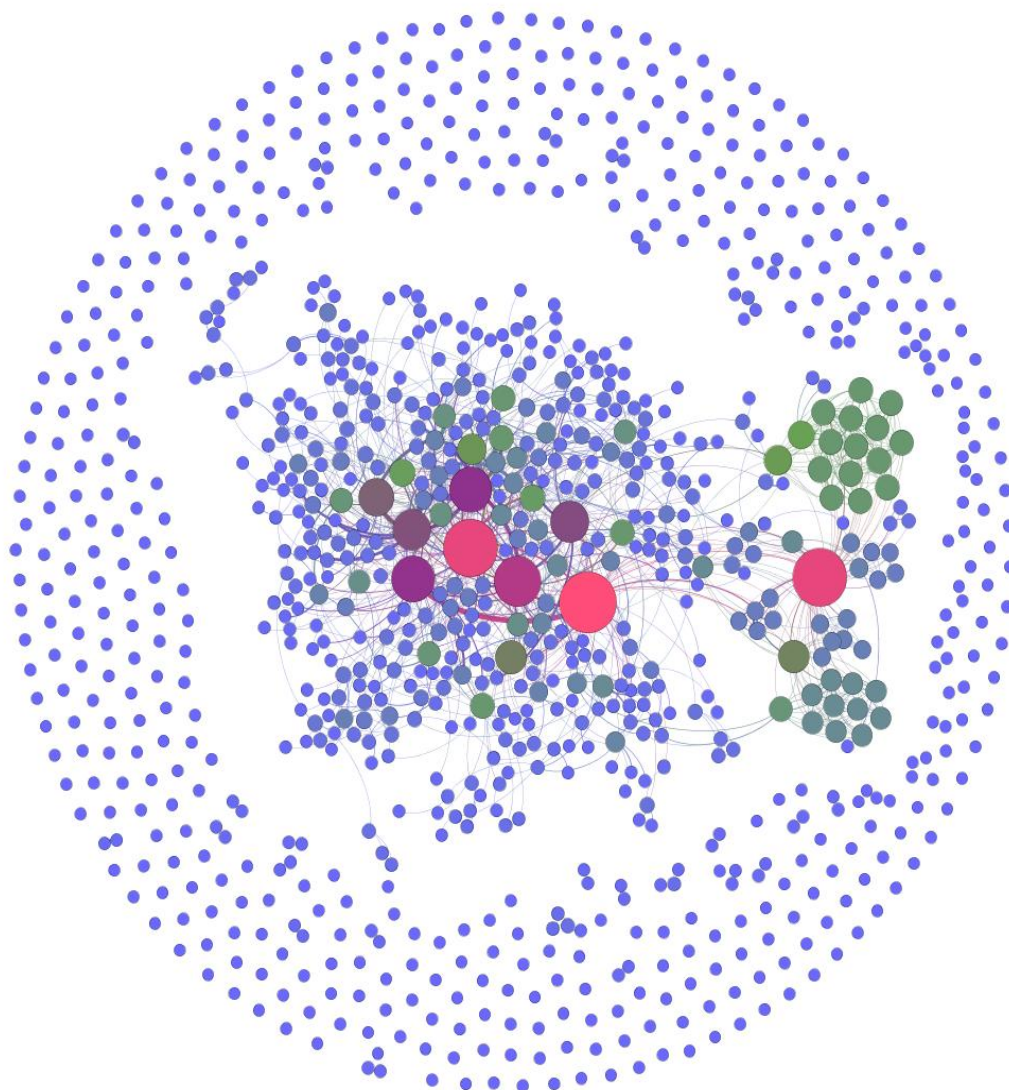
Wikipedia, Centrality, <https://en.wikipedia.org/wiki/Centrality>, 14 Αυγούστου 2015

¹²

Wikipedia, Eccentricity, [https://en.wikipedia.org/wiki/Distance_\(graph_theory\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Distance_(graph_theory)), 14 Αυγούστου 2015

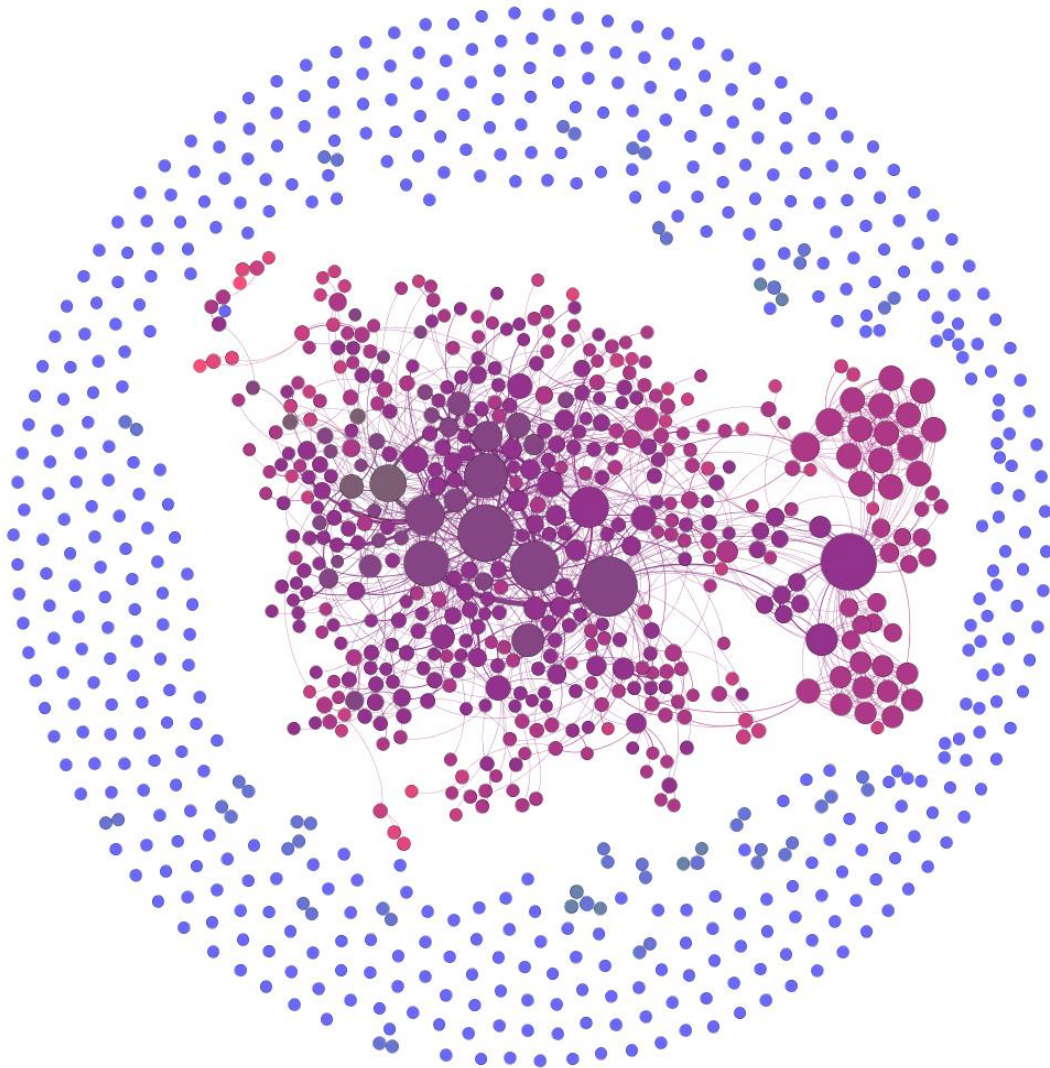
ενδιαμεσότητα (betweenness) και η εγγύτητα (closeness). Σε κάθε ταξινόμηση η φθίνουσα σειρά των χρωμάτων που χαρακτηρίζουν τις ταξινομημένες κατηγορίες είναι ροζ, μοβ, γκρι, πράσινο, μπλε.

Αρχικά απεικονίζονται οι μετρήσεις μεταξύ 26 και 30 Ιουνίου 2011, δηλαδή δύο μέρες πριν τις κινητοποιήσεις των 28 και 29 Ιουνίου, κατά τη διάρκεια αυτών και μία ημέρα μετά. Σημειώνεται ότι συνολικά συμμετείχαν στον δημόσιο διάλογο 1002 χρήστες ενώ πραγματοποιήθηκαν 1192 συνδέσεις μεταξύ τους.

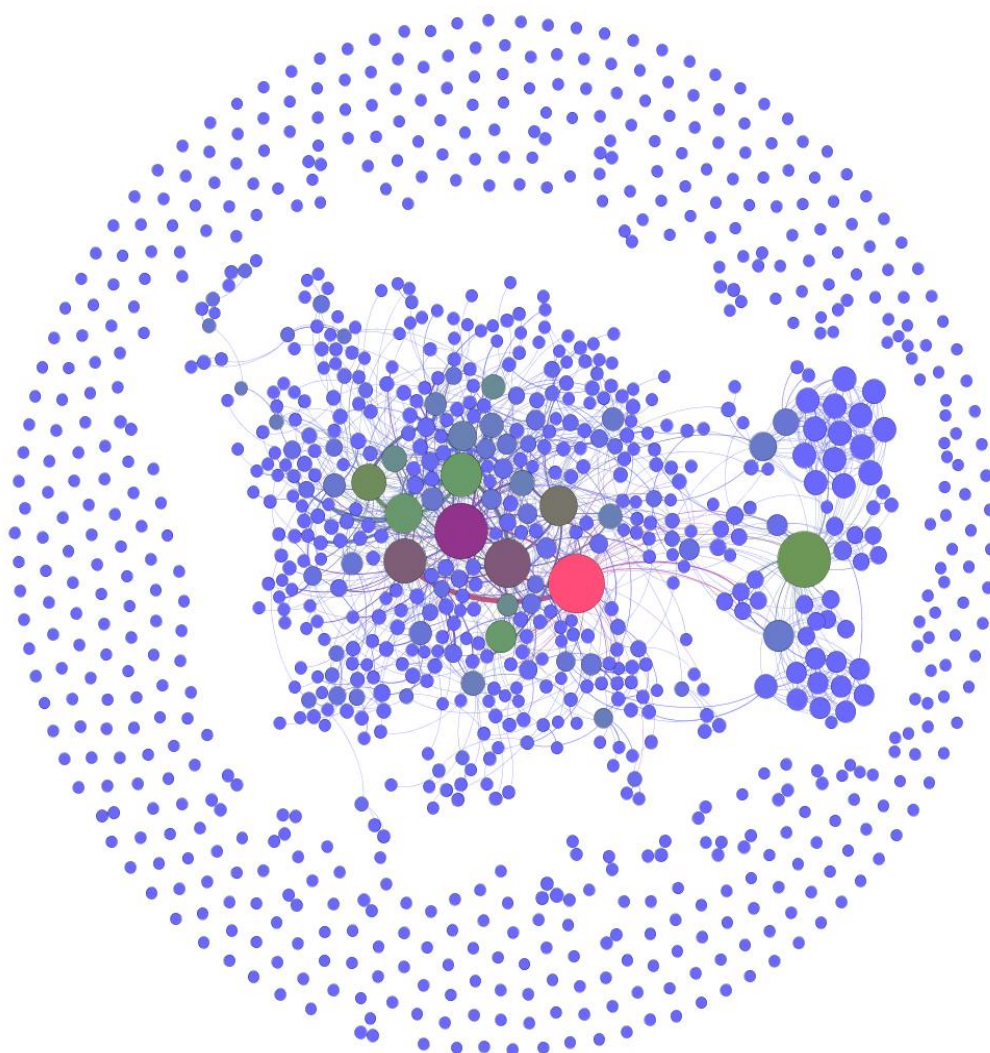
Σχήμα 4-1(α): Απεικόνιση του δικτύου χρηστών που ανήρτησαν ή σχολίασαν στη σελίδα από τις 26 Ιουνίου έως και τις 30 Ιουνίου 2011, ταξινομημένοι σύμφωνα με τον βαθμό (degree) των κόμβων.

Παρατηρούμε ότι υπάρχουν τρεις κόμβοι (ροζ χρώμα) με τις περισσότερες συνδέσεις γύρω από τους οποίους σχηματίζονται κοινότητες των οποίων τα περισσότερα μέλη έχουν τον μικρότερο βαθμό (μπλε χρώμα). Μία περαιτέρω μελέτη θα μπορούσε να καταδείξει αν οι κόμβοι αυτοί αντιστοιχούν σε πεπειραμένα μέλη αριστερών οργανώσεων Στην περιφέρεια του γραφήματος απεικονίζονται οι χρήστες που έκαναν ίσως μία ανάρτηση, δεν αλληλεπίδρασαν όμως με κανέναν άλλον χρήστη μέσα στο δημόσιο διάλογο.

Σχήμα 4-1(β): Απεικόνιση του δικτύου χρηστών που ανήρτησαν ή σχολίασαν στη σελίδα από τις 26 Ιουνίου έως και τις 30 Ιουνίου 2011, ταξινομημένοι σύμφωνα με τη μεγαλύτερη απόσταση των κόμβων μεταξύ τους (eccentricity).

Παρατηρούμε ότι περισσότεροι κόμβοι οι οποίοι απέχουν το περισσότερο δυνατό από κάποιον άλλον κόμβο στο δίκτυο (ροζ χρώμα) είναι κόμβοι που βρίσκονται τόσο στο κέντρο όσο και στην περιφέρεια του γραφήματος, μικρού ωστόσο βαθμού. Δηλαδή χρήστες χωρίς πολλές συνδέσεις βρίσκονται και περισσότερο μακριά από κάποιον άλλον χρήστη, το οποίο είναι λογικό καθώς η αύξηση της δικτύωσης φέρνει κάποιον όλο και πιο κοντά με κάθε άλλον.

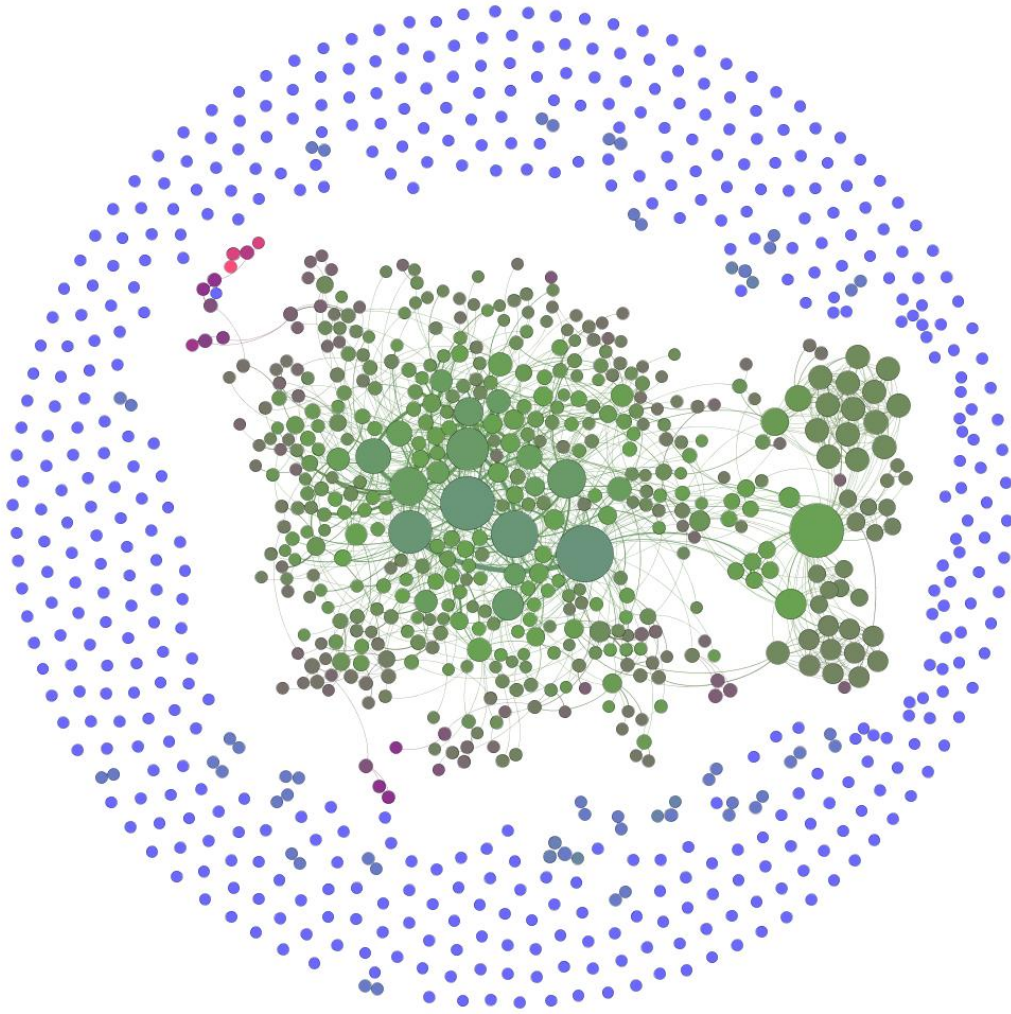
Σχήμα 4-1(γ): Απεικόνιση του δικτύου χρηστών που ανήρτησαν ή σχολίασαν στη σελίδα από τις 26 Ιουνίου έως και τις 30 Ιουνίου 2011, ταξινομημένοι σύμφωνα με την ενδιάμεσότητά τους (betweenness).

Η ενδιαμεσότητα αποτελεί ένδειξη του πόσο κεντρικός είναι ένας κόμβος μέσα στο δίκτυο μετρώντας το πόσες φορές ένας κόμβος εμφανίζεται στα συντομότερα μονοπάτια ανάμεσα σε δύο οποιουδήποτε άλλους χρήστες.¹³ Κατά κάποιον τρόπο, η ενδιαμεσότητα θα μπορούσε να δείχνει πόσο συχνά “μεσολαβεί” ένας κόμβος στο δίκτυο ώστε να φέρει κοντά δύο άλλους κόμβους.

Παρατηρούμε στο γράφημα ότι μονάχα ένας κόμβος έχει τη μεγαλύτερη ενδιαμεσότητα ενώ ακολουθούν μονάχα περίπου άλλοι κόμβοι με μεγάλη ενδιαμεσότητα. Αυτό θα μπορούσε να είναι χαρακτηριστικό μέσα σε ένα δίκτυο όπως μια σελίδα του Facebook όπου κανείς δεν βασίζει την αλληλεπίδραση του στην προσωπική γνωριμία με κάποιον άλλον, εφόσον στο επίκεντρο βρίσκεται το θέμα της συζήτησης.

¹³

Wikipedia, Betweenness Centrality, https://en.wikipedia.org/wiki/Betweenness_centrality, 14 Αυγούστου 2015

Σχήμα 4-1(δ): Απεικόνιση του δικτύου χρηστών που ανήρτησαν ή σχολίασαν στη σελίδα από τις 26 Ιουνίου έως και τις 30 Ιουνίου 2011, ταξινομημένοι σύμφωνα με την εγγύτητα τους (closeness).

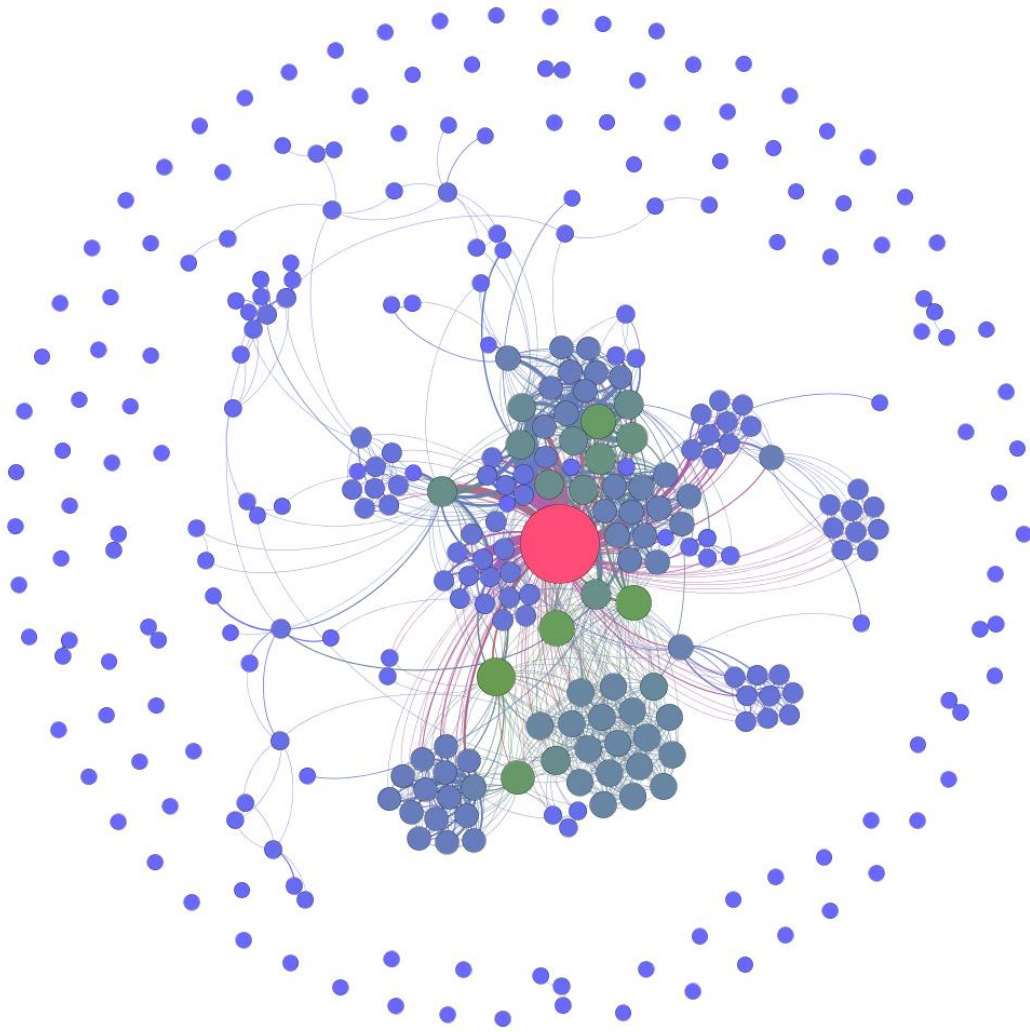
Παρόμοια με την απόσταση από έναν απομακρυσμένο χρήστη (eccentricity), η εγγύτητα (closeness) μας δείχνει πόσο μακριά βρίσκεται ένας κόμβος από όλους τους άλλους κόμβους.² Υπάρχουν πολύ λίγοι κόμβοι που βρίσκονται πραγματικά πολύ απομακρυσμένοι από όλους τους άλλους μέσα στο δίκτυο των δεσμών (ροζ-μοβ χρώμα).

Στη συνέχεια επαναλαμβάνουμε την ίδια διαδικασία για το χρονικό διάστημα 3 έως και 7 Ιουνίου που συμπεριλαμβάνει την 5^η Ιουνίου, ημέρα

μιας πρωτοφανούς πολυπληθούς διαδήλωσης στην πλατεία Συντάγματος. Στον δημόσιο διάλογο της σελίδας “ΑΓΑΝΑΚΤΙΣΜΕΝΟΙ ΣΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ” συμμετείχαν εκείνη την περίοδο 317 χρήστες που πραγματοποίησαν 1298 συνδέσεις.

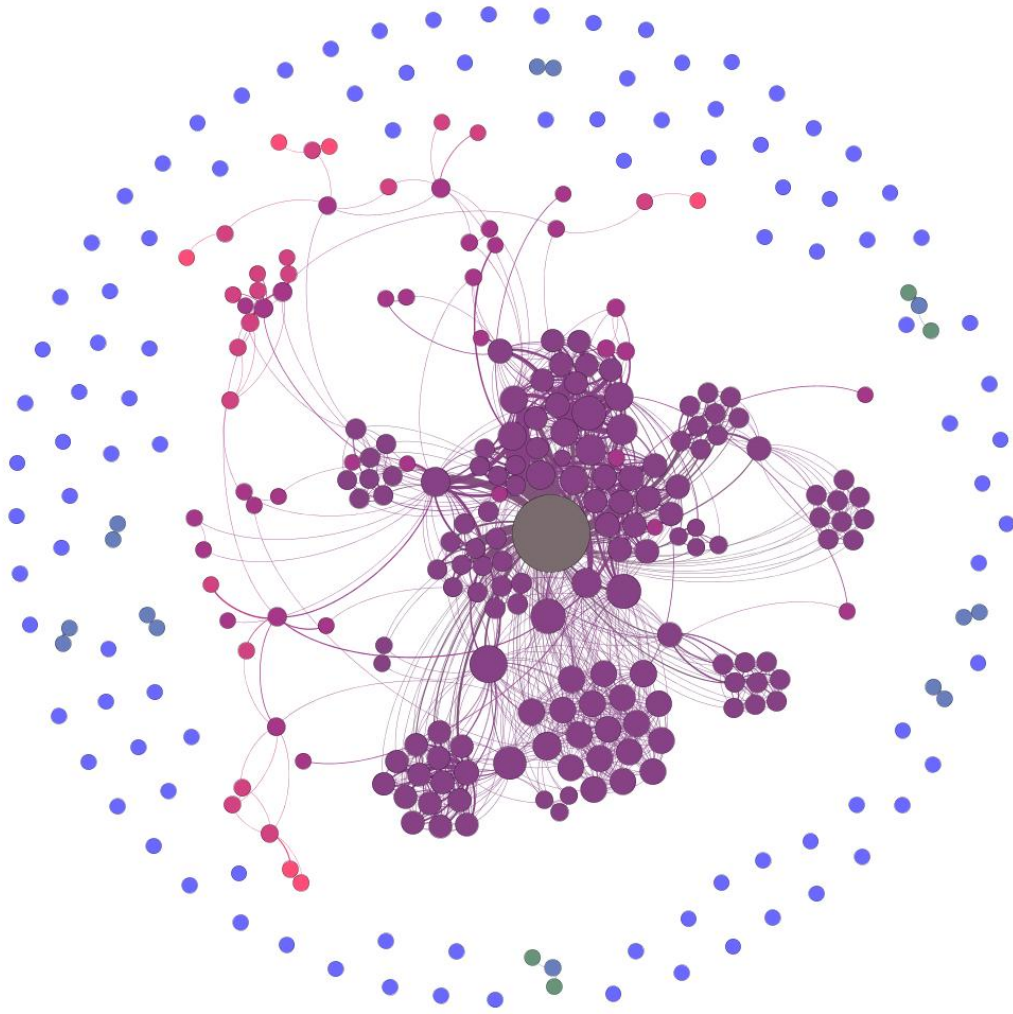
Συγκρίνοντας το παραπάνω αποτέλεσμα με το αντίστοιχο της διάρκειας 26-30 Ιουνίου 2011, παρατηρούμε ότι αν και μεταξύ 3 και 7 Ιουνίου συμμετείχε το ένα τρίτο του αριθμού των ατόμων που συμμετείχαν μεταξύ 26 και 30 Ιουνίου, δημιουργήθηκαν λίγο περισσότερες συνδέσεις. Δηλαδή, στο τέλος του Ιουνίου ο αριθμός των χρηστών που συμμετείχαν στον δημόσιο διάλογο είναι τριπλάσιος από τον αντίστοιχο των αρχών του Ιουνίου, οι δεσμοί όμως είναι περίπου οι ίδιοι. Αυτό θα μπορούσε να αποδοθεί στο γεγονός ότι στη διάρκεια των εβδομάδων των κινητοποιήσεων η απήχηση του Facebook ως προς τα κινηματικά γεγονότα αυξήθηκε, με αποτέλεσμα να συμμετέχουν όλο και περισσότερα άτομα στις αντίστοιχες σελίδες.

Ωστόσο, τα άτομα που συμμετείχαν στην αρχή του Ιουνίου, αν και λιγότερα, εμπλέκονταν πολύ περισσότερο στον δημόσιο διάλογο. Δεδομένου του ότι τα γεγονότα κινήθηκαν αρχικά από μέλη αριστερών οργανώσεων θα μπορούσε να υποθεθεί ότι οι χρήστες εκείνοι ανήκαν σε αυτές τις πολιτικές ομάδες, επομένως ήταν πιο έμπειροι στις διαδικασίες πολιτικών ζυμώσεων και διαλόγου. Αυτό ωστόσο είναι κάτι που θα πρέπει να ερευνηθεί περαιτέρω. Επίσης, μια ανάλυση της αύξησης των προτιμήσεων (likes) στη σελίδα μπορεί να αποκαλύψει ότι με τον καιρό, οι άνθρωποι που την επισκέπτονταν επέλεξαν να δηλώσουν την προτίμησή τους σε αυτήν, όχι όμως και να συμμετάσχουν στον δημόσιο διάλογο.

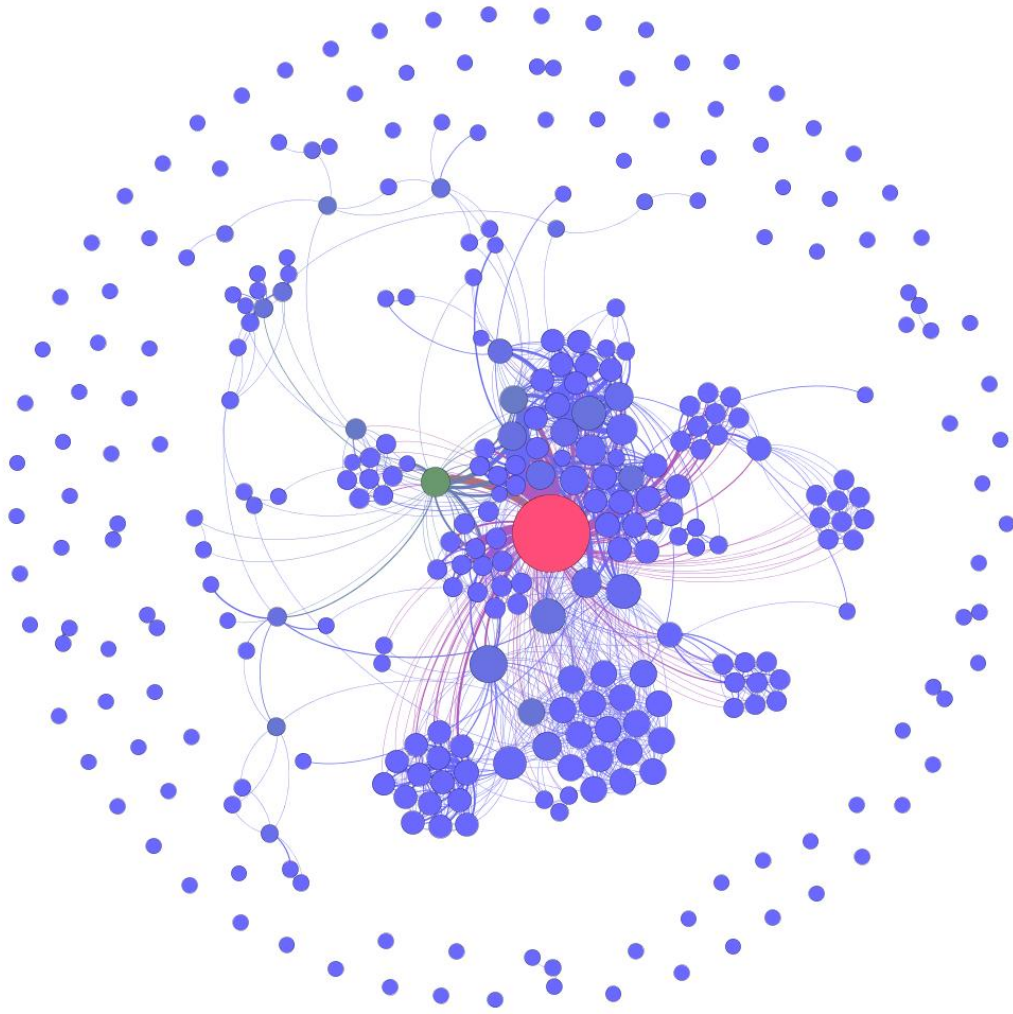
Σχήμα 4-2(α): Απεικόνιση του δικτύου χρηστών που ανήρτησαν ή σχολίασαν στη σελίδα από τις 3 Ιουνίου έως και τις 7 Ιουνίου 2011, ταξινομημένοι σύμφωνα με τον βαθμό (degree) των κόμβων.

Παρατηρούμε, ότι σε αντίθεση με τους τρεις κεντρικούς κόμβους του σχήματος 4-1(α), εδώ υπάρχει μόνο ένας κεντρικός κόμβος με τις περισσότερες συνδέσεις, κάτι που αποδεικνύει ότι με το πέρασμα των ημερών προστέθηκαν και άλλοι σημαντικοί ως προς τη δικτύωση χρήστες, εξαιρουμένου εκείνου που έφτιαξε τη σελίδα, οι οποίοι ασχολήθηκαν με τη σελίδα σε μεγάλο βαθμό.

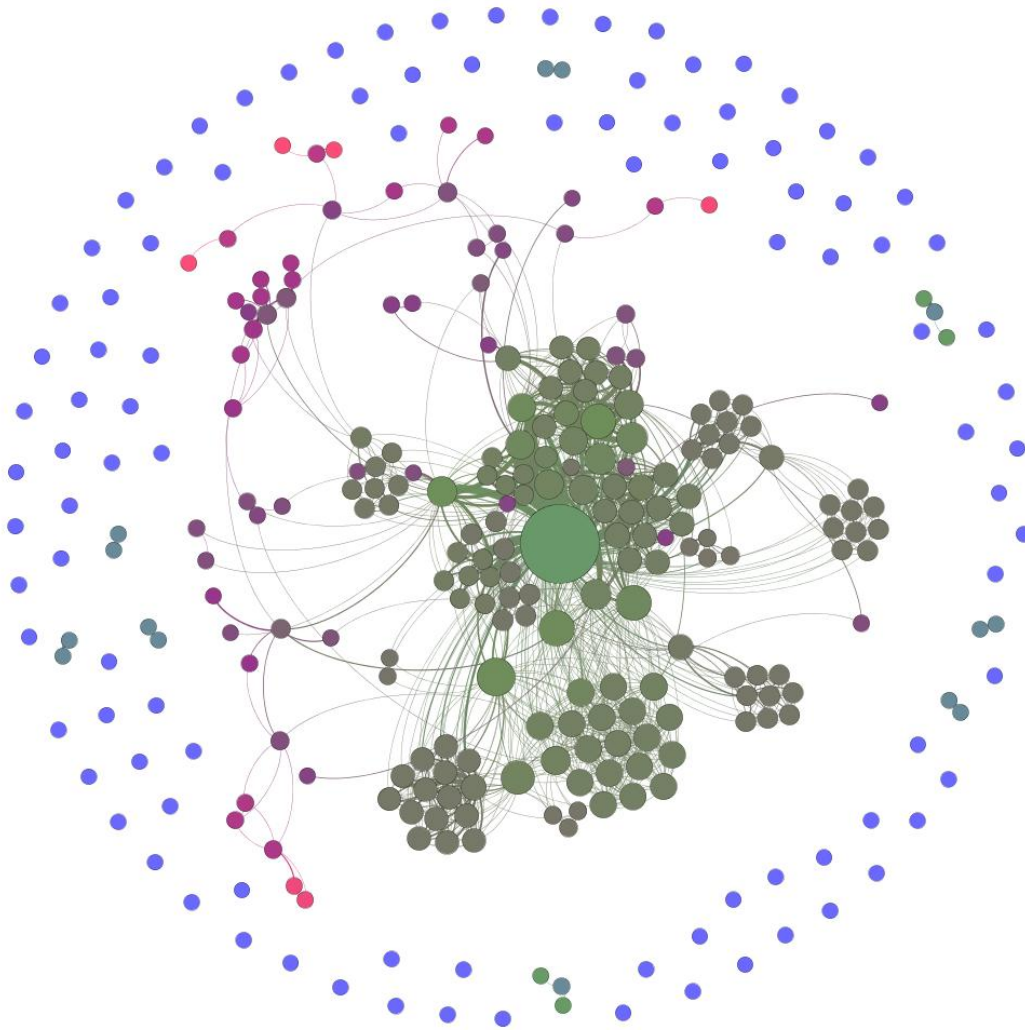
Σχήμα 4-2(β): Απεικόνιση του δικτύου χρηστών που ανήρτησαν ή σχολίασαν στη σελίδα από τις 3 Ιουνίου έως και τις 7 Ιουνίου 2011, ταξινομημένοι σύμφωνα με τη μεγαλύτερη απόσταση των κόμβων μεταξύ τους (eccentricity).

Και εδώ οι κόμβοι (ροζ χρώμα) με μεγάλο eccentricity είναι μικρού βαθμού, βρίσκονται όμως πολύ περισσότερο στην περιφέρεια και όχι στο κέντρο του γραφήματος όπου υπάρχουν οι μεγαλύτερες υποομάδες του δικτύου.

Σχήμα 4-2(γ): Απεικόνιση του δικτύου χρηστών που ανήρτησαν ή σχολίασαν στη σελίδα από τις 3 Ιουνίου έως και τις 7 Ιουνίου 2011, ταξινομημένοι σύμφωνα με την ενδιάμεσότητά τους (betweenness).

Το γράφημα μας δείχνει ότι ο κόμβος (ροζ χρώμα) με τον μεγαλύτερο βαθμό και τις περισσότερες συνδέσεις είναι και αυτός που εμφανίζεται περισσότερες φορές στα συντομότερα μονοπάτια μεταξύ άλλων κόμβων. Υπάρχει μονάχα ένας κόμβος (πράσινο χρώμα) με πολύ μικρότερη ενδιάμεσότητα όμως που διακρίνεται από τους υπόλοιπους οι οποίοι δεν αποτελούν σχεδόν καθόλου βήμα στο μονοπάτι ανάμεσα σε άλλους κόμβους.

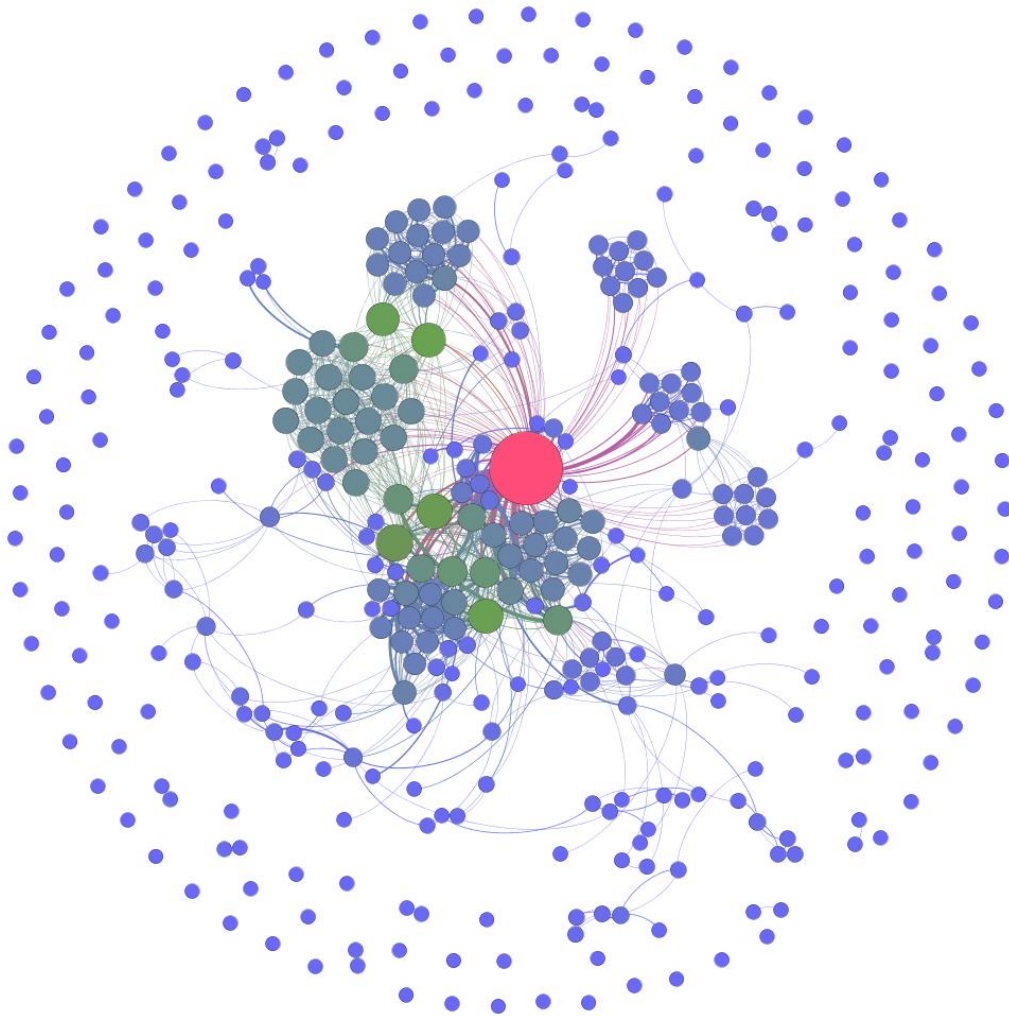

Σχήμα 4-2(δ): Απεικόνιση του δικτύου χρηστών που ανήρτησαν ή σχολίασαν στη σελίδα από τις 3 Ιουνίου έως και τις 7 Ιουνίου 2011, ταξινομημένοι σύμφωνα με την εγγύτητα τους (closeness).

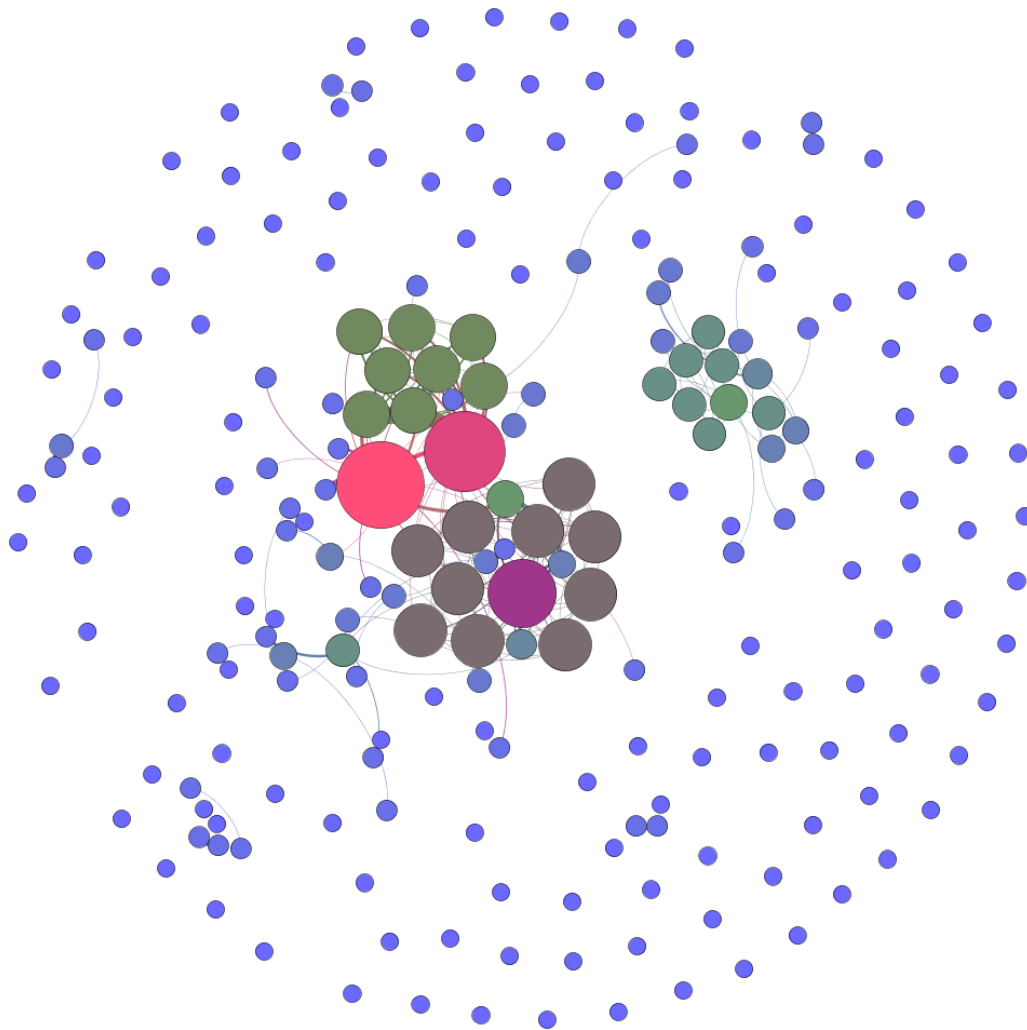
Στο γράφημα οι περισσότερο απομακρυσμένοι κόμβοι από κάθε άλλον διακρίνονται στο γράφημα με ροζ και μοβ χρώμα και βρίσκονται ως προς την τοπολογία τους σε αναλογία με το σχήμα 4-1(δ) της περιόδου 26-30 Ιουνίου 2011.

Τέλος, παρουσιάζονται στα παρακάτω σχήματα τα γραφήματα των δικτύων που αντιστοιχούν στο δημόσιο διάλογο στις περιόδους, 2-4 Ιουνίου 2011, 5-7 Ιουνίου 2011, 26-27 Ιουνίου 2011 και 28-29 Ιουνίου 2011. Οι κόμβοι είναι χρωματικά αλλά και ως προς το μέγεθος των κύκλων τους

ταξινομημένοι ως προς τον βαθμό (degree) των κόμβων, δηλαδή τον αριθμό των συνδέσεων τους μέσα στο δίκτυο.

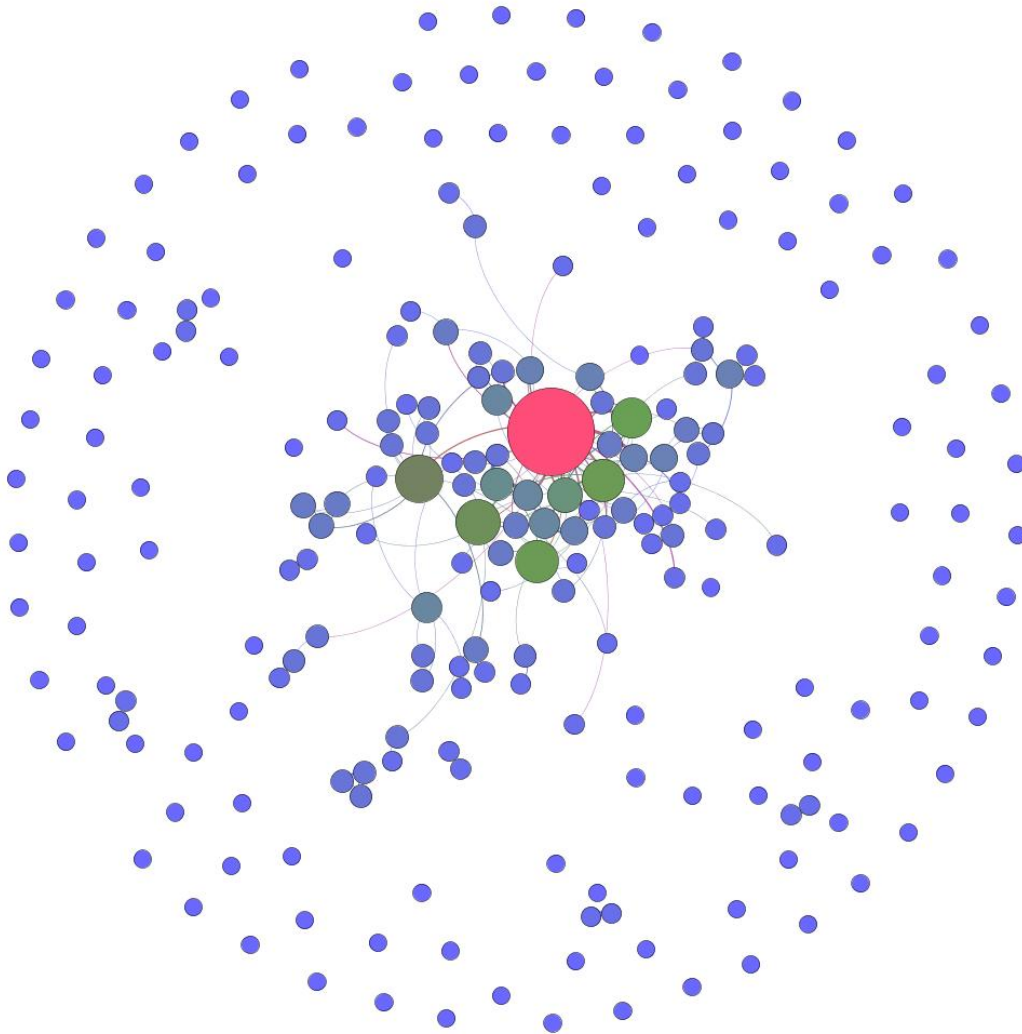
Σχήμα 4-3(α): Απεικόνιση του δικτύου χρηστών που ανήρτησαν ή σχολίασαν στη σελίδα από τις 2 Ιουνίου έως και τις 4 Ιουνίου 2011, ταξινομημένοι σύμφωνα με τον βαθμό (degree) των κόμβων.

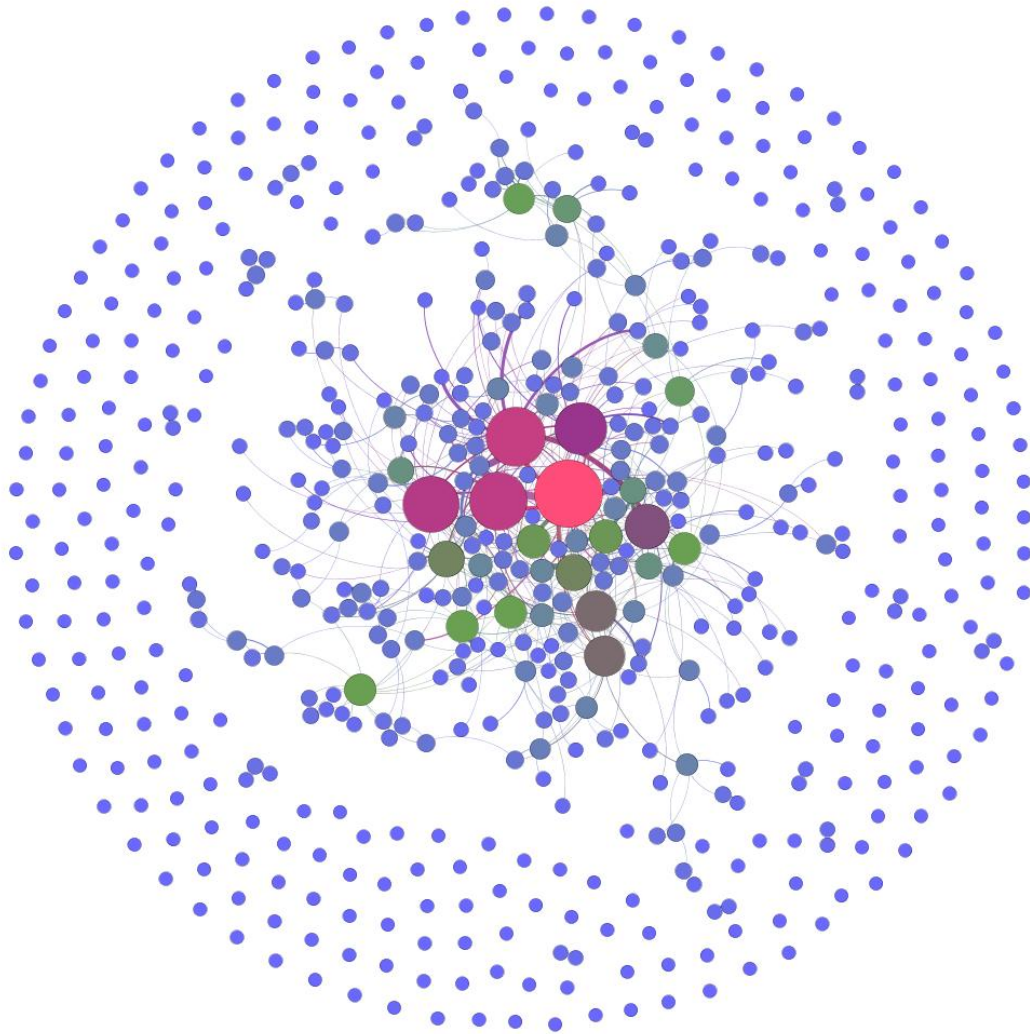
Σχήμα 4-3(β): Απεικόνιση του δικτύου χρηστών που ανήρτησαν ή σχολίασαν στη σελίδα από τις 5 Ιουνίου έως και τις 7 Ιουνίου 2011, ταξινομημένοι σύμφωνα με τον βαθμό (degree) των κόμβων.

Σύμφωνα με τις μετρήσεις, μεταξύ 2 και 4 Ιουνίου 2011, συμμετείχαν στον διάλογο της σελίδας με ανάρτηση ή σχόλιο 399 άτομα δημιουργώντας 1260 συνδέσεις μεταξύ του, ενώ το διάστημα από 5 έως και 7 Ιουνίου οι αντίστοιχοι αριθμοί είναι 220 άτομα και 188 συνδέσεις. Αυτό απεικονίζεται ξεκάθαρα στο σχήμα 4-3(β), στο οποίο ο γράφος είναι πολύ λιγότερο εσωτερικά συνδεδεμένος σε σχέση με τον γράφο του σχήματος 4-3(α). Η μείωση των ατόμων που συμμετείχαν στον ιστότοπο και το γεγονός ότι στο διάστημα 5-7 Ιουνίου διακρίνονται περισσότεροι κόμβοι με ροζ, μωβ, γκρι

και πράσινο χρώμα, υποδεικνύει ότι στη διάρκεια της κινητοποίησης της 5^{ης} Ιουνίου και τις δύο επόμενες ημέρες, ανάμεσα στα λίγα άτομα που συμμετείχαν στη σελίδα, ένα σημαντικό μέρος τους αλληλεπίδρασε σε μεγάλο βαθμό.

Σχήμα 4-3(γ): Απεικόνιση του δικτύου χρηστών που ανήρτησαν ή σχολίασαν στη σελίδα από τις 26 Ιουνίου έως και τις 27 Ιουνίου 2011, ταξινομημένοι σύμφωνα με τον βαθμό (degree) των κόμβων.

Σχήμα 4-3(δ): Απεικόνιση του δικτύου χρηστών που ανήρτησαν ή σχολίασαν στη σελίδα από τις 26 Ιουνίου έως και τις 27 Ιουνίου 2011, ταξινομημένοι σύμφωνα με τον βαθμό (degree) των κόμβων.

Εξετάζοντας τώρα τα γραφήματα 4-3(γ) και 4-3(δ) παρατηρούμε μια σημαντική διαφορά με τη σύγκριση των δύο προηγούμενων σχημάτων. Μεταξύ 26 και 27 Ιουνίου 2011, συμμετείχαν στον δημόσιο διάλογο της σελίδας με ανάρτηση ή σχόλιο 219 άτομα, που δημιούργησαν μεταξύ τους 134 συνδέσεις. Οι ανάλογοι αριθμοί για το διάστημα 28-29 Ιουνίου, τις ημέρες δηλαδή των μεγάλων κινητοποιήσεων στην πλατεία Συντάγματος, αυξάνονται παραπάνω από το διπλάσιο, φτάνοντας τα 575 άτομα και τις 491 συνδέσεις. Η μαζικότητα των κινητοποιήσεων, η γνωστοποίησή τους τόσο

από τα παραδοσιακά μέσα ενημέρωσης όσο και από το διαδίκτυο, η πολύ εκτεταμένη χρήση βίας από την αστυνομία κατά των διαδηλωτών και η άνοδος της απήχησης του ΙΚΔ Facebook μπορούν να θεωρηθούν παράγοντες ώθησης των πολιτών στη διαδικτυακή αλληλεπίδραση. Ένα χαρακτηριστικό δείγμα λόγου από τη σελίδα “ΑΓΑΝΑΚΤΙΣΜΕΝΟΙ ΣΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ” αποτελούν οι παρακάτω φράσεις από αναρτήσεις που έγιναν μεταξύ 28 και 29 Ιουνίου:

“Παράκληση.....γιατροί στο μετρό του Συντάγματος.....επείγον.....άμεση ανάγκη!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!! Υπάρχουν παιδιά με αναπνευστικά προβλήματα. Μην κάνετε like απλά κοινοποιήστε το... σας παρακαλώ!!!!!!!!!!!!!!”

Όσοι μπορείτε ενισχύστε το ιατρείο της πλατείας με γιορταν, μααλοχ μάσκες και ορούς δακρύων .

Μας κύκλωσαν με τη βίααα να μην μπορέσουμε να δούμε -να ακούσουμε-να αναπνεύσουμε-να αγγίξουμε...να μιλήσουμεεεε....

Σήμερα η Ελλάδα πενθεί...

Ένα χάος η Αθήνα...

Είναι θέμα χρόνου να σκοτωθεί κάποιος στο σύνταγμα...

Η δημοκρατία πεθαίνει στη χώρα που γεννήθηκε”

Κεφάλαιο 5

Συμπεράσματα

και ζητήματα που αναδείχθηκαν

Αναμφισβήτητα, η κοινωνική δικτύωση αποδεικνύεται αναγκαία για την επίτευξη των συλλογικών στόχων καθώς και για την επικοινωνία και την διάδραση των πολιτών, τόσο μέσα σε μία περιορισμένη περιοχή όπως μια γειτονιά ή μία πόλη όσο και στο ευρύτερο πεδίο μιας χώρας, του συνόλου κάποιων χωρών ή και όλου του κόσμου. Όπως παρουσιάσθηκε στο πρώτο κεφάλαιο αυτής της εργασίας, η ανάπτυξη της τεχνολογίας επέδρασε σημαντικά στον τομέα της κοινωνικής δικτύωσης, καθώς οι άνθρωποι χρησιμοποιούσαν και χρησιμοποιούν τις τεχνολογικές καινοτομίες και εξελίξεις για να αναπτύξουν και να επεκτείνουν την επικοινωνία και την αλληλεπίδρασή τους με άλλους ανθρώπους.

Η πληθώρα των μέσων ηλεκτρονικής επικοινωνίας και ειδικότερα των αντίστοιχων υπηρεσιών του διαδικτύου φαίνεται πως ανταποκρίνεται στις πολυποίκιλες μορφές της ανθρώπινης αλληλεπίδρασης και ακολουθεί τις κοινωνικές εξελίξεις. Στο πέρασμα των χρόνων δημιουργήθηκαν διάφορες πλατφόρμες και υπηρεσίες διαδικτυακής επικοινωνίας όπως το email, οι λίστες email και τα newsgroups που κάλυπταν ένα μεγάλο τμήμα του φάσματος της ανθρώπινης επικοινωνίας. Ωστόσο, η μεγαλύτερη ίσως επανάσταση της διαδικτυακής επικοινωνίας διαφαίνεται πως είναι η δημιουργία των μέσων και των ιστοτόπων κοινωνικής δικτύωσης που συνδυάζουν σύγχρονη και ασύγχρονη επικοινωνία μεταξύ δύο ή περισσότερων ανθρώπων με την παράλληλη υποστήριξη της δημοσίευσης κειμένων, βίντεο και φωτογραφιών, χάρη στην τεχνολογία Web 2.0.

Η εξέλιξη αυτή οδηγεί στην ολοένα και μεγαλύτερη εισροή της ψηφιακής τεχνολογίας και του διαδικτύου στην καθημερινή ζωή και εμπλέκεται με τα συναισθήματα, τις σκέψεις, τις αλληλεπιδράσεις και τις σχέσεις των ανθρώπων. Εν τούτοις, η βιβλιογραφική έρευνα μοιάζει προς το παρόν να συγκλίνει στην διαπίστωση πως η ηλεκτρονική κοινωνική δικτύωση δεν είναι παρά μια ατελής αναπαράσταση των κοινωνικών δικτύων της πραγματικής ζωής. Τα μέσα και οι ιστοτόποι κοινωνικής δικτύωσης στερούνται σχεσιακού βάθους και συναισθηματικής λεπτομέρειας και επομένως δεν μπορούν να αντικαταστήσουν τις πραγματικές ζωές ανθρώπινες σχέσεις.

Ένα ζήτημα που προκύπτει και χρήζει περαιτέρω έρευνας και ανάλυσης είναι η εστίαση στα κίνητρα και τους βαθύτερους λόγους και τρόπους χρήση του διαδικτύου. Η εξήγηση της δύναμης της συνήθειας και της επιρροής της μάζας δεν επαρκούν για να ανταποκριθούν στο τι είναι αυτό που οδηγεί τους ανθρώπους στην ηλεκτρονική κοινωνική δικτύωση. Σίγουρα οι υπηρεσίες του διαδικτύου συμπληρώνουν και ενίοτε ολοκληρώνουν και πραγματώνουν την ανθρώπινη επικοινωνία, ειδικά αν εμπλέκεται σε αυτήν ο παράγοντας της γεωγραφικής απόστασης. Το ερώτημα όμως του γιατί άνθρωποι που γνωρίζονται καλά στην πραγματική ζωή και έχουν συνάψει στενές σχέσεις επιλέγουν να συνδέονται διαδικτυακά οδηγεί στην υπόθεση ότι η ηλεκτρονική επικοινωνία καλύπτει ίσως ανάγκες που πολύ πιθανόν να μην άπτονται της έννοιας της επικοινωνίας όπως την ξέρουμε σήμερα και στο παρόν κοινωνικό πλαίσιο.

Βέβαια, εδώ τίθεται και το επιπλέον ερώτημα του διαχωρισμού των ανθρώπων σε χρήστες και μη των Μέσων και των ιστοτόπων κοινωνικής δικτύωσης και των διαφορετικών προσωπικών τους κινήτρων· ένα ερώτημα που λαμβάνει ενδιαφέρουσα διάσταση σε παγκόσμιο επίπεδο. Μια σημαντική παρατήρηση που προκύπτει από την έρευνα είναι πως η ανάπτυξη αυτής της τεχνολογίας ξεκίνησε, χρησιμοποιήθηκε και επεκτάθηκε αρχικά στις ΗΠΑ και στις χώρες της Ευρώπης, με αποτέλεσμα η πλειοψηφία των χρηστών τους να προέρχονται αρχικά από ένα μικρό τμήμα του παγκόσμιου πληθυσμού.

Αυτό έχει δώσει έναν δυτικό χαρακτήρα σε αυτές τις τεχνολογίες - συνδεδεμένο μάλιστα με κοινωνικά προφίλ εύπορων ή υψηλά μορφωμένων ανθρώπων- με αποτέλεσμα αυτές να βρίσκονται για καιρό απομακρυσμένες από άλλες χώρες του κόσμου και άλλους πολιτισμούς. Η έλλειψη επαρκών γνώσεων και τεχνολογικής κατάρτισης, αλλά και διάφορα ιδιάζοντα πολιτισμικά, ιστορικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά, καθιστούν πολύ δύσκολη την διάχυση της ιδέας των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, ειδικά σε χώρες τις Ασίας και τις Αφρικής. Η περαιτέρω μελέτη αυτών των χαρακτηριστικών κρίνεται αναγκαία για την ανάλυση των διαδικασιών

διάχυσης τεχνολογικών επιτευγμάτων όπως τα ΜΚΔ και οι ΙΚΔ σε διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια.

Το γεγονός του διαχωρισμού των πληθυσμών της Γης σε χρήστες ή μη των διαδικτυακών υπηρεσιών επικοινωνίας συνδέεται με την γενικότερη διαμοίραση της τεχνολογικής, πολιτικής και οικονομικής δύναμης στο σύγχρονο δικτυωμένο κόσμο, όπου κάποιες χώρες επικρατούν στο παγκόσμιο πεδίο δύναμης και διακυβέρνησης. Όπως όμως αποδεικνύεται μέσω του δεύτερου κεφαλαίου τα κοινωνικά κινήματα υιοθετούν πλέον μια παρόμοια (αν και όχι πανομοιότυπη) διαδικασία δικτυακής ανάπτυξης με στόχο την διεκδίκηση της συχνά παγκόσμιας αναδιανομής της δύναμης σε πολιτικό, οικονομικό και φυσικά τεχνολογικό επίπεδο.

Η εξέλιξη των κοινωνικών κινήματων σε δίκτυα δικτύων συνδέεται πλέον περισσότερο από ποτέ με την χρήση του διαδικτύου και της τεχνολογίας, καθώς ολοένα και περισσότεροι ακτιβιστές χρησιμοποιούν τα ΜΚΔ με στόχο την απαραίτητη για ένα κοινωνικό κίνημα διάδοση των ιδεών και την οργάνωση των δράσεων. Αναδύεται επομένως το παράδοξο συμπέρασμα ότι στη σύγχρονη εποχή ακόμη κι εκείνοι που αντιμάχονται την τεχνολογική έξαρση και την παγκοσμιοποίηση καταφεύγουν κάποιες φορές στα τεχνολογικά παγκόσμια μέσα δικτύωσης για να επιτύχουν τον στόχο τους.

Εγείρεται έτσι για πολλοστή φορά στην ανθρώπινη ιστορία το ερώτημα των τρόπων διάδρασης της τεχνολογίας με την κοινωνία, ερώτημα που σε κάποιον βαθμό προσεγγίζεται σε αυτήν την εργασία μέσω του φαινομένου των κοινωνικών κινήματων. Όσον αφορά όμως το προηγούμενο παράδοξο συμπέρασμα σχετικά με τα κοινωνικά κινήματα, την τεχνολογία και την παγκοσμιοποίηση μια βαθύτερη ανάλυση του ποιοι είναι εκείνοι οι χρήστες που αλληλεπιδρούν σήμερα μέσα στο διαδίκτυο γύρω από συλλογικές δράσεις θα έριχνε φως σε ιδιαίτερα πολιτικά κίνητρα και σε διαρκώς εξελισσόμενες πολιτικές πρακτικές αλλά θα έδινε και σε όσους μάχονται για την επικράτησή τους στην τεχνολογική σφαίρα την απάντηση ότι η τεχνολογία ανήκει εν τέλει σε όλους και σε κανέναν.

Ο καιρός που τα κινήματα οργανωνόντουσαν μέσω της διαμοίρασης εντύπων, ιεραρχικών δομών και θεωρητικών αναλύσεων έχει περάσει και έχει δώσει τη θέση του σε μια εποχή όπου η συμμετοχή σε μία διαδήλωση ή μια συλλογική δράση επηρεάζεται δραστικά από το ποιος άλλος συμμετέχει σε αυτήν, ακόμα κι αν τα κοινωνικά προβλήματα συνεχίζουν να είναι μεγάλα και η κοινωνική απογοήτευση αυξάνεται διαρκώς. Βέβαια, η προσέγγιση αυτή ανταποκρίνεται περισσότερο στα δυτικά κοινωνικά κινήματα και όχι τόσο σε αυτά που δημιουργήθηκαν τα τελευταία χρόνια στην Αφρική και στην Ασία, ωστόσο και εκεί η επιρροή του ποιος άλλος θα τολμήσει να συμμετάσχει σε μια δράση ήταν πολύ σημαντική. Όπως αποκαλύπτεται από το δεύτερο και το τρίτο κεφάλαιο η έλλειψη πολιτικού υπόβαθρου ή κινηματικής εμπειρίας των συμμετεχόντων σε ένα κίνημα δεν συνεπάγεται αναγκαστικά την αποτυχία του κινήματος ή την μείωση του ενθουσιασμού.

Ειδικότερα όσον αφορά τους νέους, φαίνεται να μην διστάζουν να χρησιμοποιήσουν την τεχνολογία της καθημερινής τους ζωής για να οργανώσουν συλλογικές δράσεις διαμαρτυρίας, ούτε αποκρύπτουν την παγκόσμια δικτύωσή τους που έχει γίνει πλέον πάρα πολύ εύκολη χάρη στο διαδίκτυο, όπως κατέδειξε η παρουσίαση των φοιτητικών καταλήψεων στην Αγγλία στο τρίτο κεφάλαιο. Η πολιτική επιστήμη και έρευνα έχει να κερδίσει πολλά από την μελέτη αυτής της νέας παγκόσμιας πολιτικής συμμετοχής σε σχέση με διάφορα πολιτικά μοντέλα, ιδεολογίες και κινηματικές πρακτικές. Καθώς οι νέοι είναι εκείνοι που χτίζουν την μελλοντική κοινωνία και την μελλοντική πολιτική κατάσταση του κόσμου ο τρόπος συμμετοχής τους, όπως αυτή πραγματοποιήθηκε την τελευταία δεκαετία, αποκαλύπτει μια νέα μορφή πολιτική κινητοποίησης και έναν επαναπροσδιορισμό της έννοια του πολίτη και του πολιτικού υποκειμένου.

Η ανάλυση της Αραβικής Άνοιξης και των κινήματων στο Ιράν, στο Πακιστάν και στην Τουρκία μπορεί να ειπωθεί κάτω από ένα συγκριτικό πρίσμα που αποκαλύπτει πολλές ενδιαφέροντες πλευρές της διάδοσης των ΜΚΔ και ΙΚΔ στην Αφρική και στην Ασία εν μέσω πολιτικών και κοινωνικών κρίσεων. Όπως διαφαίνεται από την βιβλιογραφική έρευνα, το

ιδιαίτερο ιστορικό, πολιτισμικό και κοινωνικό πλαίσιο αυτών των χωρών και οι ανάλογες διαφοροποιήσεις διαδραματίζουν έναν πολύ μεγάλο ρόλο τόσο στην ανάπτυξη κοινωνικών κινημάτων όσο και στην χρησιμοποίηση της τεχνολογίας για την εξέλιξή τους. Μάλιστα, η εξέταση αυτών των χαρακτηριστικών κρίνεται σκόπιμο να γίνεται σε κάποιο μεγαλύτερο βάθος παρελθόντος χρόνου σε σχέση με τις δυτικές κοινωνίες, καθώς ο εκουγχρονισμός και η τεχνολογική ανάπτυξη στην Αφρική και στην Ασία συντελείται αργά και εμπλέκεται με τις παραδόσεις, τις προκαταλήψεις, τα στερεότυπα, τους νόμους και τους κανόνες της εκάστοτε χώρας.

Εξάγεται επίσης το συμπέρασμα ότι η λογοκρισία και η ένταση με την οποία αυτή συντελείται επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό την διάδραση των ΜΚΔ και των ΙΚΔ με την ανάπτυξη ενός κοινωνικού κινήματος. Συγκεκριμένα, όπως αποδεικνύεται από τις περιπτώσεις που εξετάστηκαν σε αυτήν την εργασία, η λογοκρισία επιφέρει πάντα το αντίθετο αποτέλεσμα, πυροδοτώντας την αύξηση της ηλεκτρονική δικτύωσης. Ωστόσο, τα ζητήματα της ελευθερίας του λόγου και του σεβασμού στην ιδιωτικότητα εγείρονται τώρα πιο έντονα από ποτέ μέσα από την μάχη κυβερνήσεων και ακτιβιστών για το ποιος έχει την μεγαλύτερη δύναμη στον κυβερνοχώρο. Οι ακτιβιστές θα βρίσκουν πάντα τρόπο να παρακάμπτουν τα τεχνολογικές φράγματα των κυβερνήσεων ενώ αυτές θα επιχειρούν πάντα να δείξουν την δύναμη τους θέτοντας αυτά τα φράγματα.

Η ελευθερία του λόγου συνδέεται προφανώς και με την σύνδεση ανάμεσα στα νέα και στα παραδοσιακά μέσα ενημέρωσης, είτε αυτά συγκρούονται είτε αλληλοσυμπληρώνονται. Όπως φαίνεται από το τρίτο αλλά και το τέταρτο κεφάλαιο, σε κάποιες περιπτώσεις κοινωνικών κινημάτων τα παραδοσιακά ΜΜΕ παρεμπόδιζαν την ακέραια και απρόσκοπτη ενημέρωση των πολιτών, όπως στην περίπτωση της δολοφονίας του Αλέξανδρου Γρηγορόπουλου. Η εξέγερση του Δεκεμβρη του 2008 έδειξε ότι οι νέοι μπορούν να συμμετάσχουν δραστικά στο πεδίο της ενημέρωσης μέσω διαδικτύου, με σελίδες που φέρουν την προσωπική τους αισθητική και την πολιτική τους αντίληψη.

Σε άλλες ωστόσο περιπτώσεις είναι αμφίβολο αν τα κοινωνικά κινήματα θα είχαν εδραιωθεί δίχως έστω την ελάχιστη ενημέρωση από τα παραδοσιακά ΜΜΕ, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση του κινήματος των Αγανακτισμένων. Η γενικότερη πάντως εικόνα από όλον τον κόσμο, όπως παρουσιάσθηκε μέσα από την εργασία αυτή, είναι ότι οι κυβερνήσεις και τα δίκτυα δύναμη και εξουσίας καταφεύγουν πάντα στην λογοκρισία και στην χειραγώγηση της ενημέρωσης και της επικοινωνίας, ειδικά σε περιόδους κρίσης και κοινωνικής αναταραχής για την εξυπηρέτηση των συμφερόντων τους και την διατήρηση της θέσης τους μέσα στο παγκόσμιο δίκτυο. Η διαπίστωση ότι τα ΜΚΔ μετατρέπονται στις δυτικές χώρες τόσο εύκολα από σύμβολα δημοκρατίας σε απειλή για την κοινωνική ειρήνη οδηγεί ίσως στην προσέγγιση ότι η τεχνολογία δεν επιδέχεται ηθικής ταυτότητα, λειτουργεί αυτόνομα και χρησιμοποιείται κατά το δοκούν από όλους για όλα.

Η γραφική ανάλυση της σελίδα των Αγανακτισμένων στο τέλος του τέταρτου κεφαλαίου παρατέθηκε για να αναδείξει το σημαντικό ζήτημα της μελέτης των χαρακτηριστικών των συμμετεχόντων στις ηλεκτρονικές συλλογικές δράσεις διαμαρτυρίας, ένα ζήτημα που προαναφέρθηκε. Μια περαιτέρω διερεύνηση των σημαντικότερων δραστηριοτήτων και σχέσεων μέσα σε ένα κοινωνικό δίκτυο διαμαρτυρίας με την βοήθεια της επιστήμης της ανάλυσης κοινωνικών δικτύων αλλά και με έμφαση σε ιδιαίτερα συμπεριφοριστικά, κοινωνιολογικά, λεκτικά και πολιτικά χαρακτηριστικά μπορεί να δώσει την απαραίτητη απάντηση στο αν το διαδίκτυο μπορεί να κινητοποιήσει πολιτικά. Θέματα που άπτονται του πεδίου της συλλογικής και πολιτικής ταυτότητας μπορούν έτσι να εξετασθούν ξανά.

Εν κατακλείδι, η ψηφιακή τεχνολογία διαδίκτυο, τα μέσα και οι ιστότοποι κοινωνικής δικτύωσης δεν μπορούν από μόνα τους να πυροδοτήσουν μια εξέγερση ή ένα κοινωνικό κίνημα. Μπορούν όμως να επιδράσουν σε έναν μικρότερο βαθμό στην εμφάνισή του και σε έναν μεγαλύτερο στην ανάπτυξη και εξέλιξή του. Η πραγματική ζωή και οι αγώνες που γίνονται σε αυτήν αποτελούν το επίκεντρο όλων των κοινωνικών διαμαρτυριών σε όλον τον κόσμο. Το πιο ενδιαφέρον όμως

συμπέρασμα όλων είναι ότι ίσως οι άνθρωποι χρησιμοποιούν οτιδήποτε έχουν στην διάθεση τους για να αντιδράσουν, να αντισταθούν και να πραγματώσουν τους συλλογικούς τους στόχους. Ίσως ο σκεπτικισμός, ο στοχασμός και η από τη μεριά των ακτιβιστών σχετικά με το αν η χρήση της τεχνολογίας θα βοηθήσει όντως σε κάθε περίπτωση στην επίτευξη αυτών των στόχων να είναι η προϋπόθεση για την κοινωνική αλλαγή.

Βιβλιογραφία

Βιβλιογραφικές αναφορές

Aday, S., Farrell, H., Lynch, M., Sides, J., Freelon, D. 2012. New Media and Conflict after the Arab Spring. (United States Institute of Peace): <http://www.usip.org/files/resources/PW80.pdf>.

Allagui, I., Kuebler, J. 2011. The Arab Spring and the Role of ICTs. *International Journal of Communication*, τ. 5, σελ. 1435-1142.

Amnesty International 2013. Gezi Park Protests. Brutal Denial of the Right to Peaceful Assembly in Turkey. London: Amnesty International Ltd. σ. 5-69.

Anastasakis, O. 2009. The New Politics of the New Century. Στο Economides S., Monastiriotis, V., (επιμ.). The return of Street Politics? Essays on the December Riots in Greece. Hellenic Observatory, London School of Economics, London, σ 5-8.

Backstrom, L. , Huttenlocher, D., Lan, X., Kleinberg, J. 2006. Group formation in large social networks: Membership, Growth and Evolution. *Proceedings of 12th International Conference on Knowledge Discovery in Data Mining*, σ. 44–54. New York: ACM Press.

Bandyopadhyay, S., Rao, A., Sinha, B. 2011. Models of social networks with statistical applications. London: Sage.

Bastos, M. T., Mercea, D., Charpentier, A. 2015. Tents, Tweets and Events: The Interplay Between Ongoing Protests and Social Media. *Journal of Communication*, τ. 65, τ. 2, σ. 320-350.

Bollen, J., Gonçalves, B., Ruan, G., Mao, H. 2011. Happiness is assortative in online social networks. *Artificial Life*, τ.17, τ.3, σ. 237-251.

Bourne, A., Chatzopoulou, S. 2013. Austerity, Protest and the Making of a European public sphere? Social movements and responses to the European crisis in Spain and Greece. UACES 43rd Annual Conference. Leeds, UK, 2-4 September 2013.

Boyd, D., Ellison, N., 2007. Social network sites: definition, history and scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication*, τ. 13, τ. 1, σ. 210-230.

Butts, C. 2008. Social network analysis, a methodological introduction. *Asian Journal of Social Psychology*, τ. 11, σ. 13-41. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.

Calhoun, C. 2013. Occupy Wall Street in perspective. *British journal of sociology*, τ. 64, τ. 1, σ. 26-38.

Carroll, W., Hackett, R. 2006. Democratic media activism through the lens of social movement theory. *Media, Culture & Society*, τ. 28, τ. 1, σ. 83-104. London: Sage.

Castells, M. 1999. The social implications of information and communication technologies. Στο UNESCO (επιμ.) World social science report. New York: UNESCO.

Castells, M. 2000. Materials for an exploratory theory of the network society. *The British Journal of Sociology*, τ. 51, τ. 1, σ. 5-24.

Castells, M. 2004. Informationalism, Networks, and the network society: a theoretical blueprint. Στο Castells, M. (επιμ.), The network society: a cross cultural perspective. Northampton MA: Edward Elgar, σ. 3-45.

Castells, M. 2011. A Network Theory of Power. *International Journal of Communication*, τ. 5, σ. 773-787.

Chung, K., Hossain, L., Davis, J. 2005. Exploring Sociocentric and Egocentric Approaches for Social Network Analysis. In Proceedings of International Conference on Knowledge Management, Wellington, NZ, USA, 27–29 September 2005. σ. 1–8.

Clark, E. 2012. Social Movement & Social Media: A qualitative study of Occupy Wall Street. Södertörn University, School of Culture and Communication, Research report 15 credits, Media and Communication Science, Spring term 2012, Media, Communication and Cultural Analysis. <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:539573/FULLTEXT01.p>

Coenen, T., Van der Bosch, W., Van der Sluys, V., 2009. An Analysis of the Socio-Technical Gap in Social Networking Sites. Στο Whitworth, B., De Moor, A. (επιμ.) Handbook of Research on Socio-Technical Design and Social Networking Systems. Hershey, PA: IGI. σ. 619-634.

Cohen-Almagor, R. 2011. Internet History. *International Journal of Technoethics*, τ.2, τ. 2, σ. 45-64.

Costanza-Chock, S. 2012. Youth and Social Movements: Key Lessons for Allies. The Role of Youth Organizations and Youth Movements for Social Change: Kinder & Braver World Project Research Series, σ. 1-6.

Diani, M. 1999. Social Movement Networks Virtual and Real. Paper for the Conference A New Politics?, CCSS, University of Birmingham, 16-17 September 1999.

Diani, M. 2002. Social movements, contentious actions, and social networks: 'from metaphor to substance'?. Στο Diani, M. & McAdam D.

(επιμ.) *Social Movement Analysis: The Network Perspective*, Oxford: Oxford University Press, σ. 1-18.

Earle, E. 2012. *A Brief History of Occupy Wall Street*. Rosa Luxemburg Stiftung New York Office.

http://www.rosalux-nyc.org/wp-content/files_mf/earle_history_occupy.pdf

Edelman, M. 2001. Social Movements: Changing Paradigms and Forms of Politics. *Annual Review of Anthropology*, τ. 30, σ. 285-317.

Edosomwan, S., Prakasan, ST., Kouame, D., Watson, J., Seymour, T. 2011. The History of Social Media and its Impact on Business. *The Journal of Applied Management and Entrepreneurship*, τ. 16, τ. 3, σ. 79-91.

Ellison, N. B., Boyd, D. 2013. Sociality through Social Network Sites.. Στο Dutton, W. H. (επιμ.) *The Oxford Handbook of Internet Studies*, Oxford: Oxford University Press. σ. 151-172.

Eltantawy, N., Wiest, J. B. 2011. Social Media in the Egyptian Revolution: Reconsidering Resource Mobilization Theory. *International Journal of Communication*, τ. 5, σ. 1207–1224.

Featherstone, K. 2009. Street Protests in ‘Une Société Bloquée’. Στο Economides S., Monastiriotis, V., (επιμ.). *The return of Street Politics? Essays on the December Riots in Greece*. Hellenic Observatory, London School of Economics, London, σ 1-4.

Flesher Fominaya, C. 2010. Collective Identity in Social Movements: Central Concepts and Debates. *Sociology Compass*, τ. 4, τ. 6, σ. 393–404.

Flesher Fominaya, C. 2012. Youth Participation in Contemporary European Social Movements. Youth Partnership for the European Union and the Council of Europe, Youth Partnership.

Forno, F. 2011. Social Networks. Στο Southerton, D. (επιμ.) Encyclopedia of Consumer Culture. London: Sage.

Freeman, LC. 1978. Centrality in Social Networks, Conceptual Clarification. *Social Networks*, τ. 1, σ. 215-239.

Friedland, J., Rogerson, K., 2009. How Political and Social Movements Form on the Internet and How they Change Over Time. Literature Review, Institute for Homeland Security Solutions, Applied research, Focused results, σ. 1-11.

Fuchs, C. 2005. The Self-Organization of Social Movements. *Systemic Practice and Action Research*, τ. 19, τ. 1, σ. 101-137.

Fuchs, C. 2012. Behind the News. Social media, riots, and revolutions. *Capital and Class*, τ. 36, τ. 3, σ. 383-391.

Fulya ŞEN, A. 2012. The Social Media as A Public Sphere: The Rise of Social Opposition. *Journal of International Conference on Communication, Media, Technology and Design*. 9-11 may 2012, Istanbul, Turkey. <http://www.cmdconf.net/2012/makale/92.pdf>

Garcia, C., Chauveau, P., Ledezma, J., Pinto, Ma. 2013. What can social media teach us about protests? Analyzing the Chilean 2011-12 Student Movement's Network Evolution through Twitter Data. Universidad Catholica De Chile.

Gavriilidis, A. 2009. [Greek Riots 2008:] – A Mobile Tiananmen. Στο Economides S., Monastiriotis, V., (επιμ.). *The return of Street Politics? Essays on the December Riots in Greece*. Hellenic Observatory, London School of Economics, London, σ 15-20.

Gladwell, M. 2010. Small Change: Why the revolution will not be tweeted, *The New Yorker*, <http://www.newyorker.com/magazine/2010/10/04/small-change-malcolm-gladwell>

Gökay, B., Xypolia, I. (dir.) (2013) *Reflections on Taksim-Gezi Park Protests in Turkey*, Keele, Keele European Research Centre.

Granovetter, M. 1973. The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, τ. 78, σ. 1360-1380. Chicago: University of Chicago Press.

Haimson, O. L., Cartagena, J. 2013. Information occupation: Using information science to explore Occupy Wall Street. *Proceedings of the iConference 2013*, σ. 733-737.

Henry, D., Fekete, JD. 2007. MatLink: Enhanced Matrix Visualization for Analyzing Social Networks .*Human-Computer Interaction–INTERACT 2007*, σ. 288-302.

Hogan, B. 2010. The presentation of Self in the Age of Social Media: Distinguishing Performances and Exhibitions Online. *Bulletin of Science, Technology & Society*, τ. 30, τ. 6, σ. 377-386. London: Sage

Hugh-Jones, D., Katsanidou, A., Riener, G. 2011. Intergroup Conflict and the Media: An Experimental Study of Greek Students after the 2008 Riots. *International Journal of Conflict and Violence*, τ. 5, τ. 2, σ. 325-344.

Hughes, D. J., Rowe, M., Batey, M., Lee, A. 2012. A tale of two sites: Twitter vs. Facebook and the personality predictors of social media usage. *Computers in Human Behavior*, τ. 28, τ. 2, σ. 561-569.

Katz, N., Laser, D., Arrow, H., Contractor, N. 2004. Network theory and small groups. *Small Group Research*, τ. 35, τ. 3, σ. 307-332. London: Sage.

Kavada, A. 2003. Social Movements and Current Network Research. Conference paper presented at 'Contemporary Anti-War Mobilizations: Agonistic Engagement Within Social Movement Networks'. Corfu, Greece, 6-7 November, σ. 1-33.

Konda Research and Consultancy 2014. Gezi Park Report, June 2014.

Kulshrestha, J., Kooti, F., Nikraves, A., Gummadi, K. 2012. Geographic Dissection of the Twitter Network. *In: Proceedings of the 6th International AAAI Conference on Weblogs and Social Media (ICWSM)*.

Kurtenback, S. 2013. Youth as a Seismograph for Societal Problems. *GIGA Focus International Edition*, τ. 1, σ. 1-8.

Leskovec, J., Kleinberg, J., Faloutsos, C. 2005. Graphs over time: densification laws, shrinking diameters and possible explanations. *Proceedings of the eleventh ACM SIGKDD international conference on Knowledge discovery in data mining*, σ. 177-187. New York:ACM.

Michaelsen, M. 2011. New Media vs. Old Politics. The Internet, Social Media, and Democratization in Pakistan. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung.

Milkman, R., Luce, S., Lewis, P. 2013. Changing the subject: A bottom-up account of Occupy Wall Street in New York City. New York: The Murphy Institute, City University of New York.

Miller, F. 2012. "Aristotle's Political Theory", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2012 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <http://plato.stanford.edu/archives/fall2012/entries/aristotle-politics/>

Mouzelis, N. 2009. On the December Events. Στο Economides S., Monastiriotis, V., (επιμ.). *The return of Street Politics? Essays on the December Riots in Greece*. Hellenic Observatory, London School of Economics, London, σ 41-44.

Negus, A. S. 2012. Occupy Wall Street in alternative and mainstream media A comparative analysis of the social movement's framing in the media. Department of Informatics and Media Social Science – major in Media and Communication Studies.

<http://www.diva-portal.se/smash/get/diva2:567875/FULLTEXT01.pdf>

Nilsson, S., Brynielson, J., Granåsen, M., Hellgren, C., Lindquist, S., Lundin, M., Trnka, J. 2012. Making use of New Media for pan-European Crisis Communication. Proceedings of the 9th International ISCRAM Conference – Vancouver, Canada, April 2012. L. Rothkrantz, J. Ristvej και Z. Franco (επιμ.)

Pagoulatos, G. 2009. Some Thoughts on the 2008 Riots in Greece. Στο Economides S., Monastiriotis, V., (επιμ.). *The return of Street Politics? Essays on the December Riots in Greece*. Hellenic Observatory, London School of Economics, London, σ 45-48.

Passy, F. Social Networks Matter. But how? Στο Diani, M. και Mcadam, D. (επιμ.) *Social Movements and Networks*, Oxford: Oxford University Press, σ. 21-48.

Pescosolido, B., 2007. The Sociology of social networks. Στο Bryant, C. και Peck, D. (επιμ.) 21st Century Sociology, London: Sage. σ. 208-217.

Postmes, T. 2002. Collective Action in the Age of the Internet. Mass Communication and Online Mobilization. *Social Science Computer Review*, τ. 20, τ. 3, σ. 290-301. London: Sage.

Rasit C. 2013. Emile: An Insight into Education and Citizenship in Pluralistic Society. *The Online Journal of New Horizons in Education*, τ. 3, τ. 4, σ. 58-70.

Retta, J. 2013. Consequences of the Arab Spring for Women's Political Participation. *Journal of Women and Human Rights in the Middle East. A Change of Seasons for Arab Women?*, τ. 1, σ. 3-19, Rice University's Baker Institute.

Rohr Lopes, A. 2014. The Impact of Social Media on Social Movements: The New Opportunity and Mobilizing Structure. *Journal of Political Science Research*, Creighton University.

<http://public.wartburg.edu./mpsurc/images/Lopes.pdf>

Sajithra, K., Rajindra, P. 2013. Social Media – History and Components. *Journal of Business and Management*, τ. 7, τ. 1, σ. 69-74.

Simiti, M., 2014. Rage and Protest: The case of the Greek Indignant movement. Hellenic Observatory Papers on Greece and Southeast Europe, GreeSE Paper no. 82, London School of Economics and Political Science (LSE), February 2014.

Schols, H., Hobbelink, G., Flesher Fominaya, C., Trejo, S., Maeckelbergh, M., Vogiatzoglou, M., Van den Berg, E., Cox, L. 2013. Social movements

and the European crisis: activist and researcher reflections. *Interface: a journal for and about social movements Discussion*, τ. 5, τ. 2, σ. 98 – 120.

Scott, J. 2000. *Social Network Analysis: A Handbook*. London: Sage

Social Media and Political Participation Lab 2013. A Breakout Role for Twitter? The Role of Social Media in the Turkish Protests, SMaPP Data Reports, Project: *Computer Learning of Dynamical Systems to Investigate Cognitive and Motivational Effects of Social Media Use on Political Participation.*, New York University, June 2013.

Stalder, F. 2006. *Manuel Castells and the Theory of the Network Society*. Cambridge: Polity Press

Storck, M. 2011, 'The role of social media in political mobilization: A case study of the January 2011 Egyptian uprising', MA thesis, University of St Andrews, Scotland, December.

Swain, A. 2002. *Social Networks & Social Movements: Using Northern Tools to Evaluate Southern Protests*. Uppsala Peace Research Paper No. 4, Department of Peace and Conflict Research, Uppsala University, 2002, 33 pages.

Theocharis, Y. 2012. Cuts, Tweets, Solidarity and Mobilization: How the Internet Shaped the Student Occupations. *Parliamentary Affairs*, τ. 65, σ. 162-194.

Theocharis, Y. 2013. The Wealth of (Occupation) Networks? Communication Patterns and Information Distribution in a Twitter Protest Network. *Journal of Information Technology and Politics*, τ. 10, τ. 1, σ. 35-56.

Theocharis, Y. 2014. Is Digitally Networked Participation a Form of Political Participation? Conference "Conceptualizing Political Participation", MZES, Mannheim, September 25th to September 26th, 2014, σ. 1-18.

Theologou, K. 2014. The priblic (a modern-Greek particularity) and public space in modern Greece. Proceedings of the 5th European Congress of Modern Greek Studies, Thessaloniki, 2–5 October 2014. http://www.eens.org/EENS_congresses/2014/theologou_kostas.pdf

Unwin, T. 2012. Social media and democracy: critical reflections. Background Paper for Commonwealth Parliamentary Conference, Colombo, September 2012.

Valenzuela, S., Arriagada, A., Scherman, A. 2012. The Social Media Basis of Youth Protest Behavior: The Case of Chile. *Journal of Communication*, τ. 62, τ. 2, σ. 299–314.

Vallor, Shannon, "Social Networking and Ethics", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2012 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL=<http://plato.stanford.edu/archives/win2012/entries/ethics-social-networking/>>.

Van Niekerk, B., Maharaj, M. 2013. Social Media and Information Conflict. *International Journal of Communication*, τ. 7, σ. 1162–1184.

Vatikiotis, P. 2011. Networking activism: implications for Greece. *Estudos em Comunicação*, τ. 10, σ. 163-179.

Veneti, A., Poulakidakos, S., Theologou, K., 2012. The Greek Indignants through the domestic TV news bulletins. *Revista Estudos em Comunicação*, τ. 12, σ. 107-134.

Vom Brocke, J., Richter, D., Riemer, K. 2009. Motives for using Social Network Sites (SNSs) – An analysis of SNS adoption among students. 22nd Bled eConference eEnablement: Facilitating an Open, Effective and Representative eSociety. June 14-17, 2009, Bled, Slovenia, σ. 33-49.

Yaman, A. 2014. The Gezi Park Protests: The Impact on Freedom of Expression in Turkey. Campaigns, English PEN, 14 March 2014.

Zhao, X., Salehi, N., Naranjit, S., Alwaalan, S., Volda, S., Cosley, D. 2013. The Many Faces of Facebook: Experiencing Social Media as Performance, Exhibition, and Personal Archive. CHI '13, April 27 – May 2, 2013, Paris, France.

Πρόσθετη Βιβλιογραφία

Appelrouth, S., Edles, L. 2011. Classical and Contemporary Sociological Theory: Text and Readings. London: Sage.

Aljabre, A. A. 2013. Social Networking, Social Movements, and Saudi Arabia. A Review of Literature. *ARPJN Journal of Science and Technology*, τ. 3, τ. 2, σ. 161-168.

Bailly, J. 2012. The Impact of Social Media on Social Movements: A Case Study of the 2009 Iranian Green Movement and the 2011 Egyptian Revolution.

Bennett, W. L. 2004. Social Movements beyond Borders: Organization, Communication, and Political Capacity in Two Eras of Transnational Activism. Στο Donatella Della Porta, D., Tarrow, S. (επιμ.) Transnational Protest and Global Activism. Oxford: Rowman and Littlefield, σ. 203-226.

Blanco, V. S. 1997. The Media Politics of Social Protest. *Mobilization: The International Journal of Theory and Research in Social Movements*, τ. 2, τ. 2, σ. 185-205.

Bodkin, A. A. Madison. J., *Occupy: Social Media in Social Movement Pedagogy. Academic Exchange Quarterly*, τ. 17, τ. 2, σ. 91-95.

Borgatti, S, Mehra, A., Brass, D., Labianca, G. 2009. Network Analysis in the Social Sciences. *Science*, τ. 323, τ. 5916, σ. 892-895.

Borrero, J. D., Yousafzai, S. Y., Javed, U., Page, K. L. 2014. Expressive participation in Internet social movements: Testing the moderating effect of technology readiness and sex on student SNS use. *Computers in Human Behavior*, τ. 30, σ. 39-49.

Boudourides, M. A. 1995. Social and Psychological Effects in Computer-Mediated Communication. Contributed Paper at the 2nd Workshop Conference Neties '95, TEI of Piraeus, Greece, October 12-13, 1995.

Brym, R., Godbout, M., Hoffbauer, A., Menard G., Huiquan Zhang, T. 2014. Social media in the 2011 Egyptian uprising. *The British Journal of Sociology 2014*, τ. 65, τ. 2, σ. 266-292.

Cha, E. 2010. The Twitter Ties that Retweet: Information Diffusion in Social Movements. Master's Project, Dec. 10, 2010, Advisor: Ted Glasser.

Conover, M. D., Ferrara, E., Menczer, F., Flammini, A. 2013. The Digital Evolution of Occupy Wall Street. *PLoS ONE*, τ. 8, τ. 5, e64679, doi: 10.1371/journal.pone.0064679

Dimond, J., Dye, M., LaRose, D., Bruckman A.S. 2013. Hollaback!: The Role of Collective Storytelling Online in a Social Movement Organization. *CSCW '13*, February 23–27, 2013, San Antonio, Texas, USA.

Economides S., Monastiriotis, V., (επιμ.) 2009. The return of Street Politics? Essays on the December Riots in Greece. Hellenic Observatory, London School of Economics, London.

Garrett, R. K. 2006. Protest in an Information Society: A Review of Literature on Social Movements and New ICTs. *Information, Communication and Society*, τ. 9, τ. 2, σ. 202-224.

Ghung, K., Hossain, L., Davis, J. 2005. Exploring Sociocentric and Egocentric Approaches for Social Network Analysis. International Conference on Knowledge Management Asia Pacific, November 27-29, Victoria University Wellington, New Zealand.

Haider, H. 2011. Helpdesk Research Report: Social Media and Reform Networks, Protests, Social Movements and Coalitions, Governance and Social Development Resource Center (GSDRC) Research Report, (Birmingham: GSDRC).

Hampton, K. N., Lauren, F S., Eun, J. H. 2011. Core Networks, Social Isolation, and New Media: How Internet and Mobile Phone Use is Related to Network Size and Diversity. *Information, Communication & Society*, τ. 14, τ. 1, σ. 130-155.

Hedström, P., Sandell, R., Stern, C. 2000. Mesolevel Networks and the Diffusion of Social Movements: The Case of the Swedish Social Democratic Party. *American Journal of Sociology*, τ. 106, τ. 1, σ. 145–172.

Jebril, N., Stetka, V., Loveless, M. 2013. Media and Democratisation: What is Known about the Role of Mass Media in Transitions to Democracy. Oxford Reuters Institute for the Study of Journalism.

Kuss, D, Griffiths, M. 2011. Excessive online social networking: Can adolescents become addicted to Facebook? *Education and Health*, τ. 29, τ. 4, σ. 68-71.

Murthy, D. 2012. Towards a Sociological Understanding of Social Media: Theorizing Twitter. *Sociology*, τ. 46, σ. 1059–1073.

Siegel, A. 2014. Tweeting Beyond Tahrir: Ideological Diversity and Political Tolerance in Egyptian Twitter Networks. New York University. Midwest Political Science Association 73stAnnual Conference April 16 - April 19, 2015.

Skinner, J. 2011. Social Media and Revolution: The Arab Spring and the Occupy Movement as Seen through Three Information Studies Paradigms. *Sprouts: Working Papers on Information Systems* 11(169).

Sommer, N. D. 2014. The protestors of Gezi Park. Analyzing Discursive Clashes at the Edge of Europe. Bachelor Thesis, School of Management and Governance, University of Twente.

Sotiropoulos, D. 2014. Civil Society in Greece in the Wake of the Economic Crisis. A report submitted to the Konrad Adenauer Stiftung (KAS) Office in Athens and written with research assistance by the Hellenic Foundation for European and Foreign Policy (ELIAMEP), Athens, May 2014.

Van Stekelenburg, J., Klandermans, B. 2010. The social psychology of protest. *Current Sociology*, τ. 61, τ. 5-6, σ. 886– 905.

Vliegenthart, R., Walgrave, S. , 2011. The Interdependency of Mass Media and Social Movements.. Στο Semetko, H. και Scammell, M. (επιμ.), The Sage Handbook of Political Communication, London: Sage Publications, σ. 387-398.